

# ЎЗБЕК ҚЎШИҚ ШЕЪРИЯТИ СУЛТОНИ

ПЎЛАТ МЎМИН  
ЗАМОНДОШЛАРИ ХОТИРАСИДА

эсдаликлар, хотиралар, воқеалар

Тошкент  
«Akademnashr»  
2022

УЎК: 821.512.133-94  
КБК: 83.3(5Ў)  
Ў 16

Ў 16 Пўлат Мўмин.

Ўзбек қўшиқ шеърляти султони (эсдаликлар, хотиралар, воқеалар) [Матн] тузувчилар Озод Мўъмин Хўжа, Табассум Мўминова. – Тошкент: Akademnashr, 2022. – 208 б.

ISBN 978-9943-7576-0-8

УЎК: 821.512.133-94  
КБК: 83.3(5Ў)

Тузувчилар:

**Озод Мўъмин Хўжа,  
Табассум Мўминова**

*Ушбу китобда Ўзбекистон халқ ёзувчиси Пўлат Мўминнинг ижоди, ҳаёт фаоляти, шахси ва бошқа одаимйлик қирралари тўғрисидаги эсдаликлар жамланган. Тўпلام иждокорнинг ҳаёти, маънавияти ва жамиятда тутган ўрни тўғрисида қизиққан китобхонларга, ёш қаламкашларга, адабиётшуносларга атрофлича маълумот беради.*

ISBN 978-9943-7576-0-8

© Озод Мўъмин Хўжа, Табассум Мўминова  
«Ўзбек қўшиқ шеърляти султони»  
© «Akademnashr», 2022

## ЎЗБЕК БОЛАЛАР АДАБИЁТИДА ЎЗ МАКТАБИНИ ЯРАТГАН ИЖОДКОР

**Худойберди Тўхтабоев**

*Ўзбекистон халқ ёзувчиси*

Мен ватанимизда машҳур бўлган инсон – Пўлат Мўмин билан 40 йил ҳамкор, ҳамнафас бўлиб ишладим. Бу асло оз муддат эмас.

Бу ажойиб зотни ўзим оддий қишлоқ мактабида ўқитувчи бўлиб ишлаб юрган давримдаёқ ғойибона танир эдим. Чунки бу пайтда шеърий машқларимни «Ленин учқуни» газетасига юборар эдим, Пўлат Мўмин менга жавоб хати жўнатар эди. Ушбу мактубларда у зот бир шеърим ҳақида фикр билдиргани ҳамон ёдимда. Ўшанда шундай маслаҳат олгандим: «Сўзла доим ширин тил» ибораси ўрнига бошқачароқ ибора топганинг яхшироқдир!». Бу мулоқот 1949 йилда бўлиб ўтган эди.

Кейинчалик, 1955 йилда мен Тошкентга кўчиб келдим. «Тошкент ҳақиқати» газетасида ишлай бошладим. Кейин «Совет Ўзбекистони» – ҳозирги «Ўзбекистон овози» газетасига ўтдим. Ихтисослигим ҳуқуқшуносликка яқин бўлгани учун бу газеталарда фельетон бўлимида фаолият олиб бордим. Ана шу пайтда Пўлат ака билан яқиндан танишдим ва муносабатларимиз қизғин тус олди. Менинг болалар адабиётига қадам қўйишимга озми-кўпми сабабчиларидан бири Пўлат Мўмин бўлган.

У баъзи бир машқларимни кўриб: «Худойберди, сен болалар руҳини ва оламини анча яхши билар экансан, улар учун ҳикояларми, шеърларми ёзиб тургин!» – деб маслаҳат берганди.

XX асрнинг 50-йилларидан бизда ўзбек болалар адабиёти йўналиши жадал ривожлана бошлади. Тўғри, аввалроқ ҳам болалар учун Ҳамза, Султон Жўра, Зафар Диёр каби ижодкорлар кўп асарлар яратган. Лекин том маънодаги болалар адабиётининг шаклланиши XX асрнинг 50-йилларига тўғри келади.

Болалар адабиёти асосчилари сифатида биз Қуддус Муҳаммадий, Илёс Муслим, Шукур Саъдулла, Қудрат Ҳикмат ва, албатта, Пўлат Мўминни тан оламыз. Улар орасида Пўлат Мўмин алоҳида ўрин тутаяди.

Пўлат Мўмин ўз болалар шеърляти мактабини яратган олган ижодкор бўлган.

Юқоридаги шоирлардан ҳар бирининг ўзига хос, бошқаларникига ўхшамайдиган томонлари бор эди. Қуддус Муҳаммадий асосий эътиборни табиат мавзусига қаратган бўлса, Қудрат Ҳикмат шеърларида ўзига хос юмор бўртиб турар эди. Пўлат Мўмин эса ўзбек болалар адабиётида ахлоқ-одоб, таълим-тарбия, маънавий-маърифий йўналишни ҳар томонлама ва кенг ёрита олган ижодкор сифатида обрў қозонди.

Мен етти йил давомида «Ёш гвардия» нашриётида фаолият олиб борганман. Ўша даврда Пўлат Мўмин билан ижодий ва инсоний мулоқотларимиз янада кенгайди. Бу даргоҳда ҳар йили шоирнинг болаларга бағишланган тўплами катта адабларда чоп этиларди. Ҳар бир китоб болалар учун ҳақиқий шеърлят байрами бўлар ва тез сотилиб кетарди.

Пўлат Мўмин ўша пайтдаги нашриёт раҳбари Абдулазал Ваҳобов билан жуда қадрдон дўст бўлган, ҳатто

уларнинг оилавий борди-келдилари ҳам бор эди. Пўлат ака ушбу даргоҳдаги бошқа ходимлар билан ҳам жуда яхши муносабатни йўлга қўйганди. У зотнинг анъанага айланган ажойиб бир одати кўпчиликка ёқарди: ҳар шеърый тўплами чоп этилганда нашриёт ходимларига зиёфат уюштирар, қулупнай чиққанда қулупнай сайлига, ўрик пишганда ўрикхўрликка таклиф қиларди. Узум пишганда бозордан Юнусобод, Ҳасанбой томонларнинг, водийнинг ғарқ пишган узумларидан олиб келиб, узумхўрлик ташкил қилгани ҳам ёдимда. Ўйлаб қарасам, бунинг ҳам сабаби бор экан, Пўлат аканинг табиатида фақат ўз асарлари билан эмас, табиатнинг бирор маҳсули билан ҳам одамларни хурсанд қилишга мойиллик кучли экан. Мен уни жуда меҳмондўст, табиатан камтар, ниҳоятда камсуқум, хокисор ва боладек беғубор инсон сифатида биламан. Ушбу хусусиятлар унинг шеърларида ҳам акс этган.

Китобхонлар шоирнинг янги китоби чиқишини интизорлик билан кутишарди. Ҳатто шундай бир воқеани эслайман: ўша йилларда шоирнинг янги йўллик мухлислари Пўлат Мўминнинг газета ва журналларда чиққан янги шеърларини тўплаб олиб келиб беришибди ва тўплам қилиб чиқариб беришни илтимос қилишибди. Натижада бу тўплам навбатдан ташқари нашр қилинди. Одатда, бундай қилиш мумкин эмасди, кимдир жазоланиши тайин деб ҳисобланарди. Бироқ бунинг учун шоир ҳам, нашриёт ходимлари ҳам ноқис гап эшитмадилар. Чунки биз кейинроқ бўлса-да уни нашриёт режасига киритиб қўйгандик.

Пўлат Мўмин менга доимо: «Болалар олдида сал бошингни эгиб юр, уларнинг дунёсига, руҳий олами-

га яқин бўлиб олишга ҳаракат қил! Улар билан бола бўлиб, бола тилида гаплашишни ўрган, уларнинг керакли ва энг яқин ишончли дўсти бўлиб олишга интилгинки, ёзаётган фикрларингга улар тўлиқ ишонсинлар, акс ҳолда, сенинг китобингни болалар ҳам, катталар ҳам ўқимади ва у кераксиз бўлиб қолади!» – дерди.

Шоирнинг ўзи ижоди давомида доимо изланишда бўларди, жажжи ўқувчилар учун янги, қизиқарли ва фойдали мавзу топишга, болалар шеъриятига янгиликлар олиб киришга ҳаракат қиларди. 1976 йили пахтакорларимиз катта ютуқларга эришишди, уларнинг қўллари «олтин қўллар» деб атала бошланди. Шу муносабат билан Пўлат Мўмин «Олтмиш олти олтин қўл» шеърый тўпламини тузди. Бу китобда нафақат пахтакорларнинг, балки бошқа олтмиш беш хил касб эгаларининг қўлларини ҳам «олтин қўллар» деб аташ мумкинлигини исбот қилиб бера олганди. Бу шеърларда ҳар бир касбнинг энг нозик нуқталари болаларбоп, қизиқарли тарзда тасвирланган эди. Ушбу тўплам кейинроқ рус тилига таржима қилиниб, Москвада «Прекрасных профессий на свете не счесть, каждой профессии слава и честь» номи билан ҳам чоп этилди. Бу китоб Россия мактабларида ҳамон эътиборда деб эшитдим.

Пўлат Мўмин қўшиқчилик соҳасида ҳам болалар, ҳам катталар учун бир умр ёдда қоларлик қўшиқлар яратган. Масалан, ўқитувчи-муаллимларни улуғлашга бағишланган «Устозлар» шеърини битди. Қани, айтинг-чи, муаллимларни улуғлашга бағишланган бундан кучли шеър ёки дoston яратилдими?.. Ушбу шеър қўшиққа айланиб, элик йилдан ортиқ вақтдан бери устозлар гимни сифатида янграб келмоқда. Бунинг сабаби шеърда муаллимлар руҳиятидаги гўзаллик, қал-

бан поклик, инсоний фидойилик маромига етказиб мадҳ этилганида деб биламан.

Пўлат ака билан суҳбатлашганимизда у кишининг маънавий олаmidан баҳра олардим. Устоз сифатида бизларга болалар адабиёти сир-асрорларини соддагина қилиб тушунтириб берарди. Масалан, бир сафар айтганди: «Бувижонларни ҳамма, айниқса, болалар яхши кўради. Шунинг учун табаррук онахонларимизга атаб ёзилган шеърларни жажжи инсонлар жондилли билан ўқийди!».

Пўлат Мўмин болалар ижодкори уч жиҳатга эътибор бериши керак деган эди. Уларни келтираман:

1. Болаларнинг қалбини, руҳиятини, ўзига яраша сирли ва ажойиб оламини тушуниш, улар билан бола бўлиб гаплаша олиш, уларнинг қалбига қулоқ солишни билиш керак.

2. Болалар нимани ёқтиради, нимани севади, нималарга қизиқади, шуларни чуқур англаш, уларбоп мавзу топа билиш лозим. Ҳақиқатан ҳам, шеърни қаторлаштириб ёзиб ташлаганлар кўп, лекин улар боланинг қалбига етиб боролмай, қолиб кетади, чунки ўша шоир боланинг қалбини топа олмаган. Бундайлар болалар орасида танила олмайдилар.

3. Шеърларда доимо миллийлик уфуриб туриши лозим.

Охирги ўгитининг исботи сифатида шоирнинг «Одоб ва Офтоб» шеърини келтириш мумкин. Бу шеърни мен миллийликнинг энг кучли намунаси деб биламан. Бири қуёш бўлиб оламини ёритса, иккинчиси илиқлик билан қалбингни ёритади. Ашъорда ўзбекиона одоб билан сахий офтоб бир-бирига жуда чиройли ва ўринли қиёсланганини кўриш мумкин.

Таъкидлашим керак, менинг болалар адабиётига қадам қўйишимга Қудрат Ҳикмат билан Пўлат Мўминнинг таъсири катта бўлган. Пўлат ака билан ижодий мулоқотимиз шоирнинг сўнгги кунларигача давом этди.

Хулоса қилиб айтганда, ўтган асрда ўзбек адабиёти тарихида сезиларли из қолдирган яхши бир инсон дунёга келди. У ўзбек болалар адабиёти деган катта бир адабий йўналишнинг яратилишига улкан ҳисса қўшди. Ўзидан сўнг кўп шогирдларни, ажойиб шеърят мактабини қолдириб кетди. Аллоҳ бизга, ўзбек халқига ана шундай буюк кишиларни берган экан, биз Унга албатта миннатдорлик билдиришимиз лозим.



## ЎЗБЕК ҚЎШИҚ ШЕЪРИЯТИ СУЛТОНИ

**Ҳайдар Муҳаммад**

*шоир, драматург, «Дўстлик» ордени соҳиби*

Ўзбекистон халқ ёзувчиси Пўлат Мўмин мен учун ажойиб инсон, меҳрибон устоз ва кўнгилга яқин дўст эдилар. Халқ у кишини ниҳоятда яхши кўрарди. У зотнинг гўзал қўшиқлари миллатимизнинг маънавий мулкига айланиб кетган. У, айти шундай қўшиқлари туфайли элимизнинг севимли, ардоқли шоирига айланган. Шундай хотиралар билан устознинг сиймоларини кўз олдимга келтираман. Пўлат ака, аниқроғи, Пўлатхўжа ака ёш ижодкорларга жуда ғамхўр, қўлдан келганча ёрдам берадиган устоз бўлганлар. Мен улар билан ижодий учрашувларда ҳам кўп бирга бўлганман. Бундай анжуманларда Пўлат Мўмин номи айтилиши билан гулдурос қарсақлар янгради. Чунки шоирнинг яратган қўшиқлари халқнинг севимли тароналарига айланиб кетган эди. Ўша қўшиқлар ҳали-ҳануз куйланади. Шу нуқтаи назардан қаралса, Пўлат Мўминни ўзбек қўшиқ санъатининг султони десак бўлади.

Пўлатхўжа ака икки жабҳада улкан ва муваффақиятли ижод қилганлар. Яъни болалар адабиётида ажойиб бир мактаб яратган бўлсалар, катталар шеъриятида дарҳол таронага айланиб кетувчи маҳоратли назмий сатрларни битганлар.

Юқорида у зотни ўзбек қўшиқ шеърляти султони дедим. Чунки уларнинг «Мен севаман, сен севаганими?», «Устозлар», «Эй муҳаббат», «Вафо билан келибди», «Индамади», «Шифокорлар» ва бошқа мингга яқин қўшиқлари, болаларга бағишланган жуда кўп шеърлари хонандалар ва ёш ижрочилар томонидан ҳамон севиб кўйланмоқда, суйиб тингланмоқда. Бунинг сабаби шундаки, шеърлар ниҳоятда содда, халқона иборалар, дилдан чиққан самимий, гўзал мисралар орқали халқнинг қалбига дарҳол сингий оладиган қилиб битилган. Чунки содда иборалардан юксак санъат асари яратиш улкан маҳорат ва истеъдод самарасидир. Айрим ижодкорлар, шеърларини бурама сўзлар ё иборалар ишлатиб битишади. Бироқ уларни ўқиш қийин, шу туфайли ҳеч кимнинг ёдида қолмайди. Биргина қўшиқ билан жаҳонни, юракларни забт этиш мумкин. Бунга жаҳон қўшиқчилигида мисоллар кўп. Пўлатхўжа ака эса ўнлаб, юзлаб кўйга солинган шеърлари билан катталарнинг ҳам, болаларнинг ҳам қалбини забт эта олганлар. Бу – жуда ноёб ҳодиса. Бундай ҳолат ҳар қандай шоир учун улкан бахт.

Юқорида мен у зотнинг ёш ижодкорларга меҳрибон эканликлари ҳақида гапирдим. Ҳар гал менинг кўп шеърларимга ўз фикрларини билдириб, яхши томонларни мақтаб, руҳимни кўтарар эдилар, ўзларига ёқмаган жойларини эса ётиғи билан тушунтирар эдилар. Бир куни болаларга бағишланган «Вой-вой-вой, Бахти эркатой...» деб бошланувчи ҳазил шеърни устозга кўрсатдим. Устоз шеърни охиригача диққат билан ўқиб чиқиб: «Болалар учун шеър ёзаётганда уларнинг исмларини ёзишга эҳтиёт бўлиш керак экан. Бу фикрни Қуддус Муҳаммадий билан ҳам

муҳокама қилган эдик. Чунки менинг «Салимжон – нимжон» шеъримдан кейин, Қуддус аканинг «Бир мактабда гап мишмиш, Турғуннинг думи бормиш» мисралари билан бошланувчи «Дум» шеъридан кейин ҳам болалар шундай исмли болаларнинг устидан мазах қила бошлашган. Мен хатоимни тўғрилаш учун кейинроқ «Салимжон энди полвон»ни ёзишга мажбур бўлганман. Агар шеърда бола исми орқали мақталса, бу, албатта, яхши, аммо танқид қилинса, нохуш қабул этилади. Чунки болалар ҳамма нарсани ўзларига қандай бўлса, ўшандай сингдирадилар», – деб ўғит берган эдилар.

Пўлатхўжа ака болалар драматургияси соҳасида ҳам ажойиб ишлар қилганлар. Мисол учун, «Қовоқвой билан Чаноқвой», «Суқатой Конфетвой» каби ажойиб эртак-пьесалар ҳам яратганларки, улар узоқ йиллар сахнадан тушмай, болаларимиз тарбиясида ижобий роль ўйнади.

Мен Ўзбекистон халқ ёзувчиси Пўлат Мўминнинг насиҳатларини олган шогирд сифатида у зотдан тоабад миннатдорман. Ишонаманки, бу буюк ижодкорнинг асарлари асрлар давомида халқимизнинг мулки бўлиб қолаверади.

## САТРЛАРИДАН КУЙ ЧИҚУВЧИ ШОИР

**Надим Норхўжаев**

*Бастакор, Ўзбекистон  
Республикаси санъат арбоби*

Пўлат Мўмин номини ўзбек халқининг каттаю кичиги билади. Бу зот миллатимиз шеърлятида катта ўрин тутати. Аммо мен биринчи навбатда шоирнинг одамийлик хислатлари тўғрисида гапирмоқчиман. Чунки Пўлат ака каттаю кичикка бир хил муносабатда бўлганлар. Айниқса, шогирдларга яхшилик қилишни севганлар. Масалан, ўзимни олайлик, 70-йилларда ҳали тажриба йўқ, ғўр бастакор эдим, бироқ менга ишонч билдириб ўз шеърларини топширганлар. Шу меҳрибонлик ва ҳаракатларим натижасида, мана, аста-секин танилдим, тароналарим радио, ТВ, концертлар ва магнитофонларда янграб келмоқда.

Пўлат Мўминнинг катталар учун ҳам, болалар учун ҳам битган қўшиқлари ёзилган тасмалар радионинг олтин фондида жуда кўп. Нега айни шу шоир бундай баракали ижод қилган? Сабаби, оддий шеър билан қўшиққа тушадиган шеърнинг фарқи жуда катта. Масалан, ўзимга шу асосида тарона яратинг деб бирор шеър берилса, улардаги айрим сатрларни ўзгартиришга мажбур бўламан. Чунки биринчи тўртликдаги туроқ кейинги тўртликдаги туроққа тўғри келмайди. Пўлат аканинг шеърларида эса ҳеч қачон бундай ҳол бўлмаган. Ёзган шеърлари куйга шундоққина тушади-қолади. Шунинг учун Ўзбекистон-

даги қўшиқ ёзувчи шоирлар ичида энг маҳоратлиси Пўлат Мўминдир. У зот бу соҳада биринчи ўринда бўлганлар.

Назаримда, қўшиқ бу плакат, лозунг, шиор ёзилган юзадир. Шиор эса ёрқин, содда ва тушунарли бўлиши лозим. Уни кўрган одам бир қарашда англаши керак. Қўшиқ ҳам худди шундай, яққол ва дарҳол қалбларга етадиган бўлса, одамларга албатта манзур бўлади. Мана, ўзим куй басталаган «Яхши бола», «Салом берган болалар», «Гуллар маним кулганим», «Чамандаги гуллармиз» тароналарини кўринг: сўзлари болаларнинг тилига осонгина тушади. Ижод қилаётган чоғда ўша сатрларнинг ўзидан куй чиққан. Шунингдек, қўшиқлар халқнинг дардини акс эттириши, унинг ичига кириб бориши лозим. Мана, «Онадир ул, онадир» шеърларини олинг. Мен бошқа шоирларда онанинг хислатлари бу қадар аниқ тасвирланган назмни учратмаганман. Унинг қўшиғи ҳам жуда ажойиб чиққан.

Пўлат Мўмин шеърлятида менга яна бир ёқадиган жиҳат улардаги одамийликдир. Айниқса, болалар қўшиқчилигида бунинг аҳамияти катта. Улардаги маънолар бугунги кунда ҳам, келажакда ҳам тарбиявий таъсир ўтказаверади. Мен у киши билан кўп ҳамсуҳбат бўлганман. Мусиқа яратишимга ҳам кўп далда берганлар. Аммо бир аҳамиятли насихат айтганларки, у қалбимга муҳрланган. Уни ўз шогирдларимга ҳам, ўқувчиларимга ҳам айтиб келаман. Деганларки, шеър шаклан нуқсонсиз бўлганда ҳам, ҳеч бўлмаганда бир сатрида янги, илгари учрамаган фикр, ғоя, албатта, янграб туриши лозим. Шунинг учун қўшиқлар яратар эканман, ҳамиша янгилик излаб, уни ишлатишга уринаман. Шу туфайли бўлса керак, иккала-

миз ҳамкорликда яратган тароналаримиз болаларга кўпроқ манзур бўлишини ҳис этганман.

Менга Пўлат Мўмин мусиқани қандай тушунар эдилар деб савол беришади. Жавоб бераманки, мусиқани англамаган одам бундай шеърлар ёза олмас эди. Фақат мусиқани кенг ва чуқур тушунган ижодкорнинг назмий сатрларигина шундай бехато қуйиб келади.

Яна савол беришадики, кўпгина кўшиққа мос шеърлар ёза оладиган шоирларнинг асосий мавзуси ишқ-муҳаббат, аммо Пўлат Мўминда мавзу жуда ранг-баранг, мисол учун, «Шифокорлар»ни, «Устозлар»ни ёки «Олтин ижодкорлар»ни олайлик, бу ҳақда фикрингиз қанақа?.. Уларга айтаманки, Пўлат ака ҳар бир инсонга, ҳар бир софдил касб эгасига меҳр-муҳаббат билан боққанлар. Шунинг учун у зотда ҳар бир мавзу аниқ, содда ва жарангдор ифодаланган. Шоир ўз шеърига, унинг мавзусига ана шундай ёндашгандагина, гениал асар туғилади.

Бундан ташқари, Пўлат Мўминнинг бир хислатини кўрсатмоқчиман, бу ҳолатни Радиоқўмигада ҳар ҳафта ўтказиладиган бадиий кенгашда кўп кузатганман, у киши ҳар бир ижодкорга, ёш, номи чиқмаган шоир бўладими ёки эл танимайдиган ижрочими, агарда бирор умид учқунини ҳис қилсалар, барча яхшиликларни қилишга уринар эдилар. Бир куни фарғоналик ёш шоирнинг иккита шеърини бериб, «Надимхон! Шу йигит жуда умидли. Шеърларига куй басталаб беринг. Бундай истеъдодларни қўллаш керак!» – деганлар. У кейин Анвар Обиджон номи билан ном қозонди, халқ шоири ҳам бўлди.

Бир вақтлар, 80-йиллар эди, Пўлат Мўмин қаламига мансуб «Она болам дейди, бола онам дейди»

пьесаси Фарғона драма театрида қўйилди. Шунда бирга премьерлага бордик. Жамоатчилик уни жуда яхши қабул қилди. Шу заминда униб-ўсган Ўзбекистон халқ ҳофизи Таваккал Қодиров бизни уйига таклиф этди ва у кишининг хонадонида меҳмон бўлдик. Мен Пўлат ака туфайли шундай санъаткор билан танишдим ва мулоқотда бўлдим. Бундай ажойиб инсонлар билан танишиш ва суҳбатлар кейин ҳам кўп рўй берган.

Шоир Пўлат Мўминдан жуда катта адабий мерос қолган. Бу меросдан бугунги кунгача халқимиз баҳраманд бўлиб келмоқда. Ижодкорнинг шеъриятидан ҳамон янги-янги тароналар яратилмоқда. Чунки улар одамларга жуда манзур бўлган. Ҳамиша шундай бўлиб қолсин.

## ТАРБИЯ МУАЛЛИМИ

**Анвар ОБИДЖОН**

*Ўзбекистон халқ шоири*

Барча соҳада бўлганидек, ўзбек болалар адабиётининг, хусусан, болалар шеърятининг ҳам у ёки бу даврда алоҳида кўзга кўринган вакиллари, кашфиётчилари бор. Ўтган асрнинг қирқинчи – эллигинчи йилларида Зафар Диёр, Султон Жўра, Амин Умарий, Шукур Саъдулла, Қудрат Ҳикмат, Илёс Муслим янглиғ шоирлар болалар шеърятига пойдевор қўйиб беришди. Олтмишинчи – етмишинчи йилларга ўтиб бу жанрни янги босқичга кўтарган бошқа бир авлод шакллана борди. Қуддус Муҳаммадий, Миразиз Аъзам, Толиб Йўлдош, Азиз Абдураззоқ, Турсунбой Адашбоев, Йўлдош Сулаймон, Ҳамидулло Ёқубов, Холмурад Сафаров, Дўстжон Матжон, Ҳабиб Раҳмат, Сафар Барноев, Султон Жаббор шулар жумласидандир. Пўлат Мўмин айнан ушбу авлод вакилларининг пешқадамларидан эди.

Ўқувчилик давримизда Пўлат Мўмин шеърлари билан илк бора дарсликлар орқали танишган эдик. Унинг «Ҳунардан унар» деган китобини мактаб кутубхонасидан олиб ўқиганим ёдимда. Кейинроқ «Бўл тайёр!», «Энди адашмайди», «Тиш чўткаси эртаги», «Ўринбосарлар»га ўхшаш тўпламлари ҳам бир-бир қўлимиздан ўтаверди.

Шоир катталар учун ҳам, болалар учун ҳам қатор-қатор қўшиқлар ёзган. Қўшиқчи шоирлар тоифаси



ҳақида сўз юритилса, унинг исми, албатта, тилга олиб ўтиларди. Унинг болаларга аталган шеърлари асосида яратилган қўшиқларнинг бир қанчаси, айниқса, мавжуд тузум руҳига монандлари ўша пайтлардаёқ жуда машҳур эди, айримлари ўқувчи ёшларнинг саф қўшиғига айланганди. «Салимжон – нимжон» деган ҳазил қўшиғи эса барча болалар учун севимли бўлиб кетганди.

*Салим, Салим, Салимжон,  
Бунча бўлдинг сен нимжон?  
Копток мисол семирдинг,  
Гўё танинг хамиржон.  
Салимжон – нимжон,  
Салимжон – нимжон.  
Ҳеч бир чиқмай офтобга,  
Рангинг ўхшар бетобга.  
Уйқу босиб кўзингни,  
Қаролмайсан китобга.  
Салимжон – нимжон,  
Салимжон – нимжон...*

Замона нозик эди. Бизникидек «илғор тузум»да, шундай тўкинчиликда бунақа нимжон ўқувчилар қаёқдан пайдо бўлдийкин дегувчилар кам эмасди. Шу туфайли шоир «ўз хатосини тузатиш»га ошиқиб сал ўтмай «Салимжон энди полвон» деган шеър битди ва бу ҳам қўшиқ бўлиб янграй бошлади.

*Салим, Салим, Салимжон,  
Олдин эди сал нимжон.  
Агар уни кўрсангиз,  
Салимжон энди полвон.  
Салимжон – полвон,  
Салимжон – полвон...*

Ўзбек болалар драматургияси ривожда ҳам Пўлат Мўминнинг ҳиссаси катта. «Суқатой Конфетвой», «Оқ фил йўқолди», «Она болам дейди» сингари саҳна асарлари болалар тушунчасига мос тарзда, болалар-боп тилда битилгани билан ажралиб туради. Унинг «Чаноқвой билан Қовоқвой»и кичкинтойлар орасида бошқача доврўқ қозониб, кўп йиллар давомида қайта-қайта намоиш этиб келинди. Ҳозир ҳам ўз қимматини йўқотгани йўқ деб ўйлайман.

Болалар шоирларининг тўнғич авлоди вакилларига ўхшаб иккинчи авлодга мансуб қаламкашларнинг аксарияти, энг аввало, кичкинтойларнинг онгига таъсир ўтказишни шиорга айлантириб ижод қилишар, гоҳ шарқона, гоҳ замона зайлига мос панд-насихатларни, ахлоқ-одобга чақирувчи сатрларни тарбиянинг асосий ўзаги деб билишарди. Бу ақида, жумладан, Пўлат Мўминнинг ҳам қон-қонига чуқур сингиб кетганди.

*Шундай қилиб, дўстларим,  
Айтсам юрак сўзларим,  
Юришиб қолди ишим,  
Кўнайиб кетар «беш»им.*

Юқоридаги шеърда илгари «икки»чи бўлган ўқувчи уйга берилган вазифаларни такрор-такрор ўқиб, кунт билан дарс тайёрлашга одатлангач, ишлари юришиб кетгани тасвирланади. Шоир шу орқали ёш китобхонлар қалбида аълочиликка интилишни алангалатиш мумкинлигига, тарбиянинг ақлга туртки беришдан кўра самаралироқ йўли йўқ эканлигига қаттиқ ишонарди. Шу боис бўлса керак, саксонинчи йилларда бўй кўрсата бошлаган, жажживойларнинг

фақат ақлига эмас, кўнглигада таъсир ўтказиб, уларни табиатга, турли жонзотлар оламига, яъни реал ҳаётга ва ундаги қувончу қарама-қаршиликларга янада яқинлаштириш, қолаверса, ўқувчида шеърятга нисбатан кучлироқ қизиқиш уйғотиш йўлини танлаган янги авлод вакиллариининг ижоди баъзи сафдошлари қаторида унга ҳам эришроқ туюлди. Ёзувчилар уюшмаси болалар адабиёти кенгаши етакчиси сифатида бу оқимга нисбатан танқидий фикрлар айтган пайтлари бўлди. Хайриятки, бу узоқ давом этмади. Кўп ўтмай ўзи ҳам янги овозларга жўр бўлишга интила бошлади ва шу асно ўзгача руҳда яратилган «Олтимиш олти олтин қўл» туркумидаги шеърлари пайдо бўлиб, кейинроқ «Бир юз бир олтин қўл»га айланди. Ижодида жонзотлар олами ҳам кенгроқ ўрин эгаллай бошлади. «Аканг хўроз, даканг хўроз», «Дикон-дикон типратикон» сингари шеърларига қувноқ куйлар басталанди...

Ер айланаверади, дунё ўзгараверади. Ўзбек болалар шеърляти ўз тарихида бир неча босқич ва жараёнларни босиб ўтди. Бошқа жанрларда қалам тебратувчи адибларга солиштирилганда жуда озчиликни ташкил этувчи болалар шоирларининг барчаси, қай даврда ижод қилган бўлмасин, юртимиз фарзандлари олдидаги бурчларини, ўз тушунчаси, эътиқоди ва имкониятидан келиб чиққан ҳолда турли даражада уддалаб келишди. Булар ичида жўшқин фаолияти билан алоҳида ажралиб турувчи, узоқ муддат давомида бу жабҳада муносиб жой эгаллаб келган, нечанечане ёшларга мураббийлик қилган жонкуяр зотлар талайгина. Бундайлар орасида Пўлат Мўминнинг ҳам мустаҳкам ўрни, юксак ҳурмати бор ва шундай бўлиб қолаверади.

## ЮКСАК МАҲОРАТЛИ ШОИР

**Хайрулла ЛУТФУЛЛАЕВ**

*Ўзбекистон халқ артисти*

Мактабда ўқиб юрганимда Пўлат Мўминни болалар шоири деб билардим. Ўрта мактабни тугатиб, ҳарбий хизматни ўтаб келганимдан кейин қўшиқчи бўлишга аҳд қилдим. Дастлаб таниқли санъаткорларнинг ашулаларини ўргана бошладим. Бир куни тўрақўрғонлик санъаткорлар Сайидхўжа Холдорхўжаев ва Абдуваҳоб Абдуллаев ижросидаги бир қўшиқ диққатимни тортди. У «Мен севаман, сен севасанми» деб аталар эди. Ушбу таронанинг бир жиҳатига ҳайрон бўлдим: қўшиқ матни қувноқроқ бўлса-да, куй оҳиста, салмоқли эди. Шунда уни тезроқ, жонлироқ оҳангда айтиб кўрган эдим, яқинларимга манзур бўлди. Суриштирганимда маълум бўлдики, ушбу қўшиққа куй басталаган зот Сайидхўжа Холдорхўжаев экан. Вақт ўтиб бастакор билан учрашдик. У киши: «Хайруллажон, сизнинг ижроингиздаги бу қўшиқ шеъри Пўлат Мўминники, куйи меники, ижроси сизники, натижада у шуҳрат қозонди ва иккаламизни ҳам машҳур қилди», – деб мамнунлигини изҳор этди. Мен Сайидхўжа акадан тоабад миннатдорман. Мен у зотни шу даврга қадар унутганим йўқ, вақти-вақти билан Тўрақўрғонга бориб, Сайидхўжа акани зиёрат қилиб тураман. Маълум қилишим лозим: ушбу қўшиқни бошқа наманганлик санъаткорлар ҳам ўз услубларида ижро этишган.

Бир куни қўшнимиз Муҳсин ака Алиев (ўша пайтда кинофикация министри муовини эдилар) уйларида тадбир уюштириб, меҳмонлар чақирган эканлар, мазмунлироқ ўтсин деган ниятда мендан уйларига чиқиб, бир-иккита ашула айтиб беришимни илтимос қилдилар. Розилик билдириб, торимни қўлга олиб, даврага кирдим. Биринчи айтган қўшиғим ана шу «Мен севаман, сен севасанми» бўлди. Ижро давомида тадбирга келган меҳмонлар тўсатдан ўрниларидан туриб рақсга тушиб кетишди. Ушбу қўшиқни яна бир неча бор айтишимни илтимос қилишди. Натижада мен олқишларга қўмилдим. Меҳмонлар орасида Радиокомитетимизда фаолият юритаётган Ўзбекистон халқ артисти Туйғуной Юнусхўжаева ҳам бор эканлар. Улар менга ишхоналарига бориб, ушбу қўшиқни магнит тасмасига туширишни маслаҳат бердилар. Натижада «Мен севаман, сен севасанми» таронаси радиокарнайлардан бутун республикага жаранглай бошлади. Телевидениега ҳам чақиритди. Номим омага маълум бўла бошлади.

Шу кунларнинг бирида қўшнимиз Муҳсин ака мендан сўрадилар:

– Хайрулла, бу қўшиқни ёзган шоирни танийсанми? Мен бош чайқадим.

– Йўқ, афсуски, у киши билан таниш эмасман.

– Унда, эртага кечки пайт тайёр бўлиб тур, Пўлат аканинг уйларига олиб бораман.

Шундай қилиб, мен улуг шоирнинг хонадонига бориб, Пўлат Мўмин билан танишдим. Қўшиқни жонли айтиб бердим. Жуда маъқул бўлди. Радио орқали ҳам эшитган эканлар. «Ушбу тарона айни сен учун ёзилган экан!» – дедилар. Бундан хурсанд бўлдим. Анча суҳбатлашдик.

Шу-шу бир-биримиздан хабар олиб турадиган бўлиб қолдик.

Бир куни трамвайда кетар эканман, қандайдир гўзал қизга нигоҳим тушди. Уни танигандек эдим, аммо уми ёки у эмасми, ишончим комил эмасди. Ўшамми, ўшамасми деган хаёл онгимда ғужғон ўйнай бошлади. Бир фурсат ўтиб, ниҳоят, эсладим. У мен билан бирга ашула ва рақс ҳаваскорлар тўғарагига қатнаган, болалигимда менга ёқадиган қиз эди. Армиядан келганимдан сўнг дўстларим унинг турмушга чиқиб кетганини айтишганди. Шунинг учун унга яқинлашмай қўя қолдим.

Кейинги сафар устоз ҳузурларига борганимда ана шу воқеани айтиб бердим. Шундан икки кун ўтгач Пўлат ака сим қоқиб мени чақирдилар. Бордим, салом-алик қилиб, ҳол-аҳвол сўрашганимиздан сўнг қўлимга шеър тутқиздилар. У «Ўшал жонон сенмасму?» деб аталарди. Сатрларда менинг айтиб берган ҳолатим акс этганди. Мен бу шеърга «Мен севаман, сен севасанми» қўшиғига монанд куй басталадим. Натижада ушбу ашула ҳам ном қозонди. Аста-секин барча айтадиган тароналарим оммалашди ва менинг ўзимга ҳам машҳурлик келтирди. Жуда кўп тадбирларга, сахналарга, ТВ кўрсатувларга тез-тез чақириладиган бўлиб қолдим.

Шундан сўнг Пўлат ака ёзган кўп шеърларини менга берадиган бўлдилар. Мен уларни қабул қилиб, муносиб куй басталашга уринар эдим. Натижада «Раҳмат ота-онангга», «Онадир ул, онадир», «Жонона сиздан», «Мақташга эт ижозат», «Келибдию кетибди», «Ишонаман кўзингга», «Чин ёрми у?» ва «Гул диёрим мақтайин» каби тароналар пайдо бўлди ва радио, магнитофон карнайларидан жаранглай бошлади.

Устоз жуда бағрикенг инсон эдилар. Бир куни менга сўз қотдилар:

– Хайрулла! Ҳадеб менинг шеърларимни қўшиқ қилавермагин. Айримлар менга киноя қилмоқдалар. Бошқа шоирларнинг ҳам ижодларидан фойдалансанг яхши бўларди.

– Кимга мурожаат қилай? – сўрадим мен. – Ҳар кимнинг ҳам шеъри куйга тушавермайди-ку!

– Мана, устоз Туроб Тўланинг шеърлари жуда ажойиб. Кўпи қўшиқ бўлган. Маҳоратли шоир!

Шунда устозга қойил қолдим. Кўпчилик фақат ўзим-ўзим дерди, у зот эса бошқа ҳамкасбларига ҳам йўл очиб бераётгандилар.

Шундан сўнг Туроб Тўла қаламига мансуб «Санам, ҳеч борми инсофинг» ва «Оҳиста жон дединг» шеърларини куйга солдим.

Туроб Тўла кейин менга яна бир «Маржонларинг» номли ашъор бердилар. Аммо бу сатрларни ҳеч куйга сола олмадим. Кўнглимдагидек оҳанг чиқмас эди. Вақт эса ўтиб борарди. Бир йилдан сўнг Пўлат ака сўраб қолдилар: «Хайрулла! Туроб аканинг шеъри нима бўлди? Ҳаракат қилдингми?». Мен ҳақиқатни рўйи-рост айтдим. Шунда устоз шеърни мендан олдилар-да, икки кундан кейин озгина ўзгартирган ҳолатда қайтардилар. Буни қарангки, янги матнга дарҳол мос куй яралди-қолди. У барчага, хусусан, Туроб Тўлага ҳам маъқул бўлди. Ўшанда шеърга ким қайта ишлов берди, Пўлат аками ё Туроб аками сўрамаганман.

Пўлат аканинг яна бир хислатлари бор эдики, бир шеърни фақат бир санъаткорга берар эдилар. Натижа чиқмагунча бир йил бўлса ҳам кутар эдилар. Айрим қаламкашлар эса биргина ёзган матнини барча

қўшиқчиларга тарқатиб чиқаверишарди ва охиروقибатда маломатга қолишарди. Шунинг учун кўп санъаткорлар тарона яратиш учун шеърни Пўлат акадан сўрашар эди. Билишар эдики, кутилмаганда бошқа биров бу матнда ўзича ашула айтиб чиқмайди.

Пўлат ака кўп санъаткорларнинг шаклланишига, ном қозонишига сабабчи бўлганлар. Айтайлик, Фахриддин Умаровга машҳур қўшиқларга айланган «Кулсанг», «Шошмай тур», «Гулдаста» ва «Эй муҳаббат» шеърларини берганлар. Охирги тарона, мана, эллик йилдан ошди, ҳамон дилларни ром этади. Устозимга тегишли «Индамади» ва «Розиман» қўшиқлари Неъматжон Қулабдуллаевнинг элга танилишига ёрдам берган. Малоҳат Дадабоевага эса алоҳида ўзи учун «Малоҳатларга» шеърини битиб берганлар. Ушбу қўшиқ ҳам ўз пайтида оммалашиб, санъаткорнинг элга манзур бўлишига туртки бўлган. Яна бир тарона борки, у ҳамон долзарб. Мен «Шифокорлар»ни назарда тутяпман. У матонатли соғлиқ посбонлари мадҳиясига айланган.

Пўлат ака 90-йиллар бошида машҳур хонанда Ғуломжон Ёқубовга «Урмасин» деган шеърларини тавсия этганлар. Бу қўшиқ жуда ажойиб чиққан, санъаткор уни моҳирона ижро этган. Ҳаттоки шу шеърни Пўлат ака нега менга бермадилар деб ичимда хафа ҳам бўлганман. Хуллас, устоз қайси ҳофизга матн берган бўлсалар, деярли ҳаммаси оммалашиб, элга манзур бўлган. Бундан ташқари, шифокорлар, устозлар ва бошқа соҳадаги кишилар тўғрисида ҳам қўшиқлар яратганларки, улар турли касб эгаларининг мадҳиясига айланган.

Яна бир воқеа: Бир куни, ўшанда «Баҳор» ансамблида хизмат қилар эдим, катта концерт уюшти-



рилди. Устозни бу тадбирга чақирдим. Тароналар янгради, раққосалар ўйинга тушишди, ҳаттоки раҳбаримиз Мукаррама Турғунбоева ҳам ўз санъатларини намойиш этиб бердилар. Концертнинг якуний қисмида менга навбат берилди. Уч-тўртта ашула айтганимдан сўнг саҳнадан чиқдим. Аммо томошабинлар қарсак чалиб мени яна саҳнага чорлашди. Чиқиб, яна уч-тўрт қўшиқ куйладим. Томошабинлар саҳнани тарк этишимга изн бермай, яна ашула талаб қилаверишди. Натижада ўн етти-ўн саккизта қўшиқ куйладим. Олқишларга кўмилдим. Концертдан сўнг Пўлат акадан сўрадим.

– Устоз, қалай концерт ёқдим?

Улар жилмаймадилар. Жиддий оҳангда:

– Ҳа, ёмонмас... – деб қўйдилар.

Ҳайрон бўлдим. Нега кайфиятлари яхши эмас? Савол бердим:

– Пўлат ака! Қандай камчилик сездингиз? Айтаверинг, билганим яхши-ку!

Шунда сўз қотдилар:

– Хайрулла! Барча қўшиқларинг аъло! Аммо сени саҳнага чорлайверишса, бунча кўп қайта чиқавермагин! Бу яхши эмас. Санъаткор ўзини тўхтатиб туришни билгани дуруст. Одамлар сенинг қўшиқларингни соғинишсин. Вой, яна эшитсак бўларди дейишсин.

Ўша воқеа менга дарс бўлиб, кейин саҳналарда ўзимни бошқачароқ тута бошлаганман.

Яқинда Пўлат Мўминнинг сўзларига қанча қўшиқ айтган эканман деб рўйхат тузиб чиқдим. Ёдимга келгани қирқ еттита бўлди. Аммо, биламанки, уларнинг сони бундан кўп. Эсимга келганда бу рўйхатни яна тўлдириб қўяман.

Кейинги пайтларда устознинг кўп кўшиқларини яхши ниятда ўғлим Нодирбекка ўргатяпман. У ҳам маҳорат билан ижро этмоқда. Бу кўшиқлар ҳамон долзарб, ҳамон ўз тингловчиларига эга.

Яқинда ёшлар билан учрашувга чақиришди. Бордим. Бўлиб ўтган мулоқотлардан, савол-жавоблардан сўнг улардан сўрадим.

– Сизларга қайси таронани куйлаб берай!

Ёшлар бир овоздан: «Мен севаман, сен севасанми»-ни айтинг!» – деб хитоб қилишди. Қаранг-а, эллик йилдан кейинги авлод ҳам шу кўшиқни тинглашга муштоқ. Бу, ахир, ушбу таронанинг умрбоқийлигидан далолат эмасми?

Тақдир мени Пўлат Мўминдек инсон билан учраштирганидан, у зотга яқин бўлганимдан мамнунман. Бунинг учун Оллоҳга шукрлар қиламан.

## МЎМИНУ БЕОЗОР ИНСОН

Темур Убайдулло

*шоир*

Мен ҳаётимда беш инсондан – аслида, яхши кўрган инсонларим жуда кўп – то тирикман миннатдор бўлиб яшайман. Уларнинг биринчиси акам Тўхтамурад Деҳқоний, ундан шеърятнинг ғўргина, соддагина йўлларини ўрганганман. Яна бири Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Наримон Орифжонов, ундан маҳоратни, энг муҳими, меҳнаткашликни, ишлашни ўргандим. Яна бири Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Солиҳ Ёқубов, ундан тезкорликни, журналист нони қанчалар тотли, қанчалар аччиқлигини ўргандим. Буюк адабимиз, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Шухратдан эса матонатни, мардликни ўрганганман. Ниҳоят, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Пўлат Мўминдан садоқатни, самимийликни, соддаликни ўргандим. Умримга, ижодимга шу беш инсон туртки бўлган, мени катта ҳаётга, катта адабиёт майдонига олиб кирган.

Қачонки устоз шоир, қўшиқчилик тулпор бўлсаю унинг ёлини силаган, яхшига умр, шогирдларига бахт тилаган Ўзбекистон халқ шоири Пўлат Мўминни эсласам, унинг ажойиб шеърини оҳиста такрорлайман:

*Нафасми олганинг фурсат ганимат,  
Даврада қилганинг суҳбат ганимат.*

*Луқмаи ҳалолнинг – нонинг ганимат,  
Томирда югурган қонинг ганимат.*

*Ширин ўтаётган вақтинг ганимат,  
Қўлингга тутганинг нақдинг ганимат.*

*Кўрганнинг, тотганинг неъмат ганимат,  
Қалбингнинг соғлиги – сиҳат ганимат.*

*Юпунга қилганинг эҳсон ганимат,  
Яхшига бўлганинг мезбон ганимат.*

*Ҳаловат-ҳузуринг, бахтинг ганимат,  
Ўтирган ўз ўрнинг – тахтинг ганимат.*

*«Ғанимат» дейилган сўзинг ганимат,  
Эй Мўмин, ўзингга ўзинг ганимат.*

Шеърни ҳарислик билан такрорлайману Пайғамбаримиз Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи васалламнинг «Ҳақиқий мўминнинг қўлидан ҳам, тилидан ҳам мўминлар озор топмайди» деган муборак ҳадиси айнан Пўлат акага ўхшаганларга нисбатан айтилган деб ўйлайман. 1970 йилдан бошлаб ёнма-ён яшаганимиз бу камтар, хоқисор, лекин қалби кенг инсоннинг биронта одам ҳақида номақбул гап айтганини эслолмаймиз.

Пўлат акани илк марта «Гулхан» журналига ишга келган кезимда таниган эдим. Унгача шоирнинг «Офтоб чиқди оламга» шеърини китобини ўқиб, ғойибона ҳурмат қилиб юрар эдим. Устоз журнал таҳрир ҳайъати аъзоси эдилар.

«Гулхан» журнали худди жаннати одамларнинг хосхонасига ўхшар эди. Ажойиб инсон, Ғафур Ғулом, Ой-

бек, Уйғун, Шайхзода каби авлиёсифат адиблар билан ҳамсалаф бўлган Ўзбекистон халқ шоири Ғайратий, метин иродали, ҳалол, адолатпеша адиб, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Шуҳрат, умрининг гул йилларини Магаданда ўтказган аллома Тўхтасин Жалолов, қалби мунису маъсум журналист Эркин Жабборов, кўп йиллар журналда маъсул котиб бўлиб ишлаган Наримон Орифжонов, юз-кўзларидан меҳр-муҳаббат ёғилиб турадиган адиба, опахоним, жони-жаҳоним Яйра Саъдуллаева, келган меҳмонларга чой дамлаб сира ҳам ҳоридим демаган Хайринисаларнинг ҳар бири бир олам эди.

Хуллас, «Гулхан» журнали остонасига қадам қўйган йилларим эди. Ўшанга ҳам қирқ йилдан ошибди. Дастёр бўлиб иш бошладим. Тиним йўқ: таҳририят Навоий кўчасидаги ўттизинчи уйнинг учинчи қава-тида, босмахона Бухоро кўчасидаги бинода. У ёққа материалларни, хатларни олиб бораман, гранкаларни олиб келаман. Идораларга хат етказиб бераман. Бу ёқда Яйра опа:

– Сиз ҳақингизда яхши гаплар эшитганман, ёзинг, тинманг, – деб тайинлайди.

Пўлат ака жуда дилбар шахс эдилар. Гоҳ-гоҳида мен билан суҳбатлашиб қолардилар:

– Қадди-қоматингдан куч ёғилиб турибди. Дастёр бўлиб қолма, ука. Бирон нарса қораладингми? Ҳозир авжи ёзадиган пайтинг, ўқи, ёз... Кейинги келганим-да, албатта, битта шеърингни ўқишим керак. Билиб қўй, болалар дунёси – улуғ дунё, тоза дунё.

Дастёр бўлсам ҳам, «Ғунча» журналида, «Ленин учқуни» газетасида шеърларим чоп этилди. Хурсандман. Бир ёқда Пўлат ака олқишлаб турибди. Адолат исмли қиз мусаҳҳихликдан бола тарбияси учун узоқ муддатли таътилга чиқиб кетди. Яйра опага Наримон

мон ака қўнғироқ қилибди... Темурни мусахҳиҳликка ўтказсак, Мирвосил техник муҳаррир бўлса, розилик берсангиз. Ўша пайтларда опа ҳам узоқ муддатли таътилда эди. Розиман дебдилар. Шу дамларда Пўлат ака келиб қолдилар. Яхши шеърлар ёзибдилар. Аксига олиб, масъул котиб ҳам, бўлим мудири Рауф Толиб ҳам йўқ эди. Дарров чой қўйдим.

– Дастёрликдан қутулибсан-да, – кулдилар устоз,  
– Яна ўша гапни айтаман: мусахҳиҳ бўлиб қоламан деб ўйлама. Интил. Энди ҳадеб югуравермайсан, ўтириб ишлайсан. Албатта, вақт бўлади, ёз, ёзавер.

«Гулхан» журналида ишлаган йилларим менга чинакам қўш мактаб бўлган эди. Бир томондан, қаламим чархланди. Иккинчи томондан, Пўлат акадан шеърят сабоғини олардим.

Бир куни бош муҳаррир Яйра опа чақириб, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Саид Аҳмаднинг ҳузурига бориб, ўн уч ёшлиларга бағишланган махсус сонга ҳикоями, мақолами «ундириб» келишни тайинлади:

– Билиб қўйинг, бу галги махсус соннинг «мих» материали бўлади, хўпми, укажон!?

Саид Аҳмаднинг номини эшитишим билан оёқларим қалтираб кетди.

– Ие, шунақангги машҳур адиб ҳаммани қўйиб, мени қабул қилар эканми? – дедим.

– Сизни жуда оёғидан ўт чақнайдиган йигит деди-ку Пўлат ака! – ажабланди бош муҳаррир.

– Боравер, – далда берди Пўлат ака, – тортиниб юрсанг, бир чеккада қолиб кетаверасан. Ўзингни кўрсат, ижод қозонида қайна, укам.

У менга академик шоир Ғафур Ғуломнинг уйига борганларини, бир амаллаб шеър ёздириб келганларини сўзлаб берди.

Ўша пайтларда Пўлат ака «Ленин учқуни» (ҳозирги «Тонг юлдузи») газетасида ишлар эканлар. Ғафур ака «мухбир бола»ни истамайроқ кутиб олибди. Пўлат ака ҳам бўш келмай, устозининг шеърларини мақтаб кетибдилар. Айниқса, «Ўйнаворгинг келади, куйлаворгинг келади, коммунизм даврини сўйлаворгинг келади» деган сатрларини завқ билан ўқибдилар. Ғафур акага ширин сўзлар ёқиб, илҳомланиб кетибди. «Шеър нима ҳақда эди?» – деб сўрабди. «Бахтли болалик ҳақида», – дебди Пўлат ака. Ғафур Ғулом бандма-банд шеър ёза кетибди. Ҳар бандни битганда: «Қалай, кашшоф бола?» – деб сўраб қўяр экан. «Буниси зўр чиқди», – дер экан Пўлат ака. Буюк шоир дарров қаламни столга ташлаб, «Аввалгиси ёмонмиди?» – дер экан. «Униси бунисидан, буниси унисидан зўр чиқди, яна иккита банд бўлса, шеър бошдан-оёқ зўр чиқарди», – дер экан Пўлат ака қаламни устозга узатиб. Шеър тугаб, газетада босилиб чиққач, муҳаррирга: «Ўша бола иккита газета ташлаб кетсин», – дебди. Пўлат ака устозиникига қанот чиқариб борибди. Ғафур ака газеталарни олиб, елкасига қоқиб қўйибди: «Яхши бола экансан, сен елимдек ёпишиб турмагинингда, бу шеър туғилмасди». Кейин: «Кел, энди Ғафур Ғуломнинг қўлидан бир пиёла чой ич», – дебди...

– Шунақа эрка шоир эди Ғафур Ғулом, – деб ҳикояларини тугатганди Пўлат ака.

Саид Аҳмад домланикига уч-тўрт бор қатнадим. Бир сафар:

– Сен жуда сирач-елим бола экансан-ку, қўясанми-йўқми? – деди домла. – Бор, келгуси ҳафтага кел, ёзиб бераман.

Эртасига яна бордим. Домла бу гал хуноблашди:

– Бир ҳафта девдим-ку, яна келдингми? Бўпти, эртага Ёзувчилар уюшмасига бор. Бир амалларман.

Шундай қилиб, «Ўн уч ёшимда ўн уч хил орзум бор эди» сарлавҳали мақолани «ундириб» келдим. Журналда жуда бежирим қилиб бир саҳифада чоп этилди. Саид Аҳмад домла ҳам таҳририятга қўнғироқ қилиб:

– Жуда яхши бўлди. Баҳонада болалигимни бир эсладим. Ўша болага раҳмат. Деҳқонтабиат, дўлворгина экан, кўздан қочирмай юр, – дебди Наримон акага.

Ўша мақоладаги айрим жиҳатларни кейинроқ «Қирқ беш кун» романида Азизхон сиймосида кўргандим.

Ҳаёт йўллари бир текис, равон эмас. Инсоннинг бошида ҳар хил ишлар бор. Биринчи рафиқам Санобархон юрак хасталигидан вафот этганда мен билан бирга қайғурганди Пўлат ака.

Вақт ҳар нарсага малҳам бўлар экан.

Тақдир тақозоси билан 1972 йилда «Ленин учқуни» газетасига ишга ўтганимда устоз:

– Ўзи жойинг яхши эди-ю, лекин на илож, Рауф Толиб ҳарбийдан қайтибди. У қоида бўйича ўз ўрнида ишлаши керак, – дедилар, – буни қара, худди изимдан бораётгандексан. Мен ҳам газетада ишлаган эдим. Энди сенинг галинг келди.

Газетага ишга қабул қилинган куним биринчи марта Сухроб Йўлдошевнинг қаҳрини кўрдим.

– Агар ҳар куни тўртта мақола ёзмасанг, кунингни кўрсатаман, – деди.

– Мен шоирман, – деворибман.

– Газетага шоирлар керак эмас, мухбирлар керак, – деди у шартта. – Мухбир бўлсанг бўл, бўлмаса, қайтиб кетавер «Гулхан»ингга.



Ўша йили 17 декабрда Василахонга уйландим. Бир ёнимда Рауф Толиб, бир ёнимда Абдужалил Зокиров, жонимга ора киришди. Эркин Маликов, Шоҳрух Акбаров, Ҳасан Мирзаевлар хизматда бўлишди. Аксига олиб, никоҳ куни эрталабдан ёмғир ёғди. Уйимиз орқасидаги иссиқхонада тўй ўтказганимиз эсимда.

Пўлат ака тўйдан бир ҳафта олдин газетага кириб келди. Қутладилар.

– Тўйлар муборак, – дедилар кулиб, – энди қўша қаринглар. Ижодларинг равнақ топсин. Қўша-қўша китобларингни кўрай. – Кейин чўнтақларидан бир даста пул олиб, менга тутқаздилар. – Тўёна сенга.

Мана шу икки юз сўм (ўшанда мухбирнинг ойлиги 105 сўмлигини айтсам, бу катта пул эди) бош бўлиб тўйни ўтказган эдик.

Яйра Саъдуллаева «Гулхан» журналидан «Ғунча» журналига бош муҳаррир бўлиб ўтди. «Ленин учқуни»да ишлаётганимда Тўлқин Қозоқбоев журналга бош муҳаррир этиб тайинланди. Сухроб Йўлдошев айтган гапларига фаришта «омин» деган эканми, 1975 йили «Гулхан» журналига яна қайтиб келдим. Адабиёт ва санъат бўлимида ишлай бошладим. Чунки Рауф Толиб «Ёш гвардия» (ҳозир «Янги аср авлоди») нашриётига ишга ўтиб кетганди. Таҳририят собиқ «Правда Востока» кўчасидаги «Шарқ» НМАКнинг биносига кўчиб ўтди. «Ленин учқуни», «Ғунча» ҳам шу ердан жой олди. Журналлар эски бинода, газеталар эса янги 16 қаватли бинога жойлашди.

– Жуда яхши бўлди-да, – деди Пўлат ака, – энди ҳамма газета ва журналлар бир жойда, ижод аҳлига осонлик туғилди.

Пўлат ака ўша йиллари ниҳоятда самарали ижод қиларди. Айниқса, «Олтмиш олти олтин қўл» кито-

би ўзга бир услубда ёзилганди. Ўшанда бош муҳаррир Тўлқин ака Қозоқбоев дostonнамо олтмиш олти шеърни чоп этишга тихирлик қилди, парча ёки қисқартириб босамиз деди. Табиийки, қисқартирилса, маъноси қолмасди. Пўлат ака ўша пайтдаги Тожибой Ўринбоевга (Наримон Орифжонов «Ёш Ленинчи» (ҳозирги номи «Туркистон») газетасига масъул котиб бўлиб ўтган эди) маслаҳат солибди. У мен шеърни яхши тушунмайман дебди. Икковлон – Темир билан Пўлат гапни бир ерга қўйиб, уни таҳрир ҳайъати аъзоларига ўқитмоқчи бўлдик. Тўлқин ака ҳам кўнди. Ўша пайтлардаги ҳайъат аъзолари Ҳаким Назир домла, профессор Раҳмат Худойбердиев, Ольга Иброҳимова, Муҳаббат Ҳамидова, мен ҳам, албатта, Пўлат акани ёқладик. Ниҳоят, «Олтмиш олти олтин қўл» шеърини туркуми «Гулхан» журналининг бир неча сонидида чоп этилди. Жуда яхши мақтовлар олди. Китоб ҳолида чоп этилди.

– Анча камолга етибсан, – деди Пўлат ака бир суҳбатда, – ўз сўзингга, ўз ўрнингга эга бўлиб боряпсан. Ўзингни ҳамиша маҳкам тутавер. Адабиёт майдони – меҳнат ва кураш майдони, укажоним.

Пўлат Мўминнинг яна бир хизматини айтиб ўтмасам бўлмас. Журналда катта муҳаррирлик лавозими ташкил этилганда у киши мен томонда бўлиб, шу ишга мени таклиф қилибдилар. Айниқса, Шухрат домла қизғин қувватлабди.

– Журналнинг хизматини қилиб юрибдику, Тўлқин! Темурни шу ишга қабул қил! – дебди у. – Янги кадр келиб, қачон кадрдон бўлиб кетади – Худо билади.

Ўн беш йил давомида устоз Пўлат Мўмин билан ҳамкор бўлганим чинакам омадли йилларим эканлигини бугун ижодий тақдиримдан миннатдор бўлиб

хотирлайман. Насиб экан, «Тошкент оқшоми» газетасида ўн йилча меҳнат қилдим. Пўлат ака бу қутлуг даргоҳга ҳар ҳафтада келардилар. Маслаҳатлар берардилар. Ёзганларимнинг яхши томонидан суюниб, ёмон томонидан куюнардилар. Айниқса, «Бир асар тарихи» рукни ташкил қилиниб, уни мен тайёрлаётганимдан жуда хурсанд бўлдилар.

– «Бир асар тарихи»ни жуда бошлаяпсан. Энди бир маслаҳат: қўшиқларнинг тарихи ҳам сўзга яраша қизиқарли. Кел, ука, «Индамади» қўшиғи бор-ку, шунинг тарихини ёзгин. Ахир қўшиқ ҳам мукамал асар.

Бу гап бош муҳаррир ўринбосари, ажойиб журналист Солиҳ Ёқубовга ҳам, раҳматли Тўлқин Расуловга ҳам маъқул бўлди.

«Индамади» қўшиғи ҳақида ёзишдан олдинги омади гап: қўшиқнавис шоирлар орасида Пўлат Мўминнинг мумтоз ўрни, такрорланмас ўз овози бор. Унинг қаламига мансуб қўшиқлар ёқимтойлиги билан ажралиб туради. Улар ўз тингловчиларига хуш кайфият бахш этади. Шунинг учун бўлса керак, Пўлат Мўминнинг номи тилга олиниши биланоқ тингловчилар чеҳрасида табассум зоҳир бўлади.

Пўлат ака билан суҳбатимиз асосан қўшиқчилигимиз, унинг равнақи ҳақида борган эди. Ўшанда гап айланиб келиб таниқли хонанда Неъматжон Қулабдуллаев ижро этган, қўшиқ шайдолари ҳали ҳам жон қулоғи билан тинглайдиган «Индамади» қўшиғига тақалди.

– Пўлат ака, агар янглишмасам, машҳур бастакор Имомжон Икромов билан узоқ вақт ҳамкорлик қилган экансиз, – деб сўрадим.

– Имомжон ака билан йигирмага яқин қўшиқлар яратганмиз. «Шифокорлар», «Қўлда раъноси билан»,

«Жон бўлибди, жонон бўлибди», «Гул тераман сара-лаб», «Пахтазор бу, пахтазор», «Розиман», «Келибди» каби қўшиқлар у кишининг синчковлиги, талабчан-лиги туфайли тўкис бўлиб дунёга келди. Шу сабаб яшаб қолди қўшиқларимиз. Барака топкур жаннати инсон эдилар. Ҳаётда ҳам, ижодда ҳам бирор марта қилвирлик қилмаганлар. Ҳалолу пок эдилар. Балки, шу сабаб Имомжон ака билан ота-боладек бўлиб кет-гандик. Ҳамиша ҳол-аҳволимиздан хабар олардик. Байрамларда, албатта, у кишини табриклагани бо-рар эдим. Устоз бастакорнинг ҳавас қилгудек, ўрган-гудек фазилати – ҳамиша ўтган кунларига шукрона айтардилар.

Бир куни Янги йил оқшомида отланиб тургандим, уйга меҳмон келиб қолди. Пўлат аканикига табрикла-гани боролмай қолдим. Қўнғироқ қилиб, қутладим, узоқ умр тиладим, одат бўйича:

– Нима қилиб ўтирибсиз? – деб сўрадим. У киши:

– Бола-чақам атрофимда парвона, еганим олдим-да, емаганим ортимда, кўраман десам, ойнаи жа-ҳон, эшитаман десам, радио, бу ёқда сиз ҳол-аҳво-лимни сўраб турибсиз, шукрона айтиб ўтирибман, – дедилар.

У киши басталаган мусиқалардан ҳам, энг аввало, шукроналик янграб тургандек бўлади.

– Барча ёзган қўшиқларингиз шинавандаларга ёқади, Пўлат ака. Лекин уларнинг орасида «Индама-ди» жуда машҳур бўлиб кетди, сабаби нима? – яна сў-радим.

– Ўзи ижодкор аҳлининг асарлари орасида бир-икки омадлиси бўлади. У ўз муаллифининг меҳнат-ларини, номини юзага чиқаради. Асло унутилмайди. Худди шундай «Индамади»га омад ёр бўлди. Бунинг

учун, энг аввало, бастакор Имомжон Икромовга, хонандамиз Неъматжон Қулабдуллаевга раҳматлар айтишим жоиз. Бозор-ўчар қилиб юрсам, Имомжон акага дуч келиб қолдим. Қилар ишимиз бир четда қолиб, суҳбатимиз қизиб кетди. Охири Каллахона маҳалласидаги чойхонага кирдик. Чой устида Имомжон ака:

– Пўлатхўжа, сизга бир хизмат бор, йўқ демайсиз, – деб қолдилар.

– Нима экан? – дедим. – Қўлимдан келса, жону дилим билан бажараман.

– «Индамади» радифли ғазал ёзиб берасиз. Ёнимда турибди шу радифли ғазал. Хандоний номли шоирники. Матнини қўшиқчилик бобидаги мутасаддилар тасдиқлашмади. Лекин бу ғазални ўқитмайман, ўхшаб қолмасин дейман-да.

– Бошқа ғазал ёзиб бера қолай, – дедим минг бир истиҳолага бориб. – Ҳар ҳолда, қўшиқ бировники.

– Менинг ёзган яхши бир мусиқам йўқ бўлиб кетмасин, – дедилар астойдил куюниб Имомжон ака. – Хўп дея қолинг. Бир уриниб кўринг, илтимос.

Шу кишининг сўзларидан ўтолмай, ғазалга қўл урдим. Бир марта ёздим. Ўқиб чиқсам, ўзимга маъқул бўлди. Имомжон акага олиб бордим.

– Пўлатхўжа, – дедилар Имомжон ака ғазални ўқиб бўлганимдан кейин. – Гўзалнинг нега индамаётгани очилмай қолаётибди-ку.

Ғазални иккинчи марта қайта ёздим. Бу сафар устоз санъаткорга:

*Қўлида гулдастасин менга берар деб ўйласам,  
Бағрига босди гулин, кулди хиёл индамади,*

– байти жуда ёқиб тушди.

– Мана шунга ўхшаган байтларни топинг, жон Пўлатхўжа, яна бир карра қайта ёзинг, – дедилар. – Қаранг, кўзларим олдида вафоли ёрнинг сурати пайдо бўлди-қўйди...

Хуллас, ғазални учинчи марта ўқишдик.

*Кўнглида бошқа биров, севган вафодори яшар,  
Шу сабаб барча сўзим келди малол, индамади.*

Ғазални тугатишим билан Имомжон ака мени табрикладилар:

– Ана энди индамаганининг сабаби ҳам аён бўлибди. Балли сизга! Билсангиз, қўшиқни ёзгунча кўп шоирларни ўқидим. Фурқатда ҳам «Индамас» радифли ғазал бор экан. Шарқ халқларида исмини сўраганда индамаслик, яъни номини айтмаслик ёқтирмаслиги, кўнгли йўқлигини билдирар экан.

– Ғазални ёзганингизда кўз олдингизга намоён бўлган гўзал бордир ҳаётда? – сўрадим қитмирлик билан

– Бор, албатта, илҳомчиси бор қўшиқнинг, – деди Пўлат ака. – Энди мен ҳам индамай қўя қолай, хўп денг. – Бир оз жим турдилар-да, давом этдилар. – Нейматжон Қулабдуллаев, сўзсиз, улуғ санъаткор. Унинг яхши фазилати – қўшиқдаги сўзларни ямламасдан, тўлиқ айтади. Кейин қочирмалари ҳам халқона, шарқона. Шунинг учун ҳам «Индамади» эл орасида машҳур бўлиб кетди-да. Гоҳ-гоҳида ўйлаб қоламан: Нейматжон бўлмаганида, «Индамади» бунчалик машҳур бўлмасмиди. Мен сизга айтсам, Фафур Ғулом раҳматли қўшиқни эшитибдилар. Манзур бўлибди. Мени кўриб: «Пўлатхўжа, у индамаса, сен унга бир нима деб қўя қолмабсан-да», – деб кулдилар. Жаннати Ойбек

домла билан учрашиб қолганимда: «Яхши-яхши», – дедилар. «Нима яхши?» – деб сўровдим, «Қўшиқ-қўшиқ», – дедилар.

Бу гапларнинг барчаси менга ишонч, илҳом бағишлади. Яна бир гап: «Индамади» қўшиғига боғланган лирик ва ҳажвий назиралар жуда кўпайиб кетди. Биттаси, устоз Ғайратийнинг назираси «Муштум» ойномасида чоп этилгани эсимда.

– Пўлатхўжа ака, халқимиз сиздан «Индамади» сингари баркамол қўшиқларни интизорлик билан кутади, – дедим ҳам раҳмат, ҳам мақтов оҳангида.

– Саломатлик бўлса, насиб этса, албатта ёзаман, – дедилар Пўлат ака. – Чунки камтарин ижодимни шунчалар эъзозлаган халқимнинг хизматига ҳамиша камарбастаман.

Пўлат ака ўзлари айтганларидек тиним билмай ижод қилдилар. Кўпдан-кўп китоблари чоп этилди... Мана, анча йиллардан бери жисман орамизда йўқ бўлсалар ҳам, яхши қўшиқлари билан номлари, руҳлари барҳаёт.

«Индамади»дан кейин ғайрат билан Эркин Воҳидовнинг ҳузурига бордим. «Индамади»нинг тарихини ўқиган эканларми, ортиқча бирон нарса демай, суҳбатлашдик. Шу тариқа машҳур «Ўзбегим» қўшиғининг тарихини билиб олишга муяссар бўлдим.

Шу тариқа бир туркум бадиалар пайдо бўлди. Улар «Сарғаймас саҳифалар», «Юлдузли маржонлар» китобларини ташкил этди. Бунинг учун мени рағбатлантириб турган Пўлат акадан то ҳануз миннатдорман.

Пўлат Мўминни ҳамма болалар шоири деб эъзозлайди. Чиндан ҳам устоз болалар адабиётида ўзига хос мактаб яратди. Бу мактабдан баҳраманд бўлган-

лар қанча – санаб саноғига етолмайсиз. Устоз раҳматли Сафар Барноев, Ҳамза Имонбердиевларни алоҳида эҳтиром билан тилга олардилар. Кавсар Турдиева, Ҳабиб Раҳмат, Рауф Толиб, Қутби Носирова сингари ўнлаб тилга тушган, элга танилган шоирларга Пўлат аканинг хизмати кўп сингган.

Қўшиқчилик бобида ҳам устознинг тоши тарозини босиб кетади. Ким билсин, беш юздан кўпроқ қўшиқларини энг таниқли хонандалар ижро этадилар. Ойнаи жаҳонда, радиода устоз қўшиқлари янграмаган кун йўқ. Гўё устознинг ўзи ҳар куни эшик тақиллатиб ёру биродарлари, шогирдларининг хонадонига кириб келаётгандик... «Қўлда раъноси билан», «Тошкентим», «Мен севаман, сен севасанму», «Онамга», «Устозлар» – уларнинг қай бирини айтай – халқимизнинг маънавий мулкига айланиб кетган. Айниқса, «Инсонни инсон урмасин» қўшиғи қадр-қиммат, бурч ҳақидаги қасидадек жаранглаб турибди. «Ибо билан келибди» қўшиғи ҳар бир икки ёшнинг никоҳ тўйларини очиб берувчи дуодек туюлади.

Хонаси келганда айтишим керак, Пўлат Мўмин домланинг болалар драматургиясига ҳам кўп меҳнати сингди. Ўз вақтида ёш томошабинлар театри сахнасида ўйналган «Қовоқвой билан Чаноқвой», «Суқатой Конфетвой» каби бир нечта пьесалари болажонларимизни меҳнатсеварликка, одоб-ахлоққа ўргатувчи қўлланма бўлди десак янглишмаймиз.

Пўлат Мўминнинг энг яхши кўрган одати ўз ўқувчилари орасида, китобхонлар орасида бўлиш эди. Бирон кун йўқ эдики, устоз учрашувга отланмаган бўлсалар. Ҳали мактаблар, ҳали кутубхоналар, ҳали боғчалар, ҳали дала шийпонларидаги дийдорлашувдан устоз бир олам илҳом, қувват олардилар. Ак-



сар ҳолларда бизни ҳам ёнларида олиб кетардилар. Тўғриси, кўпчилик орасида ўзини тутишни, давра аҳлига қараб шеър ўқишни, бир пиёла чой устида дилкаш суҳбат куришни кўп ҳолларда Пўлат акадан ўргандик.

Пўлат ака «Нуроний» газетасини жуда суярдилар. Ҳар сонини ўқиб борардилар. Доимо «Нуроний ота-хонларнинг қалбига қулоқ солиш керак. Уларнинг қалбида нима борлигини билиш керак. Буни сира ҳам унутма», – дер эдилар. Таҳририятга янги шеърларини олиб келганларида ҳам камтарлик билан: «Тўғри келса, эълон қилинлар», – деб тайинлардилар. Суҳбатларимиз поёнида:

– Нуриддинни кўрдим, сени кўрдим, энди уйга бориб кеннойингнинг ҳол-аҳволини сўрай, – деб хайрла- шардилар.

Устоз ниҳоятда меҳнаткаш эдилар. То ҳаётдан кўз юмгунларича қўлларидан қалам тушмади. Адабиёт ва санъат аҳлининг айрим намояндаларига атаб шеърӣй олқишловлар, бағишловлар ва фалсафӣй мазмунга эга фардлар ёзганлар. Бир сафар қувнаб: «Янги китобим чоп этиляпти, ижодимда янги жанр пайдо бўлди», – деган эдилар. Афсус, шу китобни ўзлари кўрмадилар.

Бугун устоз орамизда йўқлар. Лекин юздан ортиқ китоблари, дилбар қўшиқларини бизга ташлаб кетдилар. Улар худди қобил фарзандлари қатори устознинг номини улуғлаб турибди.

Ушбу хотираларимни устознинг хотираси кунда ўқиганим (хотира Ўзбекистон телевидениеси орқали намойиш этилган «Дийдор ширин» кўрсатувида намойиш қилинган эди) шеър билан якунлашни ният қилдим:

*Яхши инсон юраги ҳалим бўлар,  
Юраги кенг, лутфлари салим бўлар,  
Чеҳрасида ёғду мисол нурлар кулар,  
Ўзи Пўлат, сўзи Мўмин эди доим,  
Шогирдларга ўғитлари хўп мулойим.*

*Саксонда ҳам қўлларида толмай қалам,  
Сатрларни оқ қоғозга битди ҳар дам,  
Олқишловлар, бағишловлар берар малҳам,  
Меҳнатсевар, заҳматсевар эди доим,  
Одамларга боқар эди кўп мулойим.*

*Қўшиқларда қалби қолди булбулдайн,  
Ўғилларда кўзи боқар майин-майин,  
Умри мангу тирик қолди, бу гап тайин,  
Яхшиликка бағрин очган эди доим,  
Яхшиларнинг хизматида эди қоим.*

*Ашъорлари эл меҳрини қозонганди,  
Ўнлаб қўшиқ янграганда этар банди,  
Пўлат Мўмин – юртимизнинг чин фарзанди,  
Ширинсухан, ширинзабон эди доим,  
Шул Ватанга фидойи жон эди доим.*

Пўлат Мўмин ўзининг камсуқум, лекин ёрқин ижоди, умри билан бизни огоҳ этаётгандек: «Инсон инсонга ғанимат, бир-биримизнинг қадримизга етайлик». Устознинг ўзи ҳам қалбимизда Мўминликнинг, беозорликнинг, меҳнатсеварликнинг, қадр-қимматнинг, ижодга садоқатнинг тимсоли бўлиб абадий тиррик қолди.

## МЕҲРИБОНЛАРИМ

**Нуриддин АМИНЖОНОВ**

*шоир, Ўзбекистон Миллий  
телерадиокомпаниясининг фахрийси*

2004 йил 2 март куни устознинг тобутлари масжид ҳовлисига қўйилиб, видолашув чоғида Ўзбекистон халқ шоири, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг раиси Абдулла Орипов жаноза олдидан сўзлаган нутқларида: «... бугунги кундаги 60 ёшдан ўтган ижодкор шоирлар борки, ҳаммамиз устоз Пўлат Мўмин шеърларидан таъсирланиб шоир бўлганмиз», – деган эдилар. Бу ҳақиқат. Нафақат шоирлар, ҳаттоки бугунги кунда кексалик гаштини сураётган, халқнинг яхши кунларида хизмат қилган кўплаб атоқли ва ардоқли санъаткор, хонандалар ҳам 1960 йилларда Пўлат Мўминнинг машҳур қўшиқлари: «Индамади», «Гулдас-та», «Қарасам, қарамайсан», «Олтин ижодкорлар» каби бир неча ўнлаб тароналарни ёқтириб хиргойи қилиб юриб, охир-оқибатда ўзида санъаткорликка мойиллик сезиб, иқтидорининг кўзи очилиб, хонандаликка умрларини боғлаганлар. Устознинг жуда кўп қўшиқлари даврийликдан холидир. Бугунги бахт оқшомлари, никоҳ тўйлари устознинг «Вафо билан келибди» қўшиқлари билан очилмоқда. «Шифокорлар», «Устозлар» қўшиқлари ҳар йилги шифокорлар ва ўқитувчилар кунига бағишланган концертларда шу соҳа вакиллари кўнглига ўз касбларидан фахрланиш туйғуларини бағишлайди.

Устоз беназир инсон эдилар. Қани эди бағрикенглик, меҳр-оқибат, босиқлик, энг асосийси, меҳнатга тиним бермаслик улардан бизга мерос қолса...

Раҳматли сўнгги нафасларигача ёздилар. Умрларининг охирида ёзган қўшиқлари ҳали-ҳануз хонандаларимиз дастурларида юз кўрсатмоқда.

Улар қачон радиога келсалар, тўғри хонамга кириб, янги ёзган шеъриними, ғазалиними ўқиб бериб, менинг фикримни сўрардилар. Ўша пайтларда кўпроқ мухаммас ёки мурабба ёзиш кайфиятига тушиб қолган эдим. Ўқиб берсам, бу шеърми, ғазал дердилар. Бу ғазал мухаммас десам, биринчи куплети жавоб бермаяпти-ку дердилар. Ҳақиқатан шундайлигини англаб, «Устоз, узр, бир кайфиятда ёзилувди», – дердим, сўнг қайта ишлардим. Шундан кейин устоз билан бадий кенгашга чиқиб кетардик.

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида «Ҳақ қўллагай» ва «Илтижо» номли ғазалларим чоп этилди. Камтарликни қаранг, икки кундан сўнг устоз келдилар-да, «Бир қошиқ қонимдан кечинг», – дедилар. «Нимага, устоз?» – десам, «Газетадаги ғазалингизни ўқигач, таъсирланиб кетиб, Нуриддин ёзганда мен ёза олмайманми деб мен ҳам шу йўналишда ғазал ёздим», – дея қўлимга «Муҳаммадун Расулуллоҳ» номли қасидани узатдилар. Ўқиб, ниҳоятда таъсирландим, ғазални ўқисам, оҳанг сўзма-сўз эргашиб келаверди. Хонандалик хусусиятим борлиги туфайли: «Устоз, шу ғазални менга берсангиз, куйга солиб айтсам», – деб сўраб олдим. Устоз билан келишиб баъзи сўзларга ўзгартиришлар ҳам киритдик. «Пок кўнгиллар мурод ҳосил»ни «Пок кўнгилда...», «Икки олам сиз сарварим»ни «Икки оламда», «Сиз ўзимга бўлинг гувоҳ»ни «Сиз ўзингиз», «Қўлингизда ҳар мусулмон»-

ни «Йўлингизда» қилиб ўзгартирдик ва қўшиққа солдим. Радио олтин фондига устоз Орифхон Ҳотамов ёздирдилар.

Истиқлолнинг илк йилларида Наманган воқеаларида устоз Ҳабиб Саъдулла «Ўзинг кечиргайсан бизни, Оллоҳим», яъни «Тазарру» қасидалари билан Наманган халқига радио ва TV орқали мурожаат қилиб, инсоф-диёнатга чақирган эдилар. Шундан сўнг мен ҳам шеърга, ғазалга равонлик бахш бўлар экан деб кўп шеърларимга Худо, Аллоҳ, Эгам, Парвардигор, Илоё каби сўзларни кўпроқ ишлата бошлабман, шекилли, устоз бир шеърни эшитиб ўтириб: «Менга қаранг, ҳамма шеърга ҳам бу сўзларни қўшаверманг, сийқаси чиқиб кетади. Ора-чора зарур бўлганда қўшсангиз, шеърнинг баҳоси ошади», – деб танбеҳ бердилар. Бу ҳам менинг учун бир дарс бўлди.

Устозда ҳазил-мутойибага мойиллик кучли эди. Ҳар келганларида баъзан бадий кенгашдан аввал, баъзан кейин кириб, бир пиёла чой ичиб, кетиш олдидан: «Мана буни эшитинг: У ён чоп, бу ён чоп, йўллар топ, пуллар топ, доллар топ, қалай?» – деб кетардилар.

Ёки бир сафар: «Топишмоқ айтсам, топасизми?» – дедилар, «Бўпти, устоз», – дедим. Шунда: «Нима учун аёллар эркаклардан узоқ яшайдилар?» – деб сўрадилар. «Эркаклар ҳамма дарду аламларини ичларига ютиб умрларини қисқартирадилар, аёллар эса ғамташвишлари, мусибатларини кўнгилга олмай, йиғлаб-йиғлаб хумордан чиқиб умрларини узайтирадилар», – дедим. «Йўқ, топа олмадингиз», – дедилар. «Шаҳар бердим!» – десам, «Чунки аёлларнинг хотини йўқ!» – десалар бўладими. Шу-шу устознинг бу топишмоқлари анекдотга айланиб кетди.

Устоз рағбатлантиришга уста эдилар. 1994 йили мен Ёзувчилар уюшмаси аъзолигига тавсия қилиндим. Шунда устозлар Пўлат Мўмин, Тўлқин Имомхўжаев, Нормурод Нарзуллаевлар тавсиянома орқали менга ишонч билдирдилар. Аммо ҳадеганда қабул кенгашида фамилиям чиқавермади. Шунда устоз: «Ҳаким Назирнинг олдига кираман. Бу нима деган гап? Ҳаракатдаги шоирни аъзоликка олмасалар, кимни оладилар?» – дедилар. Ҳаракатдаги шоир деб мени илҳомлантириб кўпроқ ёзишга даъват қилардилар. Аммо ҳужжатим йўқолган экан. Кейинга қолдиришди. Фақат ўн тўрт йилдан сўнгина устознинг ниятлари амалга ошди, 2008 йилда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзолари сафига қабул қилиндим.

Радиокомитетга яна бир сафар келганларида чойлашиб ўтиргандик, «Энди менга жавоб», – деб ўринларидан турдилар. «Устоз, ҳали вақтли-ку, дам олиб борарсиз», – десам, «Эски Жўвага – бозорга тушаман», – дедилар. «Шу ёшингизда бозорда нима бор сизга?», – десам, кулиб: «Ўзидан олиб, ўзига бераман», – дедилар. Ҳайрон бўлиб саволомуз қарадим. «Бозорда, халқ орасида айланиб юриб қизиқ-қизиқ гапларни эшитиб, уни қайта ишлаб, шеърга айлантириб ўзига бераман», – дедилар.

Ҳа, илҳомни халқдан олмоқ керак. Кўпчиликдан турфа-турфа сўз, иборалар, ҳазил-мутуйибаларни эшитмоқ кераклигини устоздан ўрганганман.

Устознинг нонга берган таърифларини қаранг. Бир куни бадий кенгашга вақтлироқ келиб қолдилар. Бирга тушликка чиқдик. Шунда нон ушата туриб: «Мен 1969 йилда юрак хуружи (инфаркт) бўлганман. Шунда Ўзбекистоннинг энг юқори малакали кардиологи, профессор Наби Мажидов: «Пўлат ака,

бутунлай тузалиб кетай десангиз, нонни кўпроқ енг!» – деганлар. Нон менинг юрагимни тузатган. Орадан ўттиз йилдан ошди. Худого шукр, юрагим безовта қилмайди», – деган эдилар. Кейин билсам, нонда инсон организмга зарур E витамини бўлар экан.

Устоз шогирдларига кўп меҳрибонлик кўрсатиб, бир нечамизни жамлаб (Темур Убайдулло, Солиҳ Ёқубов, Эсонбой Ўрунов), Ҳувайдо маҳалласи чойхонасига ошга чақириб турардилар. Қачон қўлларига мўмайроқ пул тушиб қолса, радиога келганларида: «Неча кишилик ош дамлатиб қўяй?» – деб сўрардилар. «Устоз, ош қилиб, суҳбатингизни олиш – бизнинг бурчимиз, сиз табарруксиз. Ошни қачонга қилайлик?» – десам, «Йўқ, ошни мен қиламан. Фалон қўшиғим кўрик-танловда юқори ўрин олибди. Шунинг гонорарини олиб келяпман. Келинойингиз билмайдиган пулни сарф қилай-да!» – дея бизларни кечки пайт чойхонада кутардилар. Илоё, уларнинг йўлларини бизга ҳам берсин.

Ҳа, устознинг танбеҳлари доим ёдимда туради. Андижонга бориб, театр хонандалари ва бадиий ҳаваскорларнинг қўшиқларини қўшма студия билан ёзиб келдик. Сафарда устоз Фаттоҳхон Мамадалиев менинг «Интизор кутдим» шеъримга куй басталаб қизлари Нодирахонга айттирдилар. Бадиий кенгашга устоз Пўлат Мўмин келолмаган эдилар. Қўшиғим қабул қилиниб, кечки дам олиш соатида эфирга берилди. Эртасига устоз келиб қолдилар-да, «Менга қаранг, кечқурун бир қўшиғингизни эшитиб қолдим. Шеърга ҳамма сўз ҳам ишлатилавермайди. Бу қишлоқ хўжалик ходимларига бериладиган эшиттириш эмас-ку. Бастакор деган сўзни ишлатибсиз. Бўлмапти», – дедилар. Билдимки, устоз қўшиқни ярмидан

ўтганда эшитганлар. Узр сўраб: «Устоз, бу юқоридаги мисрага боғланган сўз, мана», – деб кўрсатдим:

*«Шеър атасам шаънингга, куйга солардинг,  
Шеърим маҳтал, кела қол, бастакор, кутдим».*

«Ҳа, фикрни ёқлаган экан», – дедилар. Шундан кейин англадимки, тушуниб-тушунмай дуч келган сўзни «ҳаммаси ўзбекчаю» деб шеърга киритавериш нўноқлик белгиси экан.

Радио олтин фондига қабул қилинган асарларнинг муаллифларига, ижрочиси, жўр бўлган созандаларга яхшигина гонорар берилар эди. Бадиий кенгаш аъзолари ичида устознинг қайнилари, композитор, бугунги кунда Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Надим Норхўжаев ҳам бор эди. Надимхўжа кўпроқ қўшиқнинг мусиқий томонига – соз ва овоз уйғунлиги, созандалар маҳоратига эътибор бериб, кўп тароналарнинг қабул қилинишига қаршилик кўрсатар эди. Устоз бадиий кенгашдан сўнг хонамга бориб, чой ичиб ўтириб: «Нуриддин, ўртоғингиз Норхўжаевга айтиб қўйинг, ҳеч бўлмаса, менинг шеъримга басталанган асарларга қаршилик қилмасин», – дердилар. Надимхўжага эса ҳамма баробар эди. Муаллиф ким бўлмасин, ижрода нуқсон сезса, уни кенгашдан ўтказмасликка интиларди.

Устоз бир варақ оқ қоғозга дастхат билан бир умрлик хотира ёзиб қолдирганлар. Мана у:

Бу ҳолат бутун шоирларга хос хусусиятдир. Бирор нарса ёздингизми, кимгадир ўқиб бериб, фикр-мулоҳазасини билишингиз керак. Буни нима учун айтмоқ-даман? Устоз билан бўлган бир радиосўхбатда шундай деганлар: «Индамади»ни ёзиб, устоз композитор



Имомжон Икромовга ўқиб берибдилар. Улар эшитиб туриб: «Нима демоқчисан? Ҳамма фикрлар мавҳум-лигича қолибди-ку, якуни йўқ», – дебдилар. Шундан сўнг аниқлик киритиш учун:

*«Кўнглида бошқа биров севган вафодори яшар,  
Шул сабаб барча сўзим келди малол, индамади»,*

– деб ғазалга тўғри хулоса қўйиб якунлаган эканлар. Шунинг учун шеър ёздиларми, кимгадир ўқиб бериб фикрини билмоқчи бўлар эканлар-да. Шу хусусият бизга ҳам устоздан мерос қолган.

Ниҳоят, устоз билан охирги мулоқотим ҳақида.

Келдилар. Шеърхонлик қилдик. Чойлашдик.

– Энди менга рухсат, – дедилар.

– Ҳа, устоз, бозоргами? Мен ҳам сиз билан кетаман, – дедим.

– Ие, вақтли кетмас эдингиз-ку, тинчликми? – деб сўрадилар.

– Онам бетоб ётибдилар. Укаларим, сингилларим бошларида ўтиришибди. Уларнинг олдиларига кираман, – дедим.

– Нечага кирганлар?

– Саксонга.

– Тенгқур эканмиз-да.

– Ҳа, устоз, – дедим.

Орадан тўрт кун ўтиб, 2 март куни устозни охирги йўлга кузатдик.

4 март куни эса онамизни бериб қўйдик. Икки кун ичида иккита меҳрибонимдан, устозимдан айрилдим. Яратган эгам сўнгги манзилларини нурга тўлдирсин.

## ПЎЛАТ МЎМИН АЙТГАН ЙЎЛ

Абдулла ШЕР

*шоир*

Пўлат Мўминнинг шеърларини болаликдан яхши кўрар эдим. Китобларини олиб ўқирдим. Чирчиқ дарёсининг тошганлари тўғрисида дostonлари бўларди. Мен шу дарёнинг бўйида яшаганим учун унинг тошганларини кўп кўрганман. Ўшанда ҳар хил буюмлар, ҳатто бешиклар ҳам оқиб келарди. Улар ўз шеърларида табиатни жуда зўр ва табиий, ҳаққоний тасвирлардилар.

Кейинчалик мен ҳам адабиётга, шеъриятга қадам қўйдим. Олий ўқув даргоҳини тугатгач, турли жойларда хизмат қилдим. Бир куни, ўшанда Ёзувчилар уюшмасида ишлардим, хонамга Пўлат ака ва болалар шоири Сафар Барноев кириб келишди. Саломлашганимиздан сўнг Пўлат ака айтиб қолдилар: «Юринглар, мен яхши гонорар олдим, бир сизларни меҳмон қиламан!».

Ҳаммамиз уюшманинг шундоқ рўпарасидаги «Ўзбекистон» меҳмонхонаси кафесига кирдик. Шунда Сафар сўради:

– Пўлат ака, озгина коньяк ичасизми?

Жавоб бердилар:

– Йўқ, Сафар, мен инфаркт бўлганман, ўшандан бери бу нарсани истеъмол қилмайман.

Мен ҳам савол бердим:

– Пўлат ака, ҳозир қаерда ишляяпсиз?

– Ўша касалликдан кейин расмий ишлашни ҳам ўзимга ман этдим. Чунки кундузи идораларда ишлаб, кечқурунлари уйда ижод қилиш юракка оғирлик қилди. Яхши асарлар яратиш учун тўлиқ эркинлик керак.

Шунда мен онгимда сақланиб қолган рус шоири Паустовскийнинг бир гапини эсладим: «Мен қирқ ёшимдан кейин бирор ерда ишлашни йиғиштириб, эркин ижодга ўтганман». Бу ҳақда шоир Михаил Светловнинг фикри ҳам ёдимга тушди: «Адабиёт билан иккинчи босқичда шуғулланиб бўлмайди». Айни шу гапни Пўлат ака ҳам айтаётгандилар. Бу гап менга катта таъсир қилди. Ўзим учун шундай шароит яратишни мўлжалладим. Аммо бунга яна анча йиллар кетди. Шу ўзанга тушгандимдан кейин яхши англадимки, ижодкор учун энг мақбул йўл шу экан!

Пўлат Мўмин жуда сермахсул ижод қилганлар. Лекин танланган асарлари чоп этилмаган. Назаримда, шундай қилинса, беш том китоб бўлса керак.

50-йиллар охири эди. Ўша вақтда анча ёшман. Чиноз яқинидаги қишлоқда яшайман. «Индамади» деган қўшиқ машҳур бўлиб кетди. Бу қўшиқнинг сўзларидан жуда таъсирланганман. Ашулани эшитсам, кўз олдимга гулзорда юрган бир қиз келаверади. Мен эса шундай қизга ошиқ бўлсам эди деб орзу қиламан. Неъматжон Қулабдуллаев қўшиқни мумтоз оҳангда жуда қиёмини келтириб ижро этган. Ҳазал ҳам мумтозликка даъвогар. Содда сўзлар билан битилган. Шу ашулани ҳозир ҳам эшитиб тураман, қўл телефонимга ёзилган. Ёшлигимни эслайман.

Пўлат Мўминнинг барча ғазаллари ҳам мукамал, бирор қонун-қоидаси бузилмаган. Кўпчилик эса бузаверади. Ўзим ҳам бузганман, Бобур ҳам бузган. «Индамади» ғазали эса шундай ёзилганки, ҳақиқий

мумтоз асар. Нимаси мумтоз? У ерда анъанавий образлар, тимсоллар йўқ. Ўша даврдаги тил билан ўша даврнинг ҳолати тасвирланган. Натижада жуда таъсирли чиққан. Бу қўшиқ ҳозир тарихга айланган, аммо эшитганимизда ўша даврнинг романтикасини ҳис этамиз.

Пўлат ака шеърларни жуда табиий ёзганлар. Болалар шоири ахир шундай бўлиши керак эмасми? Ўзлари ҳам боладек завқли эдилар. Ўшанда нега мени гонорар олганлари учун болаларча қувонч билан овқатланишга таклиф қилганлар, бунинг сабаби айтишунда деб биламан.

Бизда, афсус, адабий танқидчилик ўлди. У зотнинг меросларини ўрганиш керак. Ўзбек болалар адабиётида буюк уч паҳлавон бор: Қуддус Муҳаммадий, Пўлат Мўмин ва Қудрат Ҳикмат. Уларнинг баҳосини бериш лозим!

## ШЕЪРИЯТИМИЗНИНГ ҲАМ ПЎЛАТ, ҲАМ МЎМИН ШОИРИ

Ашурали Жўраев

*ёзувчи*

Таниқли ижодкор, болаларнинг севимли шоири Пўлат Мўминнинг ижоди билан дастлаб мактабда ўқиб юрган кезларимда танишганман. Айниқса, у кишининг болаларга аталган шеърларини кутиб завқ билан ўқирдик. Масалан, «Тўғри ўсган гул бўлар», «Олтин най», «Раҳматга раҳмат!», «Эсон ва Омон» сингари китобларини мазза қилиб ўқиганмиз. Бу шеърлар болаларнинг қалбига яқин бўлиб, уларда қандайдир ўиноқилик, равонлик бор эди. Тез ўқирдик ва тез ёд олардик.

Шунингдек, шоирнинг болалар ҳаётидан олиб ёзилган «Қовоқвой билан Чаноқвой», «Суқатой Конфетвой» сингари пьесаларини телевидение орқали ҳар сафар кўрганимизда олам-олам завқ олганмиз. Кейин ушбу асарларни Республика Ёш томошабинлар театри саҳнасида ҳам кўриш бахтига муяссар бўлганмиз.

Пўлат Мўмин болалар қалбини, дунёсини биладиган ҳақиқий болажон ижодкор эди. Шу боис унинг китобларини фарзандларимиз ҳамон завқ билан ўқийдилар. У кишининг характерида болаларга хос очиққўнгиллик, самимийлик бор. Зеро, қалбида болалик туйғулари бўлмаган ижодкор болалар ҳақида яхши шеърлар ёза олмайди.

Камина тақдир тақозоси билан «Муштум» журналида бош муҳаррир лавозимида ишлай бошладим. 1998 йили журнал иловаси – «Афанди» газетасини ташкил қилдик. Газетанинг нишона сонини ўқиган Пўлат Мўмин бир даста шеърлар билан таҳририятга кириб келдилар. Ўшанда у киши билан биринчи марта юзма-юз учрашиб суҳбатлашдик.

– «Афанди» газетасини яхши ўйлабсизлар. Нишона сони жуда чиройли ва мазмунли чиқибди. Табриклайман, илоё, газетанинг умри ҳам Афанди бобомизнинг умридай боқий бўлсин, – деб дуо қилдилар ва янги ёзган ҳазил шеърларини бизга тақдим этдилар. Биринчи ҳазил шеър «Афанди» газетасига бағишланган экан. Шеърни навбатдаги сонда эълон қилдик. Бир неча ҳазил шеърлар таниқли ижодкорларга аталган бўлиб, улар орасида Ўзбекистон халқ артистлари Эргаш Каримовга, Сурат Пўлатовга бағишланганлари ҳам бор эди. Уларни бирин-кетин газетада чоп эта бошладик.

Бу ҳазил шеърлар газетхонларга ёқди, шекилли, улардан ҳам ҳазиллар ёзилган хатлар кела бошлади. Айримлари Пўлат акадан илҳомланганлиги сезилиб турарди.

Шундай қилиб, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Пўлат Мўминнинг «ҳазил сандиғи» очилиб кетди. Ва у киши умрларининг охиригача газета билан ижодий ҳамкорлик қилдилар.

Ана шу даврда Пўлат ака билан яқин суҳбатдош бўлиб қолдик. Суҳбатимиз кўпроқ шеърият, ҳажв, устозлар ҳақида бўларди. У киши таҳририятга секин юриб, сездирмасдан кириб келардилар. Салом-алиқдан сўнг шошилмасдан костюми тугмаларини ечиб, камарига қистирилган шеърларини олардилар. Улар орасидан бизга аталганларини ажратардилар. Баъзи

шеърларини ўзлари ўзига хос овозда равон, дона-дона ва айрим сўзларга урғу бериб ўқиб берардилар. Ҳазил мисраларни ўқиганларида сезилар-сезилмас кулиб қўярдилар. Баъзан ҳаётларида содир бўлган ибратли воқеаларни гапириб берардилар.

У киши биров ҳақида ёмон гапирганини, ғийбат қилганини ҳеч қачон эшитмаганман. Дилкаш, самимий ва беғубор инсон эдилар. Шоирнинг самимияти унинг шеърларига ҳам кўчган эди.

Энди икки оғиз Пўлат Мўминнинг машҳур қўшиқларга айланган шеърлари ҳақида. Масалан, истеъдодли хонанда Санобар Раҳмонова маҳорат билан куйлаган «Устозлар» қўшиғини ҳамон севиб тинглаймиз. Бу жозибали қўшиқни устозлар ҳақида куйланган бетакрор мадҳия десак бўлади. Ўзбекистон халқ ҳофизи Фахриддин Умаровнинг «Эй муҳаббат» қўшиғи шеъри ҳам Пўлат Мўмин қаламига мансуб. Бу умрбоқий қўшиқнинг яратилганига ярим асрдан кўп бўлганига қарамай, ҳамон юракларимизда муҳаббатдан акс садо бериб келади. Минглаб, миллионлаб қўшиқ мухлисларининг қалбларидан жой олганига шубҳа йўқ. Шунингдек, Ўзбекистон халқ артисти Отажон Худойшукуров юксак маҳорат билан ижро этиб кетган «Раъно» қўшиғи сўзлари ҳам Пўлат Мўмин қаламига мансуб. Бундай ибратли мисолларни шоир ижодидан кўплаб келтириш мумкин.

Шоирнинг болалар ва катталар учун ёзган шеърларини ўқиганимизда шундай ибратли ҳолатни кузатамиз: унинг ёзганлари орасида пўлатдай мустаҳкам сатрлар ва мўминдай ёқимли, эркато мисралар борлигидан кўнглимиз тоғдай кўтарилади. Бу ҳар қандай шоирга ҳам насиб этавермайдиган бебаҳо ижодий бахтдир!..

## ТАХАЛЛУС ХОСИЯТИ

**Шукур ДАДАШ**

*шоир, публицист*

Асрий одатларимизга кўра ижод йўлига анча шахдам қадам ташлай бошлаган кўпгина шоир ва адиблар ўзларига беихтиёр тахаллус танлашни ихтиёр этадилар. Тахаллус кўпроқ ижодкорнинг фазилати ёки ҳаёти, таваллуд топган макони, тақдир ва қисматидан келиб чиқиши мумкин.

Жумладан, Зокиржон Холмуҳаммад ўғлининг қисмати Ватандан узоқда ўтганлиги сабаб Фурқат, яъни айрилиқ, Муҳаммад Аминхўжа эса бутун умрини мискинликда ўтказгани, ночорликдан ҳатто Қўқондан ташқарига чиқа олмай туғилган жойида бир умр турғун яшаганлиги учун Муқимий тахаллуси билан ғазаллар битишган.

Шу билан бирга, ҳозирги ижод аҳлининг аксарияти асарнинг тагига танҳо ўз номини қўйса, айримлари исми ёнига отаси ёхуд бобосининг номини қўйишни одат қилишган.

Мақоламни кичкина кириш қисмидан бошлашимга сабаб, барчамизнинг сеvimли ва ардоқли шоир ва драматургимиз Пўлат Мўмин ҳақида сўз юритишни ният этдим.

Болалар ва катталар учун сермаҳсул асарлар яратган Пўлат ака қўшиқчиликда ҳам баракали ижод қилган шоирдир. Бу олижаноб инсон бармоқ ва аруз вазнидаги қўшиқларига нима учундир ўз исmlарини



эмас, оталарининг исмини қўйишлари мени ҳайрон қолдирди. Ўзимча қилган тахминим ва асарларининг мазмунидан келиб чиқиб буни у кишининг хислатига йўйдим.

Чунки беғубор қалб соҳиби бўлган Пўлатхўжа бобо юмшоқ табиатли, очиққўнгил инсон эди, ширмондай лўппи юзлари у кишининг соддалигини англаиб турарди гўё. Ҳаётда инсонларга яхшилик қилиш, ижодда эса эзгуликни мадҳ этиш, уни тарғиб этиш Пўлатхўжа бобонинг асосий шиори бўлган, ибратли ҳаётларининг мазмунига айланган.

Жумладан, «Ўзма дўстлик торини», «Онадур ул, онадур», «Меҳру оқибат», «Иссиқ салом – ширин сўз», «Юрса одоб-ибода», «Онт урмасин, нон урмасин» каби шеърлари фикримизнинг ёрқин далилидир.

Камина ҳам кўп шогирдлари қатори отахоннинг менга, оддий бир ёш қаламкашга қилган марҳаматларидан бебахра қолмаган.

Ўтган асрнинг саксонинчи йиллари эди. Менинг шеърим тўпلامим Гафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётининг бадий кенгашида муҳокамага қўйилганди. Ўндан ортиқ эртақни ўз ичига олган «Ўн беш баҳодир қиссаси» номли тўпلامим хусусида кенгаш аъзолари ўзларининг турли фикр ва мулоҳазаларини билдирдилар. Уларнинг сўзларини диққат билан тинглаб ўтирган Пўлат ака сўнгги сўз олиб, асарга ижобий баҳо бериб, унинг ҳозирги кунда долзарб эканлиги, болалар учун асарлар, айниқса, эртақлар камёб эканлиги ҳақида гапирдилар. Энг муҳими, тўпламнинг тўлақонли чоп этилиши учун бутун масъулиятни ўз зиммаларига олиб, тақризчи сифатида қатнашиб, унга амалий ёрдам кўрсатдилар.

Ардоқли шоиримиз бирор жойда суҳбат қурсалар ёки даврада шеър ўқисалар, тингловчилар жим бўлиб, жон қулоқлари билан тинглар эдилар. Бу ҳолат, биринчидан, ашъорнинг сеҳри бўлса, иккинчидан, Пўлат ака ҳеч қачон овозларини баланд кўтармай, доимо бир маромда мулойимлик билан шеър ўқир эдилар.

Отахон шоиримиз яратган шеърият мактаби сабоқ олишга арзигуликдир. Унинг назмий сатрлари жуда содда, аммо жозибали сўзлар билан битилган.

Ўқитувчи-муаллимларга бағишланган «Устозлар», севги мадҳини тараннум этувчи «Эй муҳаббат» қўшиқлари ярим асрдан ортиқ умр кўрган бўлса ҳам, ҳар сафар куйланганда инсонлар кўнглига биринчи бор қуйилаётгандай завқ-шавқ бағишлаб келмоқда.

Ўша даврнинг элга танилган машҳур хонанда ва ҳофизлари серқирра шоиримизнинг янги шеърларини интиқлик билан кутишарди. Сабаби, шеър ёғазалнинг сўзлари халқчил, мазмунан теран, бой бўлиши билан бирга муסיқаси ўзи билан туғилгандай эди. Шоир, хонанда, созанда билан яратилган ҳар бир қўшиқ ўзининг ажойиб, қизиқ тарихига эга.

Одатда, кўп шоирлар ўзларининг дўстлари, ҳамкасблари, яқинларининг таваллуд кунларига тўёна сифатида шеър бағишлайдилар. Ўз-ўзидан маълумки, бунда кўпроқ муболаға, мақтовга ўрин берилади.

Мен эса Пўлат аканинг «Кимки етмишга етмиш», устоз Миртемирга бағишланган «Эслов», Туроб Тўла таваллудига аталган «Ҳисоб тўла бўлса» шеърларини ўқир эканман, унда самимийлик ва юморни ўз ичига олган ўзгача янги бир услубни кашф этгандек бўлдим.

Масалан, ўн икки сатрдан иборат «Кимки етмишга етмиш» шеъри туюқ шаклида битилган бўлиб, ундаги

«етмиш» сўзи олти хил маънони чиройли ташбеҳлар билан англашиб, дилга ҳузур, лабга кулги бахш этади.

«Ҳисоб тўла бўлса» бағишловининг охирги икки тўртлигига назар солайлик:

*...Яна-яна боро довонлар:  
Ўтмиш, саксон ва тўқсон.  
Етажасиз юзга шошмай,  
Ҳисоб тўла бўлса.  
Қўп бахтиёр бўлардилар  
Мўмин, пўлат шогирдлар,  
Ижод ила ҳурматларда  
Туроб Тўла бўлса.*

Ҳа, бундай самимий тилак билан айтилган сўз ўйинлари фақат моҳир ижодкорларга хос.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, Ўзбекистон халқ шоири, «Эл-юрт ҳурмати» ордени соҳиби устоз Пўлат Мўминнинг ижоди ва ибратомуз инсоний фазилатлари ҳақида жуда кўп ёзиш мумкин.

Юқорида таъкидлаганимиздек, жаннатмакон ота-хонимиз ўзининг заҳматли ижодий меҳнати билан катта довруқ қозонди, аммо камтарона ҳаёт кечирди. Шу сабаб халқига ўзидан катта адабий мерос, солиҳ фарзандлар ва садоқатли шогирд-издошлар қолдирди.

## ХАЛҚ МЕҲРИ – БУЮК КУЧ

**Берди РАҲМАТ**

*журналист*

Мен бир муддат, 80-йиллар охири – 90-йиллар бошларида, Ёзувчилар уюшмасига Одил Ёқубов раис бўлган даврда ўша даргоҳда ишлаганман. Хизмат тақозоси билан кўп устозларнинг шеърларини ўқиб чиққанман. Жуда кўп ижодкорлар билан суҳбатдош бўлганман. Етук ёзувчи ва шоирларни устоз сифатида кўрганман. Уларнинг барчаси яхши инсонлар эди. Ижодлари қандайлигидан қатъи назар, шахс сифатида ўзига хос фазилатларга эга бўлган қалам соҳиблари эди. Улар орасида Пўлат Мўмин камтарлиги ва босиқлиги билан ажралиб турарди.

1993 йилда Абдусайд Кўчимовнинг таклифи билан Ўзбекистон радиосига ишга ўтдим. Бу ерда менга муסיқа бўлимида ишлаш насиб этди. Мен Радио олтин фондига олинадиган қўшиқларнинг матнига, яъни шеърига масъул эдим. Белгиланган муддатларда янги қўшиқларни олтин фондга қабул этиш бўйича бадий кенгаш ўтказилиб турарди. Шу бадий кенгашга аъзо сифатида янги қўшиқларнинг шеър матни бўйича Пўлат ака ҳам қатнашарди.

Чақирганимизда Пўлат акам ҳеч қачон йўқ демай, кенгаш ишига етиб келарди. Қўнғироқ қилиб:

– Пўлат ака, эртага палон соатга бадий кенгаш мўлжалланган! – дердим.

– Албатта, бораман, – дерди ва ўз вақтида келарди.

Кенгашга тавсия қилинган қўшиқлар ҳақида одилона фикрини айтарди. Мабодо нолойиқ асарлар келиб қолса, очиқчасига «Бўлмайди, савияси паст, бир тийинга қиммат» деган гапларни қўлламас эди. Аммо ўша мазмундаги гапни ниҳоятда нозиклик билан, тагдор маъно билан, тагдор маънони ҳам ниҳоятда бир инжа сўзлар билан айтардики, ўша савияси паст шеърнинг муаллифи хафа бўлмасди, хурсанд бўлиб кетарди. «Мен газеталарда бу шоирнинг яхши шеърларини ўқиганман, журналларда ёки китобларда яхши шеърлари кўп муаллиф, мен ишонаман, келаси сафар албатта шундай шеърлар билан келади!» деган гаплари билан уни руҳлантирардики, бундан барча мамнун бўларди. Беш-олти йил олтин фонд бўлимида ишлаб гувоҳ бўлдимки, Пўлат Мўминни Ўзбекистондаги жами санъат аҳли, бастакорлар ҳам, ҳофизлар ҳам чин дилдан ҳурмат қилишар экан. Кўпчилиги шоирга яқин бўлишга интилишарди. Кимдир янги шеърнинг илинжида бўлса, кимдир Пўлат ака билан икки оғиз суҳбатлашсам дерди. Улар орасида Ўзбекистон халқ ҳофизи Орифхон Ҳотамовнинг муносабати алоҳида меҳрли эди. Шоирга катта ҳурмат билан муомала қиларди. Кўпчилик каби «Пўлат ака» демасди, «Пўлатхўжа ака» дерди. Бу ҳофиз шоирнинг миллатимиз ижобий хислатларини ўзида акс эттирадиган фалсафий маънодаги бир қанча шеърларига куй басталаб айтган, улар олтин фондда турибди.

Пўлат Мўмин одамлар дилига кириб, жуда машҳур, шедевр қўшиқлар яратган муаллифдир. Уларни Неъматжон Қулабдуллаев, Фахриддин Умаров, Хайрулла Лутфуллаев, Санобар Раҳмонова, Ғуломжон

Ёқубов ва бошқа буюк санъаткорлар ижро этишган.  
Улар бир дунё!

Радиоқўмитамизнинг олтин фондида шеърлари энг кўп қўшиқ бўлган шоирлардан биринчиси Ҳазрат Навоий бўлса, кейинги ўринларда Пўлат Мўмин туради. Бу эса оддий воқеа эмас. Бундай даражага етиш учун фавқулодда истеъдод соҳиби бўлиши керак.

Пўлат Мўминнинг халқ учун, адабиёт учун, санъат учун қилган хизматлари гоҳ қадрланган, гоҳ кечикиб баҳо берилган. Бу ижодкорга асл ҳурмат Ёзувчилар уюшмасида Сарвар Азимов раислик қилаётган чоғда кўрсатилганини менга Пўлат аканинг ўзи айтиб берганди. Бир куни у зот билан бир суҳбатда ўтирганимизда мавзу Сарвар Азимов шахси томонга бурилди. Шунда Пўлат ака айтиб берди: «1983 йилда менинг 60 йиллигим нишонланиши лозим эди. Бунинг учун юбилей комиссияси тузилди, унинг аъзолари тасдиқланди. Аммо вақт ўтиб бормоқда, ҳатто 3 ой, 4 ой ўтди, юбилейим нишонланиши тўғрисида гап-сўз йўқ. Мен ўйлаб-ўйлаб, уюшмага бориб, раҳматли Туроб Тўланинг олдиларига кирдим. Туроб акага ҳолатни тушунтирдим. У зот: «Бу тадбир Сарвар Олимжоновичнинг хаёлидан кўтарилган бўлса керак, акс ҳолда, бундай кечиктирмас эди», – дедилар. «Хўш, нима қил дейсиз?» – деб сўрадим. Туроб ака айтдилар: «Сарвар Олимжонович шу кунларда Қибрайдаги стационарда даволаняпти, эрта-индин чиқиб қолиши керак. Эртага у кишини зиёрат қил. Раисимиз зийрак одам, у албатта сўрайди нима иш билан борганингни. Сизнинг шу ерда даволанаётганингизни эшитдим, бир кўриб кетай деб киргандим деб айт!»

Туроб аканинг сўзларига амал қилиб Сарвар Азимовнинг палатасига кириб бордим. Қарасам, кетиш-

га шай турибди, сумкалар тайёр, машинага маҳтал экан. Раисимиз: «Э-э, Пўлат ака, келинг-келинг!» – деб қарши олди, ўрнидан туриб қучоқлашиб, кўришиб, сўрашиб, ижодим билан қизиқди. Сўнг савол берди: «Пўлат ака, сиз ҳам шу ерда даволаняпсизми?». Мен жавоб бердим: «Йўқ, сизни йўқлашга келгандим!». Шунда Сарвар ака менга бир нигоҳ ташлади-да, «Эътибор учун раҳмат», – деди. Шу пайт хонага машина шофёри кириб келди ва сумкаларни кўтариб чиқиб кетди. Биз хайрлашдик. Икки-уч кундан сўнг уйга телефон қилиб, мени раисимиз ҳузурига чақиришди. Уюшмага юбилей комиссияси аъзолари ҳам чорланибди. Хуллас, кичик мажлис ўтказилиб, ҳукуматга уюшманинг хати тайёрланди, менга ГАЗ-24 «Волга» автомашинаси ажратилди, «Баҳор» концерт залида юбилей маросими нишонлансин деган қарор чиқди, мукофотга ҳам тавсия этилдим. Менга бундай эътиборни ҳеч бир раисдан кўрмагандим».

Умуман, Пўлат ака ёмон фикрлардан йироқ, чинакам зиёлига, чинакам мўминга хос феъл-атворга эга бўлган ниҳоятда зиёли ва зийрак одам эди. Гурунгларида ҳам унинг бирор марта баландпарвоз сўзлар гапирганини, қайсидир бир ижодкор ҳақидаги бепишанд фикр билдирганини эшитмаганман, у ҳаммага тенг муносабатда бўлар, ҳар бир кишига ҳурмат билан боқар эди. Бошқалар ҳам Пўлат акага шундай ҳурмат билан қарашарди.

Ҳаётим давомида ишим ва касбим туфайли Тошкент адабий муҳитида жуда кўп ижодкорлар билан суҳбатдош бўлдим. Улар билан замондош ва суҳбатдош бўлганимдан жуда хурсандман. Ижодкорларнинг бари ажойиб инсонлар, лекин Пўлат акадай

устоз зотлар саноқли эди, улар билан мулоқот менга алоҳида қувонч бағишлаган.

Мен Пўлат Мўминнинг хонадонида кўп бўлганман. Баъзан катта-кичик илтимослар билан борганман. У зот илтимосларимни бажонидил бажарган, «Э, қандай бўларкин?» – демаган. Олдимизда телефонда керакли жойга қўнғироқ қилган. Ўша жойлар ҳам Пўлат аканинг илтимосини инобатга олганлар.

Пўлат ака қирқ етти ёшидан кейин бирор идорада ишламади. Фақат ижод билан машғул бўлди ва адабиётимизга сидқидилдан хизмат қилди. Ҳам болалар шоири сифатида, ҳам қўшиқчи шоир сифатида халқ меҳрини қозонди. Халқнинг меҳрини қозонган одам билан ҳар қандай арбоб ҳам, оддий киши ҳам ҳисоблашади. Халқнинг меҳрини қозонган одамни чўпон ёки оддий деҳқон, боғбон қанчалик севиб, ҳурмат қилса, манаман деган амалдор ҳам шундай ҳурмат қилишга мажбур, чунки бу ерда халқнинг меҳри тურიбди. Шундай улкан меҳрга сазовор ижодкор, устоз бўлган Пўлат акани ҳамиша эслаб юраман.



## МЎМИНЛИККА ЕТКАЗСИН

Умида Абдуазимова

*шоира*

– Дангасаю нимжон бола бўлган Салимжон, ўзи ҳақидаги «Салимжон – нимжон» номли қўшиқ маш-ҳур бўлиб кетгач, анча пайтгача мендан аразлаб юрди. Кейин эса спортга ўртоқ бўлиб, ўзини тиклаб олди. Ҳозир катта киши бўлиб кетган. Мени кўрса, тўрдан жой беради. Шунақа, инсон сабрли бўлса, аввал дакки эшитади, вақт ўтиб олқиш...

### Пўлат МЎМИН суҳбатларидан

Пўлат МЎМИН... Бу номни болалар эшитса, қувноқ кўшиқлари авжланади. Катталар қалби эса унинг шеърлари оҳангида мавжланади. Театрда ҳам, санъат саройларида ҳам бу ном такрор-такрор жаранглайди. Менинг оламимда ҳам куй ва оҳанглар аро Пўлат ака!.. Катталарга ҳам, болаларга ҳам нимадир ёзар эканман, ҳар борада осон қалам тебратадиган устозни эсламай бўладими? Мен бу ижодкорга «ака» деб мурожаат қиларканман, отамдан уч ёш катта эканликларини ўйлаб уялиб кетардим...

Ўзи шундай, ўқувчилик пайтимда ҳам, талабалигу балоғат давримда ҳам бу инсоннинг қаршисида ийманиб, ўйланиб турардим. Чунки бир оғиз сўз ёки ўзимни ножўя тутишим, ҳатто кийинишим Пўлат акани ранжитиб қўймасмикан дердим. Аслида, шоирни отам танитгандилар. Бутун умр оддий ҳайдовчи

бўлиб ишлаган отажоним куй-қўшиқни жуда яхши кўрардилар. Ишдан чарчаб келганларида уйимиз бурчагидаги сандиқдек магнитофон қулоғини бураб, узун ленталари сочилиб кетгунча гоҳ Фахриддин, гоҳо Таваккалу Олмаҳонларнинг қўшиқларини тинглаб дам олардилар. Бу қўшиқлар қайта-қайта қўйила берганидан бизга ҳам ёд бўлиб кетганди.

*Юрагимдан юрагингга йўл топдим,  
Тилагимдан тилагингни мўл топдим,  
Сўзи асал, ўзи гўзал, шошмай тур...*

«Худди шу жойида қўлингни юрагингга теккизиб, мана бундай ўйнагин, қизим»...

Отажоним кулиб, бизларнинг «машқ»имизга хурсанд қарарканлар:

– Бўлди-да энди, Уми-и-да (отамга, тўнғичлари – менинг номим билан алоҳида урғу бериб муомала қилардилар), қиз болани ўйинчи қилмоқчимисиз?

– Ўйинчи ҳам бўлади, шоир ҳам бўлади, ғижжагу дутор ҳам чалади... Ахир, бу қизим менинг юзимни ёруғ қилган зурёдим-ку! Урушларда юриб, тўққиз ой музларда ётган дамларимда оила қураман, фарзанд кўраман деб хаёл ҳам қилмагандим. Умидани шу қўшиқни ёзган Пўлат акага олиб бориб бераман. Шеър ёзишни ўргатади...

Кўп ўтмай осмонга одам учибди деган гап тарқалди. Бундай учушлар ҳайратни ғайратга айлантириб, янада авж ола бошлади. Отажоним, қўлларида бола-лар газетаси, мен – жажжи қизалоққа шеър ёдлата бошладилар:

*Яшанг, Леонов, яшанг, Беляев,  
Номингиз юрар, шонга беланиб...*

– Пўлат аканинг шеъри бу. Ўрисча отларга ҳам ўзбекча қофияни хўп топадилар-да...

Шу шеър ва қўшиқлар сабаб қофия деган сўзни илк бора эшитганман, ҳатто қофиясини келтириб рақсга тушиш кераклигини ҳам билганман. Энди билсам, бу инсон ҳар кундан шеър ахтариб, ҳар кимдан камтарлигу самимият тилаб яшаб ўтибдилар. Бўлмасам, болалар газетасига, Сафар Барноеву Тоҳир Маликлар бошқарган адабиёт тўғарагига тез-тез келиб, биз болакайларнинг нималар ёзаётганимиз билан бунчалар қизиқиб ўтирармидилар? Ўшанда мен – тўғарак аъзосининг машқларига эътибор билан қараб, бошқа газета ва журналларда ҳам мунтазам қатнашиб туриш кераклигини таъкидлашлари-чи? Эндиликда газетамизга келган болаларга диққат қилишим, уларга қўлдан келганча йўл-йўриқ кўрсатишга интилишим Пўлат акадан мерос. «Тонг юлдузи» мени вояга етказган даргоҳ», – дерди устоз. Шунинг учун ҳам бизлардан ўринли маслаҳатларини аямаган Пўлат Мўминнинг шеърлари билан йил фаслларини бошлаб, якунлашни одат қилгандик:

*Не дегани ёз дегани?  
Кўнгилларни ёз дегани.  
Касалликдан қутқаришда,  
Ҳордиқларни чиқаришда  
Соз дегани ёз дегани...*

Биз-ку иш, турмуш икир-чикирлари деб ҳамиша ҳам устозларникига бора олмаймиз. Аммо ёшлари улуғлашиб қолса-да, таҳририятимизга келиб маслаҳатлар беришдан оғринмайдиган Пўлат ака бизга чин маънода одамийлик дарсларини ўтиб кетибдилар. Ким ўйлабди ўшанда ижодкор болаларга эътиборли бўлинг деб гўзал хотираларга чекиниб ўтирганлари-

да бир ҳафтадан кейин уларни мангуга йўқотиб қўйишимизни?

Рости, отам оламдан ўтгач, устозга жуда боғланиб қолгандим. Бу улуғ инсон тимсолида отамнинг сура-тию сийратини кашф қилиб олгандим. Ўйлаб қара-сам, мактабни тугатиб, медицина институтига ки-ришга тайёрланаётган кунларим келажак ҳаётимни журналистика томон осонгина йўналтириб юборган ҳам отамдек азиз шу Пўлат ака экан.

– «Умидага умидли оқ йўл» деб «Гулхан»да бекор ёзганманми? Ҳалиям кеч эмас, имтиҳонга икки кун бор, тезда ҳаракатингни қил, – дегандилар ўшанда устоз астойдил куюниб...

– У ерда инглиз тилидан ҳам имтиҳон бўларкан, мен эса, ўқитувчи бўлмай, чет тилини чала ўқиганман.

– Чала ўқиган бўлсанг, ундан имтиҳон топшир-майсан. Биринчисидан «беш» олсанг бўлди. Ахир, мактабни олтин медаль билан битиргансан.

– «Беш» олармиканман, бирорта ҳам танишим йўқ-ку!..

– Ия, сен адабиётга таниш билан кириб бормоқ-чимисан? Қолаверса, биринчисидан «беш» олмасанг, қандай қилиб олтин медаль олдинг?..

Пўлат аканинг ҳар бир сўзи менга қанот эди. Энг ав-вало, инсон ўзига ёққан касбни танласин экан, акс ҳол-да, асаблари чарчаб, меҳнати машаққатга айланади.

Кетма-кет туғилган фарзандларим ҳам газетачи-ликдек машаққатли касбимдан совита олмади.

– Турмуш ўртоғинг ҳалол, меҳнаткаш инсон экан, аввало, у билан иноқ бўл, қайнона-қайнотангга меҳ-ру оқибатинг орқали йўл топасан, қаламни эса асло қўйма... Вақт ўтиб ҳали кўрасан, сен билан адабиётга кириб келганларнинг қанчаси қолар экан!..

Ижод аҳли – гап аҳли эмасми, у шоир ундоқ, буниси бундоқ деб гап тўплашга ҳам мойилмиз. Мен ҳам аёллигимга бориб ўтган ижодкорларни яқинроқ билгим келар, устозни кўп гапга солар эдим. Пўлат Мўмин эса ўша саёз ёзувчию сотқин шоирлар ҳақида ҳам: «Унинг юраги тоза, аммо дилидагини тилига чиройли қилиб чиқара олмайди», «Бунинг тили равон, ҳали қараб тур, тўғри йўлга тушиб олади», – деб фикримни ижобий томонга буриб юборардилар. Ўйлаб қарасам, бу борада ҳам устоз отамга жуда-жуда ўхшаб кетарканлар. Отам ҳам: «Бировни ёмонлаб ёзма, кўпнинг дуосини ол. Ҳар ёмоннинг бир яхшиси бор», – дердилар. Отам ўтгач, у кишига боғланиб қолган кунларимда:

– Аввалгидек ҳолим йўқ, бунақада кетиб қоламанми, – дедилар таҳририятимизда суҳбатлашиб ўтириб.

Мен эса кулгига олдим:

– Айтинг, қаерингиз безовта қиляпти, ахир тайин касалингиз йўқ-ку, кетаман деб кўрқитасиз, – дедим, яна қўшиб қўйдим: – Ўлган билан, ер тўярмиди? Мабодо ўлиб қолсангиз, отамга салом айтиб қўйинг!..

– Кимга?.. Ҳа-а, яна, бандамиз-да... – деганча ерга қараб турдилар.

Юрагим орқасига тортиб кетди. Буни сезиб мавзунни ўзгартирдилар.

– Унвонга интилувчилар кўп. Аммо устозлари ҳам шу унвонни олганми, йўқми, буни ўйлаб ҳам кўрмайдилар! Менга эллик ёшимда Ўзбекистон халқ шоири унвонини берадиган бўлишди. Устозим олмаган унвонни мен қандай оламан дедим. Тушунишди. Ўша йили Ҳамид Ғулом халқ шоири бўлдилар, мен эса Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби бўлдим. Олтмиш ёшимда эса Ўзбекистон халқ ёзувчиси

унвонини беришди. Баҳонада унвонларим сони биттага кўпайди, – дея мақтаниброқ сал қадни кериб қўйдилар.

Ҳа, Пўлат ака қаддини кериб яшаса арзирди. Аммо устоз керак бўлса автобус бекатларида соатлаб ўтиришдан ҳам ор қилмасдилар. «Қийналиб қолманг, ҳозир айтаман, уйингизга олиб бориб қўйишади», – десам, «Ғафур Ғулом кўчасидан Ғафур аканинг руҳи уйимга осон етказиб қўяди», – деганлари ҳам ёдимда.

– «Бизнинг уйга қўниб ўтинг, дўстларим» деган шеърни ўқиб, ҳажга бормайсизми? – деб сўрадим ўша куни хомуш хаёлларини чалғитиш учун.

– Опоқинг бориб келди. У киши беш вақт намозга жуда эрта ўтиб олган. Мен эса уддалай олмаяпман. Тилда худо деб, дилда бошқа иш қиладиганларга ўхшагим келмайди.

«Табаррук ёшга етдим, ошини ёшимни ўтказиброқ бераман», – деганлари ҳам кечагидек ёдимда.

Ҳар бир иши, хатти-ҳаракатлари билан чин маънода мўмин бўлиб ўтган устозим ҳақида ўйласам, «Болалар шоирига ҳавасим келади», – деган шоира Мукаррама Муродованинг сўзлари қулоқларим остида жаранглагандек бўлади.

– Уч яшар набирам менинг ёзганларимнинг бирор-та сатрини билмайди, лекин кўзини очибоқ уларнинг шеърини ёдлаб, қўшиғини куйлаб туради...

Бу дунёни-ку озод ва осуда кўриб кетишга улгурган, муҳаббатни алқаб, меҳру мурувватни қадрлаб, чин маконига етган Пўлат Мўминни эсларканман, беихтиёр: «Ҳаммамизни ҳам мўминликка етказсин!» – дейман. Аллоҳ устозимизнинг охиратларини обод, руҳларини шод қилсин.

## ЕТУК ШОИР ЎЗ ҲАЛҚИГА УМРБОД ХИЗМАТ ҚИЛАДИ

**Янгибой Қўчқоров**

*Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими,  
Қорақалпоғистонда хизмат кўрсатган  
журналист, шоир ва таржимон*

Пўлат Мўмин болалар адабиёти вакили сифатида бир неча йўналишда ижод қилди, чунончи, шеърлар, қўшиқлар, дostonлар, эртақлар, пьесалар яратди. Шунингдек, бошқа халқлар адабиётининг энг яхши намуналарини ўзбек тилига ўгирган. Масалан, Пушкиннинг шеърларини ўзбек тилига қойилмақом қилиб таржима қилган Миртемир бўлса, унинг болаларга аталганларини ўзбекчалаштирган Пўлат Мўминдир. Лекин шоир фақатгина Пушкин билан чекланиб қолмаган, бошқа рус ижодкорларининг ҳам асарларини маҳорат билан ўгирган. Самуил Маршак, Корней Чуковский, Сергей Михалковларнинг шеър эртақларини ўзбек болаларига таништирган ҳам Пўлат Мўминдир. Машҳур Николай Носовнинг Билмасвой тўғрисидаги қиссаларини бизга ҳавола этган ҳам айна шу ижодкордир.

Мен қўшиқлар тинглашни жуда севаман. Барча истеъдодли хонандаларимиз тароналарини мириқиб эшитаман. Улар орасидаги энг зўрлари Пўлат Мўмин қаламига тегишли.

Мен Тошкентга 1976 йилда, 20 ёшимда келганман. Ўзим ўша пайтда Қишлоқ хўжалик институтида ўқи-

сам ҳам, Пушкин кўчаси 1-уйдаги бинога – Ёзувчилар уюшмасига тез-тез келиб, адабий жараёндан бохабар бўлиб турар эдим. Назир Сафаров, Уйғун, Рамз Бобожон, Ҳамид Ғуломлар қаторида Пўлат акани кўп кўрар эдим. Сўзга чиқиб, гапирганларида салмоқли, пухта ўйланган фикрларни баён қилардиларки, жуда қойил қолардим.

Носир Фозилов – мени адабиётга жиддий қизиқтирган адиб. У қишлоқлардан келган мен каби Музаффар Аҳмад, Меҳмонқул Исломулов ва бошқа бир қатор йигитларни адабиёт жабҳасига тарбиялаган. Унинг ўғитлари билан шу даражага эришганмиз. Носир Фозилов устоз Пўлат ака ҳақида жуда ҳурмат билан илиқ сўзлар айтар эди. Бундай ижобий муносабат ёдимда қолган. Кейинги йилларда Носир Фозиловдан ҳамиша хабар олиб турар эдим. Вафотларидан сал олдинроқ ҳам ҳузурларида бўлганман. У зот менга уч топшириқ бериб, уларни ёзиб ол деганлар. Кейинроқ уларнинг барини бажардим. Носир Фозилов оламдан ўтгандан сўнг унинг киндик қони тўкилган маскан – Туркистон шаҳрида турли тадбирларда бир неча марта бўлдик. Ана шуларнинг барида Пўлат Мўминнинг ўғли Озод Мўмин қатнашди. Мен унга ҳамсафар бўлар эканман, қайтганимдан кейин ўйладим: Икки ижодкор бир-бири билан қадрдон бўлишган экан. Ва устозим Дўрмон боғида айтиб берган бир воқеа ёдимга келди.

Бир куни Ёзувчилар уюшмасида коммунистик партия қарорларини амалга ошириш ишлари бўйича мажлис бўлиб ўтаётган экан. Уни Ёзувчилар уюшмаси партия котиби Назир Сафаров олиб бораётган экан. Асосий гаплар гапирилгач, у мажлис аҳлига савол берибди:



– Кимда қандай таклиф бор?

Шунда Носир Фозилов қўл кўтариб сўз сўрабди ва айтибди:

– Мана, мажлисимизда шоир Пўлат Мўмин ҳам иштирок этапти. Биз эрта тонг туришимиз билан радио қулоғини бураймиз, ундан Пўлат Мўмин қўшиқлари янграйди. Сўнг болаларимиз мактабга боради, алифбо ўқувчилардан тортиб ўқиш китоби варақлайдиганларнинг барчаси Пўлат Мўмин шеърларидан баҳраманд бўлади. Кечки пайт телевизордан ҳам албатта шу шоирнинг шеърлари асосида яратилган тароналар янграйди. Аммо бу ижодкорнинг меҳнатлари қадрланаётгани йўқ. Шунинг учун протокол – баённомага ёзсангиз: Пўлат Мўминга Ўзбекистон халқ шоири унвони берилсин.

Шунда Рамз Бобожон ўрнидан туриб:

– Бу ахир партия мажлиси, бундай фикрни муҳокама қилиш партия ваколатига кирмайди! – дебди.

Шу даврга қадар кўзларини юмиб, мудраб ўтирган Уюшма раиси Комил Яшин бирдан сўз қотибди:

– Қизиқ экансизлар... қотиб, сен бу таклифни протоколга киритиб қўявер, бу ишни мен эмас, Рамзжон ҳам эмас, давлатимизнинг ўзи ҳал қилади!

Шундай қилиб, бу таклиф баённомага киритилибди ва бир неча ой ўтгач Пўлат Мўминга Ўзбекистон халқ шоири унвони берилибди. Бундан икки ижодкор жуда хурсанд бўлишибди.

Шу воқеани эслаб Озод Мўминнинг устозим маросимларига бекаму кўст қатнашгани, Муборак ая ва фарзандлари Хондамирдан кўнгил сўраганлари бежиз эмас экан, улар жуда қадрдон бўлишган экан деган хулосага келдим.

Мен бир оддий китобхонман, унга эса ҳеч ким: «Сен у китобни эмас, манавинисини ўқи!» – деб буйруқ беролмайди. Дилимда ўзимнинг севимли, китобларини дам-бадам ўқиб турадиган ижодкорларим рўйхати мавжуд. Улар қаторида албатта Пўлат Мўмин номи бор.

Яна бир ибратли гапни айтгим келади: Бир неча йил аввал бу дунёдан ўтиб кетган машҳур бир шоирнинг фарзанди менга мурожаат қилди: «Отамни ҳеч ким эсламаяпти, унинг номи тарғиб этилмаяпти, нима қилишим керак?». Шунда интернет тармоғидаги кўпгина адабий сайтларга ўша инсон ҳақида мақолалар бердим. Аммо бу денгиздан томчидек бўлди. Лекин Пўлат Мўмин номи унутилмаяпти. Охири пайтларда кўряпманки, турли нашриётларда Пўлат Мўмин китоблари қайта-қайта чоп этилиб турибди, интернетда, электрон нашрларда турли маълумотлар чиқмоқда, радио ва телевидениедан унинг қўшиқлари ҳамон янграяпти. Демак, Пўлат ака алоҳида рекламага, тарғиботга муҳтож эмас. Агар ўзбек болалар адабиёти бор бўлса, болалар драматургияси яшаса, ўзбек қўшиқчилиги йўқолиб кетмаса, Пўлат Мўминнинг номи жаранглайверади. Шоир ўз халқига хизмат қилаверади.

Эслатма: Афсуски, ўша йили Ўзбекистон халқ ёзувчиси унвони дадамларга берилмаган. Уни турли, юқори-паст манзилларга елиб-югуриб Ҳамид Ғулом қўлга киритган. Ўшандан сўнг дадамлар кўп йиллар: «Унвонлар берилмайди, балки олинади», – деб гапириб юргандилар. Дадамлар кейинроқ, 1992 йилда ушбу унвонга лойиқ кўрилганлар. Лекин бунинг учун турли идораларга бориб, ҳеч кимга илтимослар қилмаганлар. Озод Мўмин Хўжа.

## ОДОБ ва ОФТОБ КУЙЧИСИ

**Мамасоли Жумабоев**

*адабиётшунос, филология фанлари номзоди*

*Офтоб яхшими,  
Одоб яхшими?  
Офтоб берар нур,  
Одоб-чи, ҳузур.  
Лолалар учун  
Офтоб яхшидир.  
Болалар учун  
Одоб яхшидир.*

Ушбу мисралар муаллифи жозибали шеърлари, қанотли кўшиқлари, маъно ва мазмунга бой дostonлар, ғаройиб пьесалари билан каттаю кичик китобхонларнинг қувончларига қувонч, шодликларига шодлик улашиб келган болаларнинг атоқли шоири Пўлат Мўминдир. Аслида, болаларга ижод этиш, бу соҳада муваффақият қозониш учун биргина қобилият ёки истакнинг ўзи камлик қилади. Белинский таърифи билан айтганда, болалар ёзувчиси бўлиб туғилиш керак. Болалар ёзувчисидан нозик таъб эгаси, гўдак табиати ва психологиясининг билимдони, ўз ўрнида, меҳрибон ва болажон, камтарин ва самимий, болаларча соддадил бўлиш ҳамда фавқулодда донолик талаб этилади. Биз Пўлат Мўмин ижодида ана шундай хусусиятлар мужассамлигини ҳис этамиз. Бундай даражага етишиш учун шоир бутун умрини

болалар орасида, ўз китобхонлари даврасида ўтказди. Унга болалар ва мактаб ҳаёти – ажойиб, жўшқин ҳаёт жуда яхши таниш, қадрли бўлган. Шунинг учун ҳам шоир ўз китобхонларининг ўй-фикрлари, орзумидларини яқиндан билган, уларнинг дилларидагини тилларга чиқара олган.

Шоирнинг тинимсиз ижодий меҳнати туфайли «Ҳунардан унар», «Тўғри ўсган гул бўлар», «Ўринбо-сарлар», «Олтин най», «Бир ярим Карим», «Дўстинг қанча кўп бўлса», «Офтоб ва одоб», «Яхшиларга ўхшасам», «Бу жуда соз», «Эсон-омон», «Олтмиш олти олтин қўл», «Устозлар изидан», «Болаларнинг бахти кулган», «Болажон, болажоним», «Бағишловлар-олқишлар» шеърий тўпламлари, «Чаноқвой билан Қовоқвой», «Баҳодирнинг ботирлиги», «Оқ фил йўқолди», «Суқатой Конфетвой», «Она болам дейди» каби эртаклари, пьесалари юзага келди. Бу китобларга кирган энг яхши шеър ва қўшиқлари, дoston ва эртаклари болалар адабиётимиз хазинасига муносиб ҳисса бўлиб қўшилди, уни бойитди, бир қанчаси жаҳон халқлари тилларига таржима қилиндики, бу фақат шоирнинг эмас, балки ўзбек болалар адабиётининг ҳам ютуғи, обрўси ҳисобланади.

Баъзан ўқувчи-ёшлар орасида муғомбир, писмиқ болалар ҳам топилиб қолади. Шоирнинг «Қўл кўтариб қўлга тушди» номли асари ана шундай болаларга бағишланган. Асар қаҳрамони, аслида, дангаса, ишёқмас, қолоқ ўқувчи. У буни ўқитувчисига сездирмаслик учун ҳар куни дарс пайтида «Мен айтаман деб кўтаради қўл». Ўқитувчи эса боланинг муғомбирлигини сезмайди, дарсни яхши ўзлаштирибди деб ундан сўрамайди. Охири бир куни: «Майли, айта қол», – дейди. Шунда ҳалиги бола саволга

жавоб бера олмай, ўқитувчи ва ўқувчи дўстлари олдида изза бўлади:

*Дарвозасига  
Урилгандай гол,  
Қўлга тушганди  
У кўтариб қўл.*

Шоирнинг «Ер чопилди, жавоб топилди» шеърида меҳнатдан завқланиш туйғуси ёрқин ифодаланган. Асар қаҳрамони дастлаб уйга берилган топшириқни ишлай олмайди. Шунда у жисмоний меҳнат қилишга киришади – ер чопида, терлаб-пишади. Натижада кўнгли ёришиб, фикри ойдинлашади. Шундан сўнг уйга берилган мисолларни ҳам ечади:

*Барча саволга  
Жавоб топилди.  
Шу баҳонада  
Ер ҳам чопилди.*

Пўлат Мўмин ҳар бир асарининг ўқишли, таъсирчан, болаларбоп чиқиши учун тинимсиз меҳнат қиларди. Ўзига талабчан бўлган шоирнинг маҳорати барча шеърларида сезилиб туради. Болалар ҳаёти, замон, давр билан ҳамоҳанглик шеърларининг ўқишли, жозибали чиқишига омил бўлган. Буни шоирнинг «Кўйлагим», «Эҳ, роса ширин экан» асарлари мисолида кузатиш мумкин. Одатда, инсон байрамларни, улуғ айёмларни катта тайёргарлик билан, айниқса, янги либослар кийиб олиб кутиб олади. Буни шоир «Кўйлагим» асарида қуйидаги қувноқ мисралар воқитасида шундай ифодалайди:

*Атлас кўйлак тикдилар  
Аяжоним байрамга.  
Севинчимга сизмайин,  
Раҳмат дедим аямга.*

Қизалоқни хурсанд қилган, қувончига қувонч улашган она образини шеърда жуда ҳаётий чизиб беради. Ўзбек аёлининг чеварлиги, қўли гуллиги қизча тилидан зўр мамнуният билан баён этилган. Бу севинчда фақат онанинг меҳнати эмас, балки қурт боқувчи – пилла етиштирувчиларнинг, ип йигирувчиларнинг, пилладан атлас тўқувчиларнинг ҳам ҳиссалари борлигини ёш китобхон қийналмай сезиб олади.

Қўлидан иш келадиган одамнинг ортиқча ғами, ташвиши бўлмайди, бундай инсон ғийбат, ҳасратлардан ҳам холи, чунки у доим ўз юмуши билан банд. Шу билан бирга, ҳунарли кишининг тирикчилиги яхши ўтади, оиласи тўқ, фаровон бўлади. Қўлида ҳунари йўқнинг ҳолига вой. Бундайларнинг қадам ташлаши оғир, гап-сўзи совуқ бўлади. «Ҳунарли ва ҳунарсиз» шеърда шоир ана шу тарбиявий мавзунини қаламга олган:

*Биттасининг қўлида гайрати бор,  
Биттасининг кўнглида ҳасрати бор.  
Биттасининг гап-сўзи илиқ бўлар,  
Биттасининг ҳар сўзи совуқ бўлар.*

Болалар, одатда, тақлидчи бўлишади, катталарнинг юриш-туришларига, касб-ҳунарларига таассуб қилишади. Улардаги бу хусусият шоирнинг «Холнинг жийрон велосипеди» шеърда қаламга олинган.

Холга дадаси велосипед совға қилади. Хол сахий,  
кўнгли очиқ, одобли. У велосипедини ошналаридан  
қизғанмайди:

*Қўни-қўшни, ошналар  
Галма-гал учишарди.  
Бири минса, бошқалар  
Ортидан кўчишарди.*

Бироқ болаларнинг хурсандчилиги узоққа чў-  
зилмайди. Велосипедни каттароқ ёшдаги «юриши  
алпон-талпон» бир бола уларнинг қўлидан тортиб  
олади:

*– Қани, миниб кўрай бир,  
Нари турларинг, ахир,  
Деб минди эгарига  
Ярим метр нарига  
Юрмасдан шартта синди  
Уччала гилдираги...*

Шодининг бу қилиғи аҳил болаларнинг кайфияти-  
ни бузади. Шоир эса воқеани давом эттиради: аҳил  
болалар велосипедни кўтариб пайвандчи Асқар ака-  
никига боришади. Унинг велосипедни пайвандлаб  
созлаб берганига гувоҳ бўлган болалар қалбида бу ҳу-  
нарға ҳаваслар жўш уради.

Пўлат Мўмин дostonчи-шоир сифатида ҳам жуда  
қадрлидир. Унинг «Олтин нокли боғ», «Кўча – кўп-  
чилик учун», «Эҳ, роса ширин экан», «Кўнгил истар  
яхшилиқ» дostonлари аллақачон кичкинтойларнинг  
севимли асарларига айланиб улгурган. Шоирнинг  
дostonларида болалар ўртасидаги дўстлик, ўқитувчи

ва жонажон мактабга меҳр-муҳаббат, бирлик, аҳиллик ғоялари илгари сурилган. Болалар ҳаётида содир бўладиган ютуқ ва камчиликлар бадий бўёқларда, қизиқарли эпизодларда чизиб берилган. Бир сўз билан айтганда, мактаб ўқувчиларининг ҳаёти завқшавқ билан тасвирланган.

Атоқли болалар шоири Пўлат Мўмин бир умр болаларни севди, улар учун ижод қилди. Ёш китобхонларни озод ва обод ўлкамиз, жонажон Ўзбекистонимизни севишга чорлади. Оламда киндик қони тўкилган жойдан кўра эъзозли, қадрли, мўътабар маскан йўқлигини қўйдагича қувноқ, ширали, таъсирли мисралар билан кўйлаб ўтди:

*Пахта экиб донг таратган,  
Меҳнат билан бахт яратган,  
Бозларингга гул ярашган,  
Озод ўлкам,  
Обод ўлкам,  
Ўзбекистон, Ўзбекистон!*



## ЭЛ СЕВГАН ШОИР

**Мирвосил ОДИЛОВ**

*рассом, 1966 – 2008 йилларда*

*«Гулхан» ходими*

Пўлат Мўмин деганда мен матбуотга келган дастлабки давримни эслайман. У пайтлар «Гулхан» журнаliga техник муҳаррир ва дастёр вазифаларига ишга киргандим. Айниқса, дастёрлик менга жуда ёқарди. Чунки ҳар ой журналнинг янги чоп этилган сонларини таҳрир ҳайъати аъзоларига элтиб берардим. Шу баҳона Пўлат Мўмин, Ҳаким Назир, Музайяна Алавия, Шухрат домла, Ҳамидулла Ҳасановлар хонадонига бориб турардим. Улар ҳар уч ойда таҳририятда тўпланишиб, келгуси режалар ҳақида, янги мавзулар, янги рукнлар ҳақида таклифлар беришарди. Журналнинг ҳар бир янги сонининг ютуқ ва камчиликларини муҳокама қилишарди. Пўлат ака устозлари Ғафур Ғуломни эслаб, улардан олган бебаҳо сабоқларини айтиб берардилар. Айниқса, барвақт уйғонишнинг хосияти кўплигини таъкидларканлар.

Мажлисларнинг бирида Пўлат ака менга: «Сен техник муҳаррирмисан? Маслаҳатим, исм-фамилияларни бўғин кўчирмай теришга ҳаракат қил. Менинг фамилиямда ҳам», – деб қўйдилар. Бу гап мен учун нутилмаб сабоқ бўлди.

Пўлат аканинг болалар учун янги ёзган шеърлари ҳам, пьесалари ҳам ўқувчига дастлаб «Гулхан» орқали етиб борарди.

Пўлат Мўмин то умрларининг охирги кунларигача журналнинг фидойи отахонларидан бири бўлиб қолдилар.

Шундай бир давр ҳам бўлдики, мен болалар ва ёшлар нашриётида Пўлат Мўминнинг китобларини нашрга тайёрлашга хизмат қилдим. Янги китобларидан олти яшар ўғлимга олиб бордим. У расмларига қизиқиб шеърларини ҳам ёдлаб оларди. Бир куни: «Мени шу амакига олиб боринг», – деб туриб олди. Пўлат акага қўнғироқ қилиб, гўшакни унга бердим. «Ассалому алайкум, Пўлат Мўминмисиз? «Ёд оламингиз – шодланамиз» китобингиз учун раҳмат», – дейди кўзлари чақнаб.

Пўлат ака болаларга ҳам, катталарга ҳам кўплаб шеърлар ёзганлар. Улардан яралган қўшиқлар ҳам барчанинг қалбидан жой олган. Жумладан, «Мен севаман, сен севасанми?» ёки «Индамади» кабилар ҳа-нузгача завқ бағишлайди.

## ОТАМИЗДЕК МЕҲРИБОН ЭДИ

**Муҳаббат ҲАМИДОВА**

*Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси*

«Гулхан» журналида машинистка бўлиб иш бошлаганимга икки-уч ой бўлганди. Масъул котибимиз Наримон ака Орифжонов бош мақолани диктовка қилаётганди. Тўсатдан хонага болалигимдан буён шеърларини севиб ёдлайдиган шоирим Пўлат Мўмин билан (мен у кишини авваллари фақат телевизорда кўргандим) ўша пайтда «Қора марварид» романи орқали талабалар орасида машҳур бўлган Юсуф Шомансур кириб келишди. Беихтиёр ўрнимдан туриб кетдим.

– Келинг, келинг, Пўлат ака! – меҳмонлар истиқболига пешвоз чиқди Наримон ака.

– Наримон, яхши ҳам ўзинг шу ерда экансан, Рауф кўринмайди, – дедилар Пўлат ака адабиёт бўлими бошлиғи Рауф Толибнинг иш ўрнига жойлашиб олиб.

Юсуф ака ҳам уларнинг ёнидаги бўш курсига бориб ўтирди.

– Ҳозир келади, нашриётдагилар чақиришганди.

– Майли, келиб қолар, – дедилар Пўлат ака.

Шу пайт шоирнинг кўзлари менга тушди.

– Ия, ҳалиям турибсанми, қизим, ўтир, ишингни қилавер. Ҳойнаҳой, Хайринисонинг ўрнига ишга келган бўлсанг керак? Мактабни яқинда битирдингми, қаердадир ўқийсанми? – овозларида меҳр товланиб сўрадилар устоз.

Айтишим керакки, журналнинг аввалги машинист-каси Хайринисо опа яқинда оламдан ўтганди-лар.

Мен учун Наримон ака жавоб бердилар:

– Ўқийди, ТошДУнинг журналистика факультетида. Кечки бўлимда. Қалами бинойидай. Бир амаллаб ёзувчи қилиб оламиз!

– Ҳа, дуруст, ёзганлари сенга маъқул бўлса, демак, ёмон эмас. Билмаганларини ўзинг ўргат. Кеча журналда Зиёд Комилнинг ўғли Зафарнинг шеърларини ўқидим, яхши шогирд тайёрлабсан. Сезгандирсан шогирд ютуғини кўриш завқини?

– Биламан, – жилмайди Наримон ака. – Кеча Дилором Вафоевнинг шеърлари ёшлар газетасида чиқди. Кўпчилик «Гулхан»га қўнғироқ қилиб бизни табриклади. Тўғарагимизни мақташди.

– Ҳа, ҳаракатда – баракат... Ия, қизим, бўлди, ўтиравер. Ҳурматинг учун раҳмат! Ўтириб маттни ёзавер. Омадинг бор экан, мана, «Гулхан»нинг мактабига тушибсан. Битта гапимни қулоғингга қуйиб ол. Жуда кўп бадиий китоб ўқи. Ўзимизнинг шоирларимиз Зафар Диёр, Қудрат Ҳикмат, Ҳамид Олимжон шеърларининг ёзилиш услубини ўргансанг, болалар оламини тушунишинг осон бўлади. Руслардан Агния Барто, С.Маршак шеърлари ҳам содда, равон, дарров эсингда қолади. Болаларга содда, равон шеърлар ёқади. Наримон ҳам ёмон шоирмас. Этагидан маҳкам тут, кам бўлмайсан.

Пўлат ака шу сўзларни айтгач, маъсул котибимизга юзландилар. Мен эса жойимга ўтириб олдим.

– Ҳа, айтмоқчи, Наримон! Ҳозир телевидениедан келяпман. Жалололдин Нажмиддинов сенинг «Ҳақкалар» шеърингга куй басталабди. Эшитиб туриб ўйинга тушиб кетай дедим. Зўр қўшиқ бўлибди.

Шу дамда эшик очилиб, мусаҳҳиҳимиз Васи́ла опа чойнак, иккита пиёла кўтариб кириб келдилар, саломлашгач, сўз қотдилар:

– Узр, суҳбатингиз тугашини кутсам, чой совиб қоларди. Сиз қайноқ чойни яхши кўрасиз-ку, Пўлат ака!

Сўнг пиёлаларга чой қуйиб меҳмонларга узатдилар.

– Раҳмат, раҳмат қизим! – Пўлат ака миннатдорлик билдирдилар ва ёнларидаги Юсуф Шомансурга таништирдилар: – Васи́лахон менинг қўшним генерал Раҳмат аканинг кенжа эрка қизи, «Гунча» журналининг бош муҳаррири Яйрага ҳам қўшни.

Пўлат ака шу сўзларни айтгач, мусаҳҳиҳимиздан ҳол-аҳвол сўрадилар:

– Васи́ла, аданглар яхшимилар, ака-укаларинг соғ-саломатми? Ўтган куни Илғор акангни кўрдим, уйга келаётган экан.

Шоир пиёлани бўшатиб стол устига қўйгач, Юсуф ака билан нима ҳақдадир гапга киришиб кетган Наримон акага юзландилар:

– Наримон, энди менга рухсат, ҳали Султон Жаббор билан ҳам учрашишим керак.

Султон Жаббор «Ленин учқуни» болалар газетасида адабиёт бўлими бошлиғи эди. Пўлат ака ўрнидан турдилару тўхтадилар.

– Айтмоқчи бўлган асосий гапим эсимдан чиқаёзибди: Таҳрир ҳайъати мажлиси шу ҳафта охирида миди? Журналларни ўқиб қўйдим. Яхши. Фикрларим бор. Андижонлик Одил Абдураҳмон яхши шоир экан. Тошкентга келса, менга учрашсин. Юсуф, сен Рауфни кутасанми? – бирга келган шерикларига қарадилар Пўлат ака.

– Йўқ, мен ҳам кетаман. Шеърларни Наримон акага қолдирдим.

Юсуф ака устозга эргашидилар. Наримон ака уларни кузатиб ташқарига чиқди. Мен эса буюк шоир билан илк бор рўй берган ажойиб учрашувдан ҳамон ўзимга келолмасдим, юрагим гупиллаб урарди.

– Ҳой, Муҳаб, нима бало, хаёлинг жойидами, гапимни эшитмадинг, ол, чой ич! – Васида опа пиёлани қўлимга тутқазди.

Мен эса ўзимдан-ўзим жилмайдим. Ҳаяжоним йўқолмасди.

Бир қанча вақт ўтгач Рауф ака келди. Унга яқингинада ёзган «Вой, қорним» деган шеъримни бердим. Пўлат Мўмин ва Юсуф Шомансур келишганини айтиб, бўлиб ўтган суҳбатни оқизмай-томизмай етказдим. Рауф ака шеъримнинг у ёқ-бу ёғини тузатиб, журналнинг апрель сонига қўйиб юборди.

Орадан бир-икки ой ўтдимиз, ёдимда йўқ, таҳририятга келган Пўлат ака мен билан куюқ сўрашдилар. Ва муҳарриримиз Рауф Толибовга юзландилар:

– Рауф, Муҳаббат қизимнинг «Гулхан»да чиққан ҳажвий шеърини ўқидим. Ҳали ўзи ҳам бола-да, болалар руҳиятини яхши очибди. Шу шеърни ёшлар нашриётида чоп этилаётган «Юлдузча» тўпламига киритсанг бўларкан!

Мен эса шундай катта шоир оддийгина талаба қизининг ижодига эътибор берганидан ҳаяжонга тушдим. Кечқурун ўқишга борганимда ҳамма курсдошларга мақтандим. Пўлат Мўминнинг эътибори менга ғайрат берди, шекилли, бир кунда икки-учталаб шеър ёза бошладим.

– Қаёққа шошяпсиз, шеърнинг сонимас, сифати муҳим. Устознинг гапи эсингиздан чиқмасин, кўпроқ

шеърий китобларни ўқинг. Ўқишни мана бу китоблардан бошланг, – деб қўлимга Самуил Маршакнинг «Стёпа амаки» китобининг русча-ўзбекча нусхаларини тутқаздилар.

Пўлат ака кейин ҳам ижодимни кузатдилар. Керагида мақтаб, керагида койиб юрдилар. У кишига кўпроқ ҳикояларим маъқул тушди, шекилли, «Сен насрда ижод қилавер», – дедилар жиддий оҳангда. Устоз нафақат мени, жамоадаги барча ижодкор, ҳатто «Ёш қаламкаш» тўгарагидаги ҳаваскорлар ижодига ҳам эътибор берардилар, керакли маслаҳатларини аямасдилар. Агар вақтлари бўлса, тўгарақда машғулотлар ҳам ўтиб турардилар. Пўлат ака чин маънода «Гулхан»чи эдилар. 40 йил таҳрир ҳайъати аъзоси сифатида журналга устозлик қилдилар. Тўлқин Қозоқбоев, Худойберди Тўхтабоев, Абдулла Орипов, Ойдин Ҳожиевалар бош муҳаррирлик чоғларида ҳам Пўлат ака тез-тез таҳририятга келар, вилоятлардан чиққан ижодкорлар ҳаёти, ижоди билан қизиқардилар. Айниқса, Сафар ака Барноев раҳбарлик чоғларида Пўлат ака билан Ҳаким Назир таҳририятга тез-тез келишарди. Улар Сафар ака Барноевнинг севимли устозлари эди. Пўлат аканинг Сафар акага эркаликлари ҳам сезиларди. Аммо бу эркалик ўзларига ярашарди. Сафар Барноев оламдан ўтганда болалар адабиётида жуда катта йўқотиш бўлди, «Сафар нафақат яхши бола, яхши шогирд, балки жуда яхши ижодкор ҳам эди», – деб қаттиқ қайғурдилар. Анча пайт таҳририятга келмай қўйдилар.

Бир куни, 2004 йил бошлари эди, чамамда, Пўлат ака хонамизга ҳорғин кириб келдилар.

– Ё зиналар жуда баланд бўлиб кетибди, ё мен қарибман, шекилли, – дедилар пешоналаридаги терни

дастрўмоллари билан артиб, Мирвосил ака сурган стулга ўтираркан. – Авваллари шу зиналардан югуриб-югуриб тушардим. Майли, от айланиб қозигини топибди. «Гулхан»нинг илк сони ҳам шу қадрдон Навоий кўчаси, 30-уйда дунёга келганди. Энди ишинглар юришиб кетадиган бўлибди. Тираж ҳам ошади, мана, кўрасизлар. Аммо энди мен ёки шеърларим керак бўлса, уйга қўнғироқ қилиб олаверинглар. Муҳаббатхон, Мирвосил, сизлар ҳам шу даргоҳда катта бўлдинглар, юртга танилдинглар. «Гулхан» – жуда яхши ижодий мактаб. Бу журнал таҳририяти – Ғафур Ғулом, Ойбек, Абдулла Қаҳҳор, Мирзакалон Исмоилий, Саида Зуннунова, Хайриддин Салоҳдек буюк ижодкорлар қадами теккан, назари тушган улуғ даргоҳ. Журналда олима Музайяна Алавия, Тўхтасин Жалолов, Ҳаким Назир, Шухрат, Носир Фозиловлар билан қандай қизгин суҳбатлар қилганмиз. Иложи бўлса, шулар ҳақида ёзинглар. Ёзганларингизни бажонидил кўриб бераман. Сизлар учун уйимнинг эшиги ҳамиша очик. Энди менга рухсат.

Юрагим ғалати бўлиб кетди. Назаримда, устоз билан қайта кўришмайдигандек эдик. Худди меҳрибон отам билан хайрлашгандек хайрлашдим. Мирвосил ака устозни пастгача кузатиб тушиб, машинага ўтқазиб юбордилар. Орадан кўп ўтмай устоз юзлаб шеърлари, кўплаб ажойиб қўшиқ ва пьесаларини бизга мерос қилиб қолдирганча бу ёруғ оламни тарк этдилар.

Биз қалбимизда қайноқ, беминнат меҳри билан жой олган устозни ҳамон соғинамиз, ана шу пайтларда улар ҳақидаги ширин хотиралар дилимизга таскин беради. Инсон умри у қолдирган хотираларда абадий яшайди деганлари шу бўлса керак.



## ЭЪТИҚОДИ МУСТАҲҚАМ ИНСОН

**Набижон Солиев,**

*филология фанлари номзоди*

Менинг кузатишимча, ўтган XX асрнинг энг машҳур ижодкорларидан бири, ҳеч шубҳасиз, шоир ва драматург Пўлат Мўмин эди. Адабиёт мухлисларига асосан болалар шоири ва драматурги, шунингдек, қўшиқнавис шоир сифатида танилган бу адиб ўтган асрнинг 50-йилларида адабиёт майдонига Саид Аҳмад, Асқад Мухтор, Рамз Бобожон, Шукрулло, Мирмуҳсин, Сарвар Азимов сингари бир гуруҳ истеъдодли қаламкашлар билан бир сафда кириб келди ва улар билан елкама-елка туриб ижод қилди. Кўп ва хўб ижод қилди. 1949 йилда чоп этилган дастлабки жажжи тўплами – «Сайранг, қушлар»дан сўнг биринкетин «Бўл тайёр!», «Тиш чўткаси эртаги», «Ҳунардан унар», «Тўғри ўсган гул бўлар», «Ақл қаерда бўлар?», «Олтин най», «Раҳматга раҳмат», «Эсон ва Омон», «Одоб ва офтоб», «Яхшиларга ўхшасам», «Гул ва пиёз», «Кулди хиёл», «Мен севаман, сен севасанми?», «Олтин бошоқлар», «66 олтин қўл», «Эртақдан эртақка», «Фардлар китоби» сингари тўпламлари нашрдан чиқди.

Пўлат Мўмин ушбу китобчалари билан бамисоли ўзбек болалар адабиётида кўзга яққол ташланиб турган катта бўшлиқни тўлдирди. Урушдан кейинги йилларда болажонлар кўнглини тоғдек юксалтирадиган, уларга қанот бағишлайдиган гўзал шеърлар

зарурлигини биринчилардан бўлиб пайқади ва бадий жихатдан пишиқ-пухта, дилларга қувонч берадиган ажойиб мисралар битди. Юқорида номлари санаб ўтилган шеърий тўпламларни варақлар экансиз, бир нарсага ишонч ҳосил қиласиз: унинг аксар шеърлари ўйноқи мисралари, қуйма қофиялари, равонлиги ва ранг-баранг ғоялари билан дилимизга йўл топади.

*Эй азиз китобхоним,  
Етганча куч-имконим,  
Сизга шеърдаста туздим,  
Қарзимни бир оз уздим.  
Қолмайин деб гинада  
Қудуқ қаздим игнада.*

*Тўқидим қўшиқ, эртак,  
Булар эмасдир эрмак.  
Эринмай ўқиб чиқинг,  
Яхшиси, мағзин чақинг.  
Эслаб юрсангиз уни,  
Керак бўлар бир куни...  
Этманг деб асло тақлид*

*Ёмонни қилдим танқид.  
Кўпингизни мақтадим,  
Яхшиликдир мақсадим.  
Сиз берган завқдан тошдим,  
Китобим – кўнглим очдим.*

Мазкур мисралар унинг «Аҳил бўлиб, дадил бўлиб» тўпламининг илк саҳифасига дебоचा сифатида битиб қўйилган.

Пўлат Мўминнинг драматик асарлари ҳақида кўп сўзлаб ўтирмайман, лекин «Қовоқвой билан Чаноқвой», «Суқатой Конфетвой», «Баҳодирнинг жасорати» асарлари узоқ вақт болалар театрлари сахналаридан тушмасдан намойиш этиб келинганининг ўзи бу драмаларнинг ўз томошабинини топганига далил бўлса керак деб ўйлайман. Мен бу ўринда унинг қўшиқлари тўғрисида икки оғиз сўзлаш ниятидаман.

Лирик қўшиқчилик мухлислари «Индамади» номли қўшиқни яхши билсалар керак:

*Эй гўзал, номинг на деб бердим савол, индамади,  
Маҳлиё этди тамом офтобжамол, индамади.*

Ўзбекистон халқ артисти Неъматжон Қулабдуллаев томонидан завқ билан, дутор жўрлигида куйланган бу қўшиқ ўтган асрнинг 60 – 70-йилларида ниҳоятда машҳур бўлиб кетганини ҳозирги катта авлод вакиллари яхши эшлашади. Ҳар бир сўзини чертиб-чертиб, сўзлар оҳангининг бор товланишлари билан кўз-кўз қилиб намойиш эта олган хонанда бу қўшиқ ижросини ҳадди аълосига етказиб куйлай олган. Қўшиқ матнига зеҳн солиб қаралса, кўчада кетаётиб тасодифан учраб қолган сулув қиз билан бўлган мулоқотда «гўзал»нинг гўзал одоби, шарм-ҳаёси намоён бўлади. Гарчи у рўпарасида турган маҳлиё йигитга қарата бирор оғиз сўз демаган бўлса ҳам, тингловчи унинг ана шу «индамагани»дан, йигитга «ҳадя этган» ним табассумидан олам-олам завқ-шавқ олади.

Шоирнинг «Эй муҳаббат», «Онадур ул, онадур», «Сенга бир гап айтаман», «Мен севаман, сен севасанми?», айниқса, никоҳ тўйларида қайта-қайта севиб ижро этиладиган янгича «Ёр-ёр» («Вафо билан ке-

либди») қўшиғи ғоят катта суръат билан халқимиз ҳурматига сазовор бўлди, уни келин-куёвлар шаънига қарата айтилган тўй мадҳияси сингари қабул қилишди. Айниқса, қўшиқдаги:

*Ёр уйига келинпошиша  
Ибо билан келибди.  
Куёв тўра юрагига  
Шифо билан келибди.*

*Аста-аста қадам босар,  
Қутлуг бўлсин қадамлар.  
Ҳаё билан хиром айлаб,  
Ҳумо билан келибди.*

*Тўй оқшоми хонадонга  
Нур таралиб бир зумда,  
Гўё тунда қуёш чиқиб,  
Зиё билан келибди, –*

мисраларини тинглаб туриб юраги ҳаприқмаган, дили эзгу хаёлларга лиммо-лим тўлмаган, ҳатто кўзларидан севинч ёшлари шашқатор оқмаган одам кам топилса керак. Бу янгича «Ёр-ёр» кишилар қалбигагина эмас, онгу тафаккурига ҳам кучли таъсир этгани сир эмас: англашилишча, беғуборлик, бетакрор ёшлик, вафо ва ҳаё тимсоли бўлиб, аста-аста қадам ташлаб кириб келаётган ана шу оқ либосдаги гўзал келинчакнинг ўз янги «ватани»га ташрифи барча тўю томошанинг, тантанаю шодиёналарнинг кульминацион нуқтаси экан. Ёдингизда бўлса, шоир шеърнинг кейинги мисраларида икки ёшни Тоҳир ва Зухрога ўхшатади, «андишаю одоб деган сарпо би-

лан» келаётган келиннинг назокати унинг чиройига, латофатига янада кўрк қўшиб турганини таъриф-тавсиф этади, қизиғи, бу муболағалар тингловчиларга асло малол келмайди.

Пўлат Мўминнинг мутаржим сифатида амалга оширган ишлари алоҳида тадқиқотларга лойиқ деб ўйлайман. Яқинда Маяковский шеърларини мутолаа қила туриб уларни кимлар ўзбек тилига ўтиргани билан қизиқдим. Қарангки, Ғафур Ғулом, Шайхзода, Асқад Мухтор, Ҳамид Ғулом, Жуманиёз Жабборов каби моҳир таржимонлар қаторида Пўлат Мўмин ҳам Маяковскийнинг «Ўқи-да, бор Хитой ҳам Париж деган жойга» ва «Учқур от» шеърларини маҳорат билан таржима қилган экан. Маълумки, Маяковский услуби ниҳоятда ўзига хос, унинг шеърларини ўзбек тилига бошқа шоирларнинг шеърлари сингари ўтириб бўлмайди. Бунинг учун таржимондан катта меҳнат талаб қилинади. Бироқ Пўлат Мўмин ҳар икки шеърни муваффақият билан ўзбек тилида «гапиртирган».

Ниҳоят, Пўлат Мўминнинг шахсий ҳаёти ва оила аъзолари ҳақида билганларим. Гарчи мен шоирнинг ўзини Ёзувчилар уюшмасида бўлиб турадиган турли йиғилиш ва анжуманларда (ўтган асрнинг 70 – 80-йиллари назарда тутилади) кўп марта кўрган, ҳатто баъзан ёнма-ён ўтириб, нотиқлар маърузаларини биргалиқда тинглаган бўлсам ҳам, афсуски, юзма-юз ўтириб суҳбат қурган эмасман. Биз – курсдошларнинг омади шу бўлганки, унинг гўзал қизи Табассум билан университетда бирга таҳсил олганмиз. Яшириб ўтирмайман, машҳур шоир ва олимларнинг фарзандлари доимо бизнинг диққат-назаримизда бўлишган. Биз уларни беихтиёр, ўзимиз ҳам сезмаган ҳолда кузатгимиз келар, ҳар бир хатти-ҳаракатини

кўздан қочирмас, фурсати келиб қолса, бақамти ўтириб суҳбат қуришни хоҳлардик. Лекин, қизиғи, Табассум ниҳоятда самимий, содда муносабати билан бизни лол қолдирган. Бизга манзур жиҳатлари: ўзига ортиқча оро бермас, бўяниб-безанмас, кийган кийимлари ҳам кўзга яққол ташланмайдиган либослардан иборат бўларди. Айрим кўйлаклари ҳатто мактаб ўқувчилари формасини ҳам эслатиб юборарди. Мақтаниш, кеккайиш, ўзига бино қўйиш деган нарсалар унга мутлақо ёт эди.

2016 йилда Тошкент шахрининг шинам кафеларидан бирида курсдошларимизнинг 40 йиллик учрашувини ташкил этдик. Устозларимиздан Умарали Норматов, Омонулла Мадаев, Ёрмат Тожиевлар ташриф буюришди. Шу учрашувимиз баҳонасида «Талабалик... ва ундан кейинги йиллар» номли махсус китоб тайёрлаб нашр этгирдик. Ана шу китобга Табассум «Отам ҳақида хотиралар» номли мемуар асарини тақдим этди. Иқроор бўлишимиз лозим: бу хотиралар бизга Пўлат Мўминнинг оилавий ҳаёти қандай кечгани, ижодий лабораторияси қандай бўлгани ҳақида ғоят катта таассурот берди. Биз Табассумнинг бу хотиралари орқали Пўлат Мўминнинг хонадони ичкарасига кириб бордик. Шеърлари қандай дунёга келгани ёки келиши, нималар илҳом берганидан хабар топдик. Бу қимматли хотираларини яратиш билан Табассум ўзи ҳам сезмаган ҳолда ниҳоятда катта масъулиятли ишни бажарди.

Мени ҳайратга солган иккинчи мемуар асар шоирнинг ўғли Озод Мўминнинг «Чин Мўмин эдингиз...» номи билан «ЎЗАС» (2004 йил 7 май)да босилиб чиққан хотиралари бўлди. Мазкур хотираларда Пўлат Мўминнинг лаганбардорлик, елпатаклик, шаллақи-

ликни ёқтирмаслиги, самимий ва содда ҳаёт тарзини хуш кўргани, бироқ эътиқоди мустаҳкам инсон бўлгани ишонарли мисолларда очиб берилган. Табассумнинг ҳикоя қилишича, Пўлат Мўмин эътиқодга бежиз махсус шеър бағишламаган бўлиб («Эътиқод ўзгармагай»), бу борада ҳатто республикага ниҳоятда таниқли шахс бўлган машҳур инсоннинг қилмишини ҳам аяб ўтирмай танқид қилган экан:

*Эътиқод иймон эрур,  
Бахш этар виждонга нур.  
Ўзгарур одоб-ибо,  
Эътиқод ўзгармагай...*

Ёки бу нозик масалага бошқа бир шеърда яна қайтиб: «Қай кимсада бўлса эътиқод, Ўзгармаса эди умрбод», – деб ёзган экан. Шоир кинояси тушунарли, аввало, ҳаммада ҳам эътиқод деган ноёб гавҳар бўлавермайди, агар бўлса, ўзгармаслиги лозим ёки умрбод ўзгармагани маъқул. Бу фикрлар шоир ўз фикрида ниҳоятда қатъий турганидан далолат беради.

Шоир Пўлат Мўмин ҳаёти унинг дилрабо қўшиқларида давом этмоқда.

## ДУНЁДАН ҲЕЧ КИМСА КЕТМАСИН БЕНОМ

Табассум МЎМИНОВА

*Эй дўстим, ўзингдай сўзимга инон,  
Яхшилик қилиб қол борида имкон.  
Ҳар кимни ҳар ерда бошқарсин имон.  
Оғзингда эриган асал вақтинча,  
Умр деб аталган маҳал вақтинча,  
Умр вақтинчадир, умр вақтинча...*

### Пўлат МЎМИН

Дарҳақиқат, инсон умри лаҳзалик, вақтинчалик... Кўз очиб юмгунингча, шоир айтганидек, «Танбурда бир зарбнинг уни тинмасдан» йиллар кетидан йиллар қувалашиб, умримиз ўтиб кетаётганини сезмаймиз. Лекин мана шу имкониятдан, Оллоҳ ато этган вақтинчалик умрдан қандай фойдаланиш, уни қандай ўтказиш ҳар кимнинг ўз қўлида... Мен анча пайтдан бери умрлари бўйи одамларга яхшилик қилиб яшаган, ўз имонига ҳамиша содиқ бўлган, ўз ҳаётларини ижодга бахшида этган адамлар ҳақларида ёзишни ният қилгандим. Лекин қўлимга қалам олишга кўп вақт журъат этолмадим. Чунки баъзиларнинг «Кўнглингга яқин одам ўлмайди, аксинча, қалбингнинг туб-тубидан жой олади, ҳар доим ўзининг сен билан биргалигини билдириб туради, ёнма-ён юрадигандек бўлади», – деганлари тўғри экан. Назарим-



да, адамлар тириклар ва тирик инсон ҳақида қандай эсдаликлар ёзиш мумкин деб ўйлардим. Улар вафот этган бўлсалар-да, менинг қалбим, ўй-хаёлимни тарк этмасдилар. Қадрдон падари бузрукворимнинг боқий оламга ўтганларини сира тан олмас эдим.

Охир-оқибатда ҳаётда ҳар бир воқеликнинг ўз вақти-соати бўлади, бу ҳолатни тан олишим лозим деган хулосага келдим. Ва ёзишга тутиндим. Хотираларимга падари бузрукворимнинг қачон туғилганларию қайси китобларини, қайси қўшиқларини, қайси пьесаларини қачон ёзганлари, қандай мукофотлар олганлари ҳақидаги маълумотларни киритмасликка аҳд қилдим. Фақат феъл-атворларининг ўрнак бўларли жиҳатларини, баъзи бир ибратли воқеаларни, ҳаётга, одамларга, шогирдларга, ижод аҳлига, санъаткорларга бўлган муносабатларини кўрсатишни, фарзандлар, набиралар, келин-куёвлари билан алоқалари, шунингдек, ҳаётда ўзларини қандай тутганлари тўғрисидаги фикрларимни баён этишни ният қилдим.

Одатда, одамларни ижодкорларнинг яратган асарларидан ташқари уларнинг шахсий, оилавий ҳаёти ҳам қизиқтиради. Шунинг учун сўзларим аввалида адамларнинг номлари ва ижодлари билан боғлиқ айрим воқеаларни келтираман.

## Фахр

Адамлар ҳақларида сўнгги йилларда телевидениедан икки марта интервью олишганда иккаласида ҳам негадир бир хил савол билан мурожаат этишди: «Адангиз билан фахрланганмисиз, фахрланасизми?» Ҳар бир одам, ота-онаси ким бўлишидан қатъи назар,

у олимми ёки оддий деҳқонми, сотувчими, савдогарми, албатта, фахрланади. Бундай фахрланиш менга ҳам хос.

Ўйлаб қарасам, биз – фарзандлар, ҳатто набиралар ҳам ҳеч қачон мен фалончининг фарзандиман деб мақтанмаганмиз, уларнинг номларидан фойдаланишга уринмаганмиз. Бу ишимиз тўғрими ёки адажонимга хос бўлган камтарликнинг бизга ўтган таъсирими? Билмадим...

Назаримда, менда адамларга бўлган фахр туйғуси, минг афсус-надоматлар бўлсинки, улар оламдан ўтганларидан кейин кучайди. Олдиндан оққан сувнинг қадрини уни йўқотганинда тушунар экансан. Бугун Ўзбекистон мустақиллигининг 22 йиллигига бағишланган катта концертда адамларнинг «Бу Ватан сенингдур» қўшиқлари куйланди. Қўшиқ матни ёзилганига ўн беш йилдан ошган бўлса ҳам, ҳамон ўз таъсири, жозибасини йўқотмаганини ҳис этар эканман, бир томондан, Ватанимдан, иккинчи томондан, отамдан фахрландим.

Қизларим хорижда таҳсил олишарди. Тақдир тақозиси билан бир неча йиллар илгари, 2008 йилда АҚШнинг Даллас шаҳридаги бир ўзбек оиласининг никоҳ тўйида иштирок этдим. Келин-куёв тўйхонага хориждаги урф-одатга кўра анъанавий Мендельсон вальси оҳанглари жўрлигида эмас, адамларнинг шеърларига Фаррух Зокиров куй басталаган тарона – «Вафо билан келибди» садолари билан қадам ранжида қилдилар. Кўзимга ёш қалқди, адамларнинг қўшиқлари океан ортида ҳам янграётганидан қалбим қувонч, армон ва фахр туйғусига тўлди. Ҳозир ҳам қаерга тўйга борсам, келин-куёв кириб келганда шу қўшиқ айтилса, беихтиёр кўзимга ёш келади.

Тошкент маданият коллежида ишлаб юрган вақтларим эди. Бир куни эрталаб ўқитувчилар хонасига ёшлари улугроқ ҳамкасбимиз Турсуной опа Зокирова кириб келдилар-да, салом-аликдан сўнг менга сўз қотдилар: «Табассумхон, адангизнинг охиратлари обод бўлсин, кеча роса дуо қилдим». «Нима сабаб бўлди?» – сўрадим мен. «Набирам мен билан яшайди, 2-синфда ўқийди, уйга вазифа сифатида кўпинча шеър ёдлашга беришади. Зўрға ёдлатаман, чунки ҳозирги болалар шоирларининг аксарияти шеърларида талаффузи қийин, бола тилига мос бўлмаган сўзлар кўп учрайди, улар болаларбоп, аниқ, содда ва тушунарли эмас. Кеча набирам келиб, «Бувижон, бугун шеър ёдлатишдан қутулдингиз, чунки Пўлат Мўмин бобонинг шеърларини ёдлашга беришди, йўлдаёқ ёдлаб олдим!» – деди хурсанд бўлиб. Дарҳақиқат, адангизнинг шеърлари жуда болаларбоп, мисраларни топиб-топиб ёзганлар, қофиялари ҳам оҳангли, мазмуни чуқур. Набирам ҳам хурсанд, менга ҳам иш қолмади, у ҳам қийналмади», – дедилар. Шунда менинг қалбимни яна фахр туйғуси қамради.

Мен анча йиллар Тошкент маданият коллежида адабиётдан дарс бердим. Бу ердаги жамоамиз жуда аҳил, барча одамларимиз, қандай вазифада бўлишидан қатъи назар, бир-бирига меҳрибон, мададкор эди. Қанча ачинарли бўлмасин, вақти келиб нафақага чиқдим. Аммо вақти-вақти билан бу даргоҳга бориб, устозлик қилаётган ҳамкасбларим билан кўришдим. Шунда улар айтиб қолишдики, раҳбаримиз Илҳом ака бетоб бўлиб касалхонага тушиб қолибдилар, кўришга кетяпмиз, бирга борасизми деб сўрашди. Мен розилик билдириб, кўп қатори касалхонага йўл олдим. Айни шу вақтда (2013 йил) акам Озод Мўъмин билан

биргаликда адамларнинг сўнги йиллардаги шеърларини тўплаб «Фурсат ғанимат» номли китоб чоп эттирган эдик. У ерда асосан умрларининг охирида ёзилган, деярли матбуот юзини кўрмаган фалсафий шеърлари киритилган эди. Биз раҳбаримизни зиёрат қилдик ва кетар чоғимизда унга шу тўпламни тақдим этдим. Уч-тўрт кун ўтгач раҳбаримиз сим қоқди ва шеърлар жуда ажойиблигини, шундай инсоннинг қизи билан бир жамоада фаолият юритганидан хурсандлигини билдирди.

## Мерос

Вафотларидан икки-уч йил ўтгач укам Жамшид бир куни хитоб қилиб қолди: «Адамлар бизга жуда катта бойликни – номларини мерос қилиб қолдирган эканлар!» Ўша пайтда укамнинг гапига унча аҳамият бермагандим. Лекин кейинроқ бир воқеа юз бердики, бунга амин бўлдим. Бир иш билан «Ўзбекистон» наشريётига йўлим тушди. Шу ердаги бир ходим билан учрашишим керак эди. У мени эшик олдида кутиб олди. Аммо ўзим билан ҳеч қандай ҳужжат олмаган эканман. Рухсатнома берувчи қиз ичкарига киритмади. Шунда ўша ходим: «Табассум опа Пўлат Мўминнинг қизлари бўладилар, бегона эмаслар!» – деб сўз қотди. Қиз менга ялт этиб қаради-да, жилмайиб: «Майли, кира қолинг!» – деди. Шунда укам Жамшиднинг мерос ҳақидаги гапи ёдимга тушди.

Нокамтарликка йўйманг, бунга ўхшаш воқеалар кўп бўлиб туради.

Айтганимдек, Тошкент маданият коллежида ўттиз беш йил ишладим. Охирги пайтларда ўқув ишла-

ри бўйича директор ўринбосари сифатида фаолият олиб бордим. Барча ўқув юртларида бўладигандек, турли идоралардан назоратга, текширишга келадиган комиссиялар етарли эди. Булар ичида жиддий текширувчилар ҳам учраб турарди, лекин аксарияти вақтимизни олиб ўқиш жараёнига, иш фаолиятига зарар келтирарди. Ҳатто ўқувчилар давоматини текширгани келадиганларнинг хили кўп эди. Гоҳо ҳаттоки уларнинг бири иккинчисини йўлакда пойлаб турган пайтлари ҳам бўлган. Ҳамкасбларим уларга бир нарсани гапиришдан чарчашмас эди: «Ўқув ишлари бўйича муовинимиз Табассум опа Пўлат Мўминнинг қизлари бўладилар!» Шунда бир мўъжиза рўй берар эди. Бургутдек ўлжасига ҳамла қиламан деб турган текширувчиларнинг шиддати дарҳол пасаярди. Уларнинг ҳужжатларга тикилган кўзларидаги қора кўзойнаклари жуда бўлмаганда кулрангга айланарди.

Тақдир тақозоси билан Гишткўприкка (у ерни Черняевка ҳам дейишади) келин бўлиб тушганман. Қайнота-қайнонамнинг хизматларини қилганман. Кейинчалик турмуш ўртоғим Абдумажид аканинг саъй-ҳаракатлари билан униб-ўсган маҳалламдан жой сотиб олинди ва биз барчамиз шу ерга кўчиб келдик. Адамлар ҳамиша таъкидлардилар: «Қайнота ва қайнонанг анча кексайиб қолишган, уларни парваришлаб, ардоқлаб, яхши муносабатда бўл!» Ойимлар эса тўйим арафасида: «Аравасига тушганингдан кейин ашуласини ҳам айтишинг керак!» – дегандилар. Мен бу сўзларни асло ёдимдан чиқармас эдим ва уларни ўзимга дастур сифатида қабул қилгандим. Ҳамиша улардан огоҳ бўлиб турардим. Қайнотамнинг хотиралари анча заифла-

шиб қолган эди, мен беҳабар, сайр қилишга чиқиб кетиб қолибдилар. Кўчамиздан ўтадиган 11-автобусга чиқиб айланиб келибдилар-да, қаерда тўхташ ёдларидан кўтарилибди. Бекатимиздан ўтиб ҳам кетибдилар. Йўловчилар қаерда турардингиз дейишса, бекат номини ҳам айтолмабдилар. Шунда мен Пўлат Мўминнинг қудаси бўламан деган эканлар, йўловчилар дарҳол автобус хайдовчисига уйимиз қаердалигини тушунтириб беришибди, барака топгур ҳайдовчи қайнотамларни эшигимиз олдига келтириб қўйибди.

## Шеър

Бир куни ўғлим мактабдан хурсанд бўлиб қайтди. 4-синфга ўтган эди. «Ойи-чи, ойи, ўртоқларим ҳар бир кирган янги ўқитувчига қўл кўтариб, Фирдавс Пўлат Мўминнинг набираси бўлади деб таништиришди. Улар ҳам отамлани билишаркан, яхши кўришаркан манга ўхшаб», – деди. Ҳақиқатан ҳам, адам набираларини алоҳида меҳр билан яхши кўрардилар. Шунга яраша улар ҳам отажонисини жондан ортиқ кўришарди. Биз фарзандларимизни койисак, доимо танбеҳ берардилар, болани уришмайди, унга бақирмайди, уни яхши гап билан тарбиялаш керак дердилар. Эсимда, биз болалигимизда ака-укаларим билан кўп тортишардик, уришардик, баъзида уй тўс-тўполон бўлиб кетарди, лекин адам бизга шундай қараб кўярдиларки, бир оғиз гапирмасалар ҳам, жим бўлиб хонамизга кириб кетардик. Улар ижод қилаётганларида биз уйда оёқ учида юрардик, бир-биримиз билан қаттиқ гаплашмасдик, ойим бизни шунга ўргат-

ган эдилар, «Жим бўлинглар, аданг ишляаптилар», – дердилар. Шу гап бизга етарли бўларди.

Шунингдек, адамлар бизларни ўзлари ёзган шеърлари орқали тарбиялардилар. Масалан, акам Озод, укам Жамшид ва менинг ўзаро болаларча тўполонимиз, ҳатто бир-биримизга гап бермай уришиб кетишларимиз натижасида «Уч боланинг жанжали» шеърини битгандилар. Кейин ўша даврда расм бўлган «Днепр» магнитофонига оймларнинг тилларидан ёзиб олгандилар. Меҳмонлар келганда шўхлик қилсак, шу шеърни қўйиб беришарди. Албатта, биз уялиб бурчак-бурчакка қочардик. Шунга ўхшаш, «Ақл қаерда бўлар» шеъри ҳам учаламизнинг ўзаро ақл ҳақидаги баҳсимиз асносида яратилган эди. «Хат боради изидан», «Парпининг ҳарфи», «Уч баҳою пуч баҳо» каби шеърлар ҳам ҳаётини воқеалар заминидан пайдо бўлган.

Адамлар ҳаётларининг охириги йилларида деярли ҳар куни кечқурун кўчамизнинг нариги бошидаги махсус дам олиш уйчасида маҳалланинг турли кишилари билан шахмат ўйнардилар, овқат пишганда набиралари Бунёдхон ёки Шоҳжаҳон чақириб келишарди, баъзан икки ёки уч бор чақирилганда қипқизариб келардилар. «Ютдингизми ёки ютқаздингизми?» – деб сўрардик. Адамлар эса қулиб: «Ютсам ҳам, ютқазсам ҳам, одамлар билан маза қилиб ўтираман, маза қилиб сўкишамиз», – дер эдилар. Ойим сал нозирок оҳангда: «Одамлар билан нималар қиласиз шунча вақт?» – десалар, «Ҳаётни ўрганаман!» – дер эдилар. Шу гапларини кўп эшитганман. Одатда, ҳар шанбада ўғиллар, келин-куёв ва набиралар ота уйига йиғилардик, ош қилардик, бу оилавий анъана эди. Набиралар билан бирга 18 та эдик (Ҳозир яна 5 та эвара

ҳам қўшилган, адам набиралари Биллурахон ва Жо-зибахоннинг тўйини кўрдилар-у, афсус, эвараларини кўриш уларга насиб этмади). Баъзан халқ ичида танилган ижодкорларнинг шеърлари ҳақидаги фикрларини сўрасак, «Китоб ўқиб ёзилган шеър», – дер эдилар. (Худди шу каби, ойимлар ҳам зангори экранда бирорта янги раққосанинг чиқишини кўрсалар, «Ўргатганини ўйнарган, ўзида қобилият, завқ йўқ», – дер эдилар.) Ўзлари ёзган шеърлари учун мавзуни ҳаётий воқеалардан олганларига кўп марта гувоҳ бўлганман. Масалан, «Онт урмасин, нон урмасин» шеърини машҳур бир халқ артистининг шогирди қилган ножўя ҳаракатдан таъсирланиб ёзгандилар:

*Ҳеч қаерда ҳеч қачон  
Инсонни инсон урмасин.  
Оналар тинчи кетиб,  
Фарёду тугён урмасин.  
Бу ҳаёт пасту баланд,  
Турлича ҳолат учрагай.  
Ногаҳон устозини  
Шогирди нодон урмасин.*

«Фардлар» китобларида эса бундай сатрлар бор:

*Устозига сапчиса шогирд,  
Бу, албатта, аблаҳликдир ғирт.*

«Эътиқод ўзгармагай» шеърини эса газетада адабиётшунос олим Озод Шарафиддиновнинг ўз эътиқодини ўзгартирганлиги ҳақидаги мақоласини ўқиб, унинг фикрига қўшилмаганлиги асносида битгандилар:



*Эътиқод иймон эрур,  
Бахи этар виждонга нур.  
Ўзгарур одоб, ибо,  
Эътиқод ўзгармагай...*

«Фардлар» китобида ҳам бу ҳақда ёзгандилар:

*Қай кимсада бўлса эътиқод,  
Ўзгармаса эди умрбод.*

Адамлар шогирдлари Сафар Барноев, Умида Абдуазимова кабиларни, ҳофизлардан Хайрулла Лутфуллаев, Насиба Абдуллаева, Фаррух Зокиров, Ҳожиакбар Ҳамидовларни жуда ҳурмат қилардилар. Уларни нима учун яхши кўрасиз десак, адамлар учун асосий мезон саналадиган «Маънавий поклиги, оилага, турмуш ўртоғига хиёнат қилмаслиги, ҳалоллиги учун ҳурмат қиламан ва яхши кўраман», – дер эдилар. Айниқса, Ўзбекистон халқ артисти Насиба Абдуллаевани шарқона ибо ва одоби, оғир-босиқлиги, ақллилиги учун ниҳоятда эъзозлар эдилар. Баъзи хонандаларни «шаллақилар» деб ёқтирмасдилар. Бир куни Ғуломжон Ёқубовнинг юбилей кечасига бориб келдилар. Келиб, «Илҳом Фармонов деган хонанда бор экан, овози ҳам ширали. Лекин айтган қўшиғи ёшига мос эмас», – дедилар. Ойимлар бу санъаткорни яхши кўрардилар. Ҳайрон бўлиб сўрадилар: «Нега, нимаси ёқмади сизга, адаси?» Адамлар жавоб бердилар: «Ўзи ҳали ёш, ҳаёт аччиқ-чучугини тотмаган-ку, насиҳатомуз: «Онажонинг рози қил!» – деб қўшиқ куйлаши менга ғалати туюлди. Хонанда ёшига яраша матн танлаши керак», – деган эдилар.

## Гўзаллик

*Гўзалликдан ажиб сеҳр ёгадур,  
Авалло кўз, кейин кўнгил огадур.*

Шу фардни ўқир эканман, адамларнинг гўзалликка бўлган муносабатлари ҳақида ўйлаб қолдим. Ҳақиқатан, адамлар гўзал нарсаларни ёқтирардилар. Масалан: гўзал одамлар, гўзал аёллар, гўзал табиат, гўзал одоб, муомала, гўзал кийим ва ҳоказо. Доимо бизларга ораста кийининглар дердилар. Айниқса, келинларимизнинг чиройли либосларда юришини ёқтирар эдилар. Сарик, қора рангларни умуман хуш кўрмасдилар, шунданми, мен умуман сарик ва қора кийим киймайман, ҳатто ўйлаб ҳам кўрмайман. Мабодо сал одмироқ ёки қорамтир кийим кийсам, дарҳол танбеҳ берардилар. Ёрқин рангли либослар кийсам, жуда хурсанд бўлиб, кийиминг жуда ярашибди деб таъкидлардилар. «Бирор жойга иш билан борадиган бўлсанг, албатта ясаниб, озода кийиниб боргин, биринчидан, бу бошқаларга ҳурмат, иккинчидан, афсуски, ҳозир одамлар кийимингга қараб муомала қиладиган бўлиб кетишган», – дер эдилар. Ўзларининг дидлари жуда кучли эди. Кўпчилик эркаклар ўз аёлларига, турмуш ўртоқларига кийим танлашни билишмайди (хусусан, менинг турмуш ўртоғим ҳам). Адамлар эса бошқа шаҳарларга, дам олишга ёки хизмат сафарларига борганларида менга, ойимларга билиб-билиб совғалар, кўйлаклик матолар олиб келардилар. У вақтларда хорижий кийимларни топиш ҳозиргидек осон эмас эди. Лекин адамларнинг ҳамма соҳада таниш-билишлари етарли эди. Бирорта янги урф бўлган кийим-кечак керак бўлса, дар-

ров адамлардан «топиб беринг» деб илтимос қилар эдик. Адамларни қийнаб қўямиз, катта бошларини кичкина қилиб, магазинчиларнинг олдига бориб, илтимос қилишга мажбур қиламиз деб ўйлаб ҳам кўрмас эканмиз. Айтган буюртмамизни 3-4 кун ичида олиб келардилар, ярим ҳазил билан «эскпедитор келди» деб қўярдилар. Ўша кийимни кийиб, хурсанд бўлганимизни кўриб, ўзлари ҳам руҳланиб кетардилар. Адамлар инсон фақат ичидан эмас, ташқи жиҳатдан ҳам гўзал бўлиши керак дер эдилар. Негадир кўриниши совуқ, бадхулқ одамларни хушламас эдилар. «Эшакка тўқим, одамга либос» деган гапни кўп такрорлардилар. Кўриниши қўпол, совуқ одамларни хушламасдилар, туси яхшидан тойинма деган нақлга амал қилардилар.

Шу билан бирга, набираларига исм қўйишга ҳам жиддий эътибор билан қараганлар, исмларнинг ҳам айтилиши, ҳам маъноси гўзал бўлишига жиддий ёндашар эдилар: Ширинхон (Оллоҳ раҳмат қилсин), Биллурахон, Жозибахон, Шаҳинахон, Фарзонахон, Фарангисхон, Фирдавс, Бунёдхон, Шоҳжаҳон, Ниҳолахон исмларини набираларига ўзлари танлаган эдилар.

Табиат гўзаллиги ҳам эътиборларидан қолмаган. Ерни жуда яхши кўрардилар. Кексайган бўлсаларда, ерга ишлов беришдан эринмаганлар. Эрта баҳорда ҳовлимиздаги бир парча ерни тағларига мўъжаз кўрпача солиб олган ҳолда теша билан чопиб чиқардилар. Кейин бозорга тушиб, райҳоннинг турли навларини, турфа гул кўчатларини олиб келиб, экиб чиқардилар. Вақт ўтгач ҳовлимиз гулзорга айланиб, файзли бўлиб қоларди. Еримизга экилган узум, ўрик, тут, шотут, олма ҳар йили яхши ҳосил берарди. Ўша,

ҳозир янги қурилишлар қилиниб, ўзгариб кетган ҳовлини гоҳо-гоҳо тушларимда кўраман. Ош учун ўзлари аччиқ-чучук қилардилар, ичига албатта ўзлари эккан кўкатлардан, райҳон баргларидан солардилар, жуда кўп кўкат истеъмол қилардилар, энди дамланган ош қопқоғини оҳиста очиб, баҳор бўлса, албатта ток новдаларидан, 1-2 та саримсоқ пиёздан солиб қўярдилар, қизил сабзидан бутун-бутун қилиб ҳам солдирардилар. Уйимиздан қишин-ёзин шотут аримасди. У фарқ пишганда кичик-кичик елим халтачаларга шотутларни жойлаб, йил давомида музхонада сақлар эдилар. Кимнинг қон босими ошса ёки шамолласа, доимо чой қилиб берардилар. Турли касблар ва илмда етукликка эришган зотлардан ташкил топган «шахмат гап»лари бўларди. Улар ичида академикликка эришган олимлар Ҳамдам Усмонов, Ёрқин Тўрақулов, Содиқ Азимов, Турсун Рашидов, Наби Мажидов, Сойибжон Неъматовлар, ижодкор Эркин Воҳидов, Совет Иттифоқи қаҳрамони Солиҳ Ёқубов ва бошқа ақл гимнастикаси ихлосмандлари бор эди. Агар ўзларига «гап» навбати қиш фаслига тўғри келиб қолса, меҳмонларни албатта музи эритилган шотут билан сийлардилар.

Адамлар инсонларнинг ички оламини қисқа суҳбат асносида билиб олардилар. Улар учун биринчи мезон, юқорида таъкидлаганимдек, ҳалоллик, тўғрилиқ ва маънавий поклик эди. Умрларининг сўнгги йилларида кечқурун мени уйимга кузатар эканлар, «Қизим, бу дунёда аёлига хиёнат қилмаган фақат мен бўлсам керак», – дегандилар. Ҳанузгача шу гапни нега айтганларини тушуна олмайман. Қариндош-уруғлар, дўстлар адамларнинг одамлар характериға тўғри баҳо бера олишларини билиб куёв танлашда у

билан суҳбатлашиб, яхши-ёмон томонларини аниқлаб беришни илтимос қилишарди. Учрашувдан сўнг берадиган тавсифлари аксарият ҳолларда тўғри бўларди.

## Камтарлик

Адамларнинг ижодкорлар, адабиётшунослар ва шогирдлари томонидан бир овоздан таъкидланадиган бир хислатлари мавжуд эди. Яъни кўпчилик Пўлат Мўминга жуда камтар инсон деб баҳо берарди. Бизга – фарзандларга ҳам манмансирамаслик, мақтанчоқ бўлмаслик ҳақида кўп гапирганлари эсимда. Улар бир куни таксига ўтириб, уйимиз манзилини айтибдилар. Ҳайдовчи кўчамизга қайрилганда: «Шу кўчада Пўлат Мўмин деган шоир яшайди деб эшитгандим, танимайсизми?» – деб сўрабди. Адамлар сирбой бермай: «Бўлса бордир», – дебдилар. Ўзларини танитишга истиҳола қилибдилар.

Фард:

*Ким кўтарса бурнин осмон,  
Қоқилиши оппа-осон.*

Лекин ўз ҳаётларига рамзий хулоса ясаган «Шукроналик» шеърда қуйидаги мисраларни келтирганлар:

*Бўлганим-чун камтарин  
Менсилмадим баттарин.*

## Меҳрибон инсон

Адамлар биз – фарзандларига меҳрибон, айти вақтда, қаттиққўл бўлганлар. Лекин, лекин набираларини, айтиқса, укам Беҳзоднинг икки ўғли Бунёдхон ва Шоҳжаҳонга, ўзларини айтишларича, «аскарчалар»га қаттиққўл бўла олмаганлар. Бир куни Бунёдхоннинг 5 ёшга тўлиши муносабати билан туғилган кунини нишонлашга қарор қилинди. Ундан икки ёш кичик Шоҳжаҳон болалигига бориб, акасининг туғилган кунига бўлаётган тайёргарликни кўриб ҳаваси келган, шекилли, болаларча соддалик билан: «Ота, менинг туғилган кунимга неча кун бор, ўшанда менга ҳам совға олиб келишадими?» – деб кўп бора сўрабди. Адамлар набираларини азбаройи яхши кўрганларидан: «Бунёдхоннинг туғилган кунига сеникини ҳам қўшамиз», – дебдилар. Биз келсак, Шоҳжаҳон пешвоз чиқиб, қувончи ичига сиғмай, кўзлари ёниб, «Отам меням туғилган кунимни Бунёдникига қўшиб бердилар, бугун менинг ҳам туғилган куним», – деди. Албатта, биз уни ҳам табриклар, совғалар бердик. Ўшанда адамлар Шоҳжаҳонга туғилган кунини яна анча вақт кутиши кераклигини айтиб, унинг кўнглини чўктиришни хоҳламаган эдилар.

Яна бир воқеа. Катта қизим Шаҳинахон мактабда яхши ўқигани учун 10-синфнинг 1-чорагидан 11-синфга сакратиб ўтказишган эди. Лекин ўқишни битириш арафасида ўқув йили охирида қандайдир нотўғри ҳужжатлаштириш туфайли қайтариб яна 10-синфга тушириб қўйишганди. Натижада қизим бу воқеани юрагига яқин олиб, тушкунликка тушиб қолганди. Бундан хабар топиб, турмуш ўртоғим билан

ўша дарвдаги «РайОНО», «ГорОНО» деган ташкилотларгача бориб келган эдилар. Афсуски, нотўғри тўлдирилган ҳужжат ўз ишини қилиб ҳеч ким бу ишда ёрдам беролмаганди. Аммо бу ишда ҳам бир ҳикмат бор экан. Қизим ўқув йилининг охиригача мактабга бориши шарт бўлмади, чунки барча дарсларни ўтиб, билим эгаллаб бўлганди. У вазиятдан фойдаланиб, TOEFL дастури бўйича инглиз тили имтиҳонига тайёрланиб, келаси йили АҚШнинг нуфузли университетларининг бирига муваффақият билан имтиҳон топширди ва чет элга ўқишга кетди. Ўшанда адамларнинг хурсандликларининг чеки бўлмаганди.

Адамлар келинларимиз Нафисахон, Маликахон, Камолахонга ва куёвлари Абдимажид акага ҳам жуда меҳрибон бўлганлар. Айниқса, қайнота-куёв муносабатлари бошқаларнинг ҳавасини келтирадиган даражада эди. Адамлар вафот этган кунлари кечқурун хонадон аъзолари ёлғиз қолдик. Ҳаммамиз хомуш, мунғайиб ўтирибмиз. Бирдан кичик набира Шоҳжаҳон болаларча сўз қотди: «Энди Абдимажид ака бизникига чиқсалар, ким билан гаплашиб ўтирадилар?». Ҳақиқатда, ҳозир Абдимажид ака адамлар яшаган уйга чиқадилар, аммо бир соатдан кўп ўтиролмайдилар. Адамлар ҳаётликларида, куёвлари айтилган вақтдан сал кеч қолса, дарҳол: «Нега Абдимажид чиқмаяпти?» – деб мендан сўрардилар ёки ўзлари телефон қилиб суриштирардилар. Улар ижодхонада ош пишгунча гаплашиб ўтиришарди. Ижод, ёзилаётган илмий асарлар, мақолалар, келажакдаги мақсадлар, дунё янгиликлари ҳақида қизгин суҳбат борарди...

Кичкиналигимда уйимизда уста ишлатилар эди. Қандай уста бўлишидан қатъи назар, ҳар куни азон-

да туриб (бизни ҳам барвақт туришга ундардилар, қанча вақтли турсанг, ишларинг тез битади, омадинг келади дердилар), Чигатой бозоридан қаймоқ ва иссиқ патир олиб келардилар. «Устани яхши боқиш керак, биринчидан, яхши овқатланса, яхши иш қилади, бажарган иши сифатли бўлади, иккинчидан, усталар турли оилаларда ишлашади, менинг хонадонимдан Пўлат Мўмин зиқна экан деб норози бўлиб кетмаслиги лозим», – дер эдилар.

Ҳовлимизда азим тут дарахти бўларди. Адамларнинг бағрилари жуда кенг бўлганидан ушбу тут бутун маҳаллани тўйдирар эди. Маҳалла болалари, қўниқўшнилари чақириб, тут қоқиб берардилар ва бундан ўзлари жуда хурсанд бўлардилар.

## Ҳазилкашлик

Адамлар ҳазиллашишни ёқтирар эдилар.

Баъзи ҳазилларини ҳанузгача эслаб юраман:

– Кўпроқ буханка нон енглар, рус тилини яхшироқ ўрганасизлар.

– Бошинг бор экан, оғрийди.

– Хотинлар нега эркаклардан узоқ яшаши сабаби уларнинг хотини йўқлигида (Адабиётшунос ва «шоиру созанда, ажабтовур хонанда» Нуриддин Аминжоновдан эшитганман).

– Айтилмаган жойга бориш – ўзини ерга қориш (Қизим Фарзонахон доим шу фардларини такрорлаб юради).



## Ҳаёт эса мудом этади давом

Адамлар умрлари бўйи парҳез овқат тановул қилганлар. Ойимлар эсимни таниганимдан бери адамларга алоҳида таом пишириб берардилар. Ойимларнинг бошқа хислатлари ҳам мўл эди: керагида укол ҳам қилардилар, симптомларга қараб керакли дориларни ҳам тавсия этардилар, адамларнинг кўринишларига қараб қон босимлари ошган-ошмаганини ҳам айтардилар. Лекин қон босимини ўлчашни билмасдилар. Ҳаётларининг сўнгги йилларида тез-тез адамларнинг қон босимлари ошиб турарди. Уйим яқин бўлгани туфайли менга телефон қилиб, «Дарров чиқ, қизим, қон босимим ошган, шекилли, ўлчаб қўйгин», – дердилар. Югуриб чиқардим, қон босимларини ўлчаб, зарур бўлса, керакли уколларни қилардим. Бир оздан сўнг: «Яна ўлча-чи», – дердилар. Қон босими озгина бўлса ҳам тушганини билгач, у ёқ-бу ёққа қарагунимча йўқ бўлиб қолардилар. «Вой, адамлар қанилар?» – деб сўрасам, «Кийиниб, шахмат ўйнагани кетдилар ёки нашриётда ишлари бор экан», – дейишарди. «Ҳеч ўзларини аямайдилар-а, дам олиб ётсалар бўлмайдими?!» – деб норози бўлардим. Энди ўйлаб қарасам, адамлар ҳаётни жуда севар эканлар, касал бўлиб ётишни хоҳламас эканлар. Қуйидаги сатрларни бежиз ёзмаганлар:

*Етаверсанг, орзу қилсанг нимани,  
Мамнун кўрсанг атрофда эл-оммани,  
Ором берса оҳанглари нагманинг,  
Оқиб турса умр суви чашманинг,  
Яшагиси келаверар ҳамманинг.*

Ойимлар баъзи-баъзида бетоб бўлиб қолсалар, «Табассумга айтманглар, кўрқиб кетади, мен дори ичсам, тузалиб қоламан», – дердилар уйдагиларга. Лекин адамлар секингина менга телефон қилиб, «Ойингнинг мазаси йўқроқ, хабар ол», – дердилар. Шошиб чиқсам, ойимлар: «Сен қаердан эшита қолдинг?» – деб ҳайрон бўлардилар. Адамлар иш билан кўчага чиқадиغان бўлсалар, ойимларнинг қаровсиз қолишларини истамай мени шундай огоҳлартириб қўярдилар.

Ёшроқ даврларида янги китоблари чоп этилса, биз хатто билмай ҳам қолардик. Вақт келганда китобни кўрсатиб: «Мана, ўқиб кўринглар, янги тўпламим чиқди», – дердилар. Улуғлик йилларида нима ёзсалар, албатта, дастурхон устида ёзган янги шеърлари ҳақида қисқача гапириб, икки-уч мисрасини ўқиб берардилар. Адамларнинг сўнгги тўпламлари «Бағишловлар-олқишловлар» номи билан чиққан эди. Ушбу тўпламнинг бошқа китобларидан фарқи шунда эдики, бундаги шеърлар ҳаётнинг турли жабҳаларида меҳнат қилаётган одамларга: илм-фан, адабиёт, санъат аҳли ва ёру дўстларга аталган эди. Бундаги ашъорлар одамлар билан ҳамсуҳбат бўлиб, уларнинг ўзларига хос нозик жиҳатларини илғаган ҳолда яратилган эди.

Адамлар бозор айланишни севардилар. Шунинг учун у ерга кўпинча ўзлари борар эдилар. Барча расталарни айланиб чиқиб, кейин сархил, кўриниши ҳам чиройли меваларни олиб келардилар. Якшанба кунлари эса азонда туриб қаймоқ билан патир келтирардилар (менинг уйим яқин бўлгани учун бизга ҳам ташлаб ўтардилар, қайнонам роса дуо қилардилар). Ўзларининг қаймоқчилари, патирчилари, қазичилари бўларди. Шуларга аталган шеърлар ҳам ушбу тўпламга

киритилганди. «Қазиди от кучи бўлгай», «Рузвон хола патири», «Тунукасоз Сиддиқхўжа» шулар жумласидан. Бир куни қизиқ воқеа бўлганди. Доимо нон олиб келганларида: «Мана, Рузвон холанинг патиридан олиб келдим», – деб таъкидлардилар. Патир ҳақиқатан ҳам мазали эди. Бир куни кенжа келинимиз Камолахон эски шаҳарга тушиб: «Рузвон хола қаерда ўтирадилар, менга шуларнинг патирларидан керак эди!» – деб сўрабди. Нонвойлар бир аёлни кўрсатишибди. Камолахон саломлашгач: «Рузвон хола сизмисиз? Мен Пўлат Мўминнинг келинлари бўламан, патиригиздан олмоқчи эдим», – дебди. Ҳалиги аёл озгина норозилик билан: «Рузвон опа денг, айланай, ҳали хола ёшига етмаганман», – дебди. Кечқурун ҳаммамиз овқат атрофида ўтирганимизда келинимиз ҳазил қилиб гап бошлаб қолди: «Ойижон, адажон патир оладиган Рузвон хола-чи, ёш экан, Бария холапошшамларга тенг бўлса керак! (ойимларнинг кенжа сингиллари, ўшанда қирқ беш ёшлар атрофида эдилар). Хола десам, хафа бўлдилар анча ёшман-ку деб!» Ҳаммамиз кулди. Адамлар: «Эй, сирни очиб нима қиласиз?» – дедилар ҳазил аралаш. Ойимлар эса: «Менга барибир, адангизни умримда рашк қилмаганман, ёш бўлса бўлар», – дедилар. Орадан икки-уч дақиқа ўтгач эса сўрадилар: «Келинпошша, кўриниши қанақа экан ўша Рузвон патирчининг?..» Ҳаммамиз кулиб юбордик...

Афсуски, адамларнинг ушбу китоблари вафот этган кунлари чиқди. Уни кўриш насиб этмади. Якшанба куни кечқурун телефон қилиб, «Тез ёрдам» келиб кетганини, лекин барибир товлари йўқлигини айтдилар. Югуриб чиқдим. Чехраларида тушуниб бўлмас маҳзунлик туйдим. Гап бошладилар: «Шахмат гапим бор эди, «Бағишловлар-олқишловлар» китобимнинг

ҳомийси академик Сойибжон Неъматов уни олиб келишлари керак эди. Эрталаб кийинган жойимда ҳолим келмай, боролмадим», – дедилар. У-бу деб юпатгандек бўлдим. Олдиларида анча ўтирдим, у ёқ-бу ёқдан гаплашиб ўтирдик. Сўнгра: «Кеч бўлиб қолди, ада, кетяпман, эртага хабар оламан», – дедим, ёш боладек мўлтираб хайрлашдилар. Қани энди ўшанда адамларни охирги марта кўраётганим, гаплашганимни билсам эди... Уйга чиқиб кетдим. Эрталаб ишга кетдим. Икки соатлик дарсдан сўнг бирдан юрагимга ғулғула тушиб, телефон қилдим. Келинимиз: «Аҳволлари яхши эмас», – деди. Шунда ҳам мен ғофил банда яна икки соатлик дарсим бор, ўшани ўтволай, кейин кетаман деб ўйлабман. Дарс ярмига келганда ойимлар телефон қилдилар: «Аданг инсулт бўлиб қолдилар, етиб кел!» Карахт бўлиб қолдим. Югурдим, аммо йўл тугамайди, оёқларим орқага кетаётганга ўхшайди. Бир сония бир соатдек туюлади... Ака-укаларим ҳам, Абдимажид ака ҳам етиб келишди... «Тез ёрдам» стационарга олиб кетди. Мен нима бўлаётганига тушуна олмайман, биров билан гаплашишни ҳам хоҳламайман. Шу куни тунги соат 2 ларда укам касалхонадан йиғлаб телефон қилди.

Ўша куни 2004 йил 2 март эди. Ҳовлига кўчатлар экилмай қолди!.. Китоблар кўрилмай қолди!.. Соибжон Неъматов китобни олиб келдилар, лекин адамни кўролмай қолдилар, йиғлаб-йиғлаб кетдилар! Қўни-қўшнилар ҳайрону лол бўлишди: «Кечагина бозордан кўкатлар олиб келаётган эдилар-ку!» – деб. Менинг хаёлимда эса фақат биргина фикр чарх уради: «Нега эрталаб ишга кетдим (иш вафо қилармиди, қилмади!), агар уйга чиқиб, қон босимларини ўлчасам, дори берсам, ўлмасмидилар!» Қалбимда шу

армон билан яшайман. Ойим доим уришадилар: «Оллоҳга шак келтирма, Яратганнинг иродаси бу! Вақтисоатлари етиб келган-да». Билмадим, билолмадим... Балки, адамлар мендан хафа бўлиб кетгандирлар...

Вафотларидан анча ўтгач архивларидан қўлёзма шеърларини топиб, сараладим. Юқорида эслатиб ўтган «Фурсат ғанимат» китобчаси нашр этилди. Бу ердаги шеърларни умр йўлдошим ўқиб, «Аданглар ўз ҳаётларига фалсафий яқун ясаган эканлар-у, биз сезмаган, билмаган эканмиз», – деган эдилар.

Қуйидаги парчаларни қайта-қайта ўқир эканман, уларнинг фикрлари тўғрилигига амин бўламан. Уларда ғанимат дунёнинг қадрига ҳар қадамда етиш кераклигига ишора қилган эканлар:

*Кўнглим – маним дафтарим,  
Пишиб борар гапларим.  
Уринмай ман ҳар қанча,  
Хом сут эмган бандаман...*

*Йўймангиз норозига,  
Кўникканман озига.  
Қилмадим куфроналик,  
Айларам шукроналик.*

*Она халқдан қарзи бор,  
Билмаган кўп дарси бор,  
Мўминлардай хокисор,  
Бу дунёдан умидвор*

*Ёлғиз ўзим эмасман,  
Ёндим, куйдим демасман.*

**«Шукроналик» шеърдан**

\* \* \*

*Нафасми олганинг фурсат ганимат,  
Даврада қилганинг суҳбат ганимат.*

*Кўрганинг, тотганинг неъмат ганимат,  
Қалбингнинг соғлиги-сиҳат ганимат.*

*Ҳаловат-ҳузуриг, бахтинг ганимат,  
Ўтирган ўз ўрниг-тахтинг ганимат.*

*«Ғанимат» дейилган сўзинг ганимат,  
Эй Мўмин, ўзингга ўзинг ганимат.*

#### **«Фурсат ғанимат» шеърдан**

Ўзлари мўмин одам эдилар, шунинг учунми, ҳеч биримизни қийнамасдан, узоқ касал бўлиб ётмасдан бу дунёни тарк этдилар, лекин ёзганларидек беном кетмадилар:

*Донолар кўпми ё кўпроқми авом?  
Гоҳо яхшиларда йўқолгай ором.  
Дунёдан ҳеч кимса кетмаса беном,  
Тонглар отаверар, тушадур оқшом –  
Ҳаёт эса мудом этади давом...*

Адамлар ўтдилар, лекин, ўзлари ёзганларидек, ҳаёт давом этмоқда... Ҳаёт билан бирга уларнинг шеърлари мактабларда болаларни тарбиялашда давом этмоқда, болажонлар томонидан қўшиқ қилиб куйланмоқда, пьесалари театрларда қўйилмоқда, қўшиқлари байрамларда, тўйларда, концертларда куйланмоқда...

## Сўнгсўз

*Икки нарса сотилмас фақат,  
Биттаси – бахт, иккинчиси – вақт,*

– деб ёзган эдилар бир фардларида. Назаримда, улар мана шу сотилмайдиган нарсаларга эга бўлдилар, вақtlари беҳудага сарф бўлмади, Оллоҳ ато этган истеъдод туфайли умрларининг охириги дақиқаларигача ижод билан шуғулландилар. Ҳаётда ўз ўрнини, йўлини топа олиш ва сеvimли иши билан машғул бўлишдек бахтга сазовор бўлдилар...

## ЧИН МЎМИН ЭДИНГИЗ...

**Озод Мўъмин Хўжа**

*Муҳаббат ва бахт ўтиб кетади,  
лекин қилмишимиз абадий қолади.*

*Ҳинд мақоли*

Мен то вафотларига қадар дадамлар – Ўзбекистон халқ ёзувчиси Пўлат Мўмин ҳақида мақола ёзаман деб ўйламаганман. Негадир улар камида тўқсон йил яшайдилар деган ишончда эдим. Чунки саксондан ўтган бўлсалар-да, тиним билмай ижод қилардилар, уларни бир кун радиоқўмихтада кўришса, эртасига «Тонг юлдузи» газетасида, индинига телевидениеда, бошқа куни «Чўлпон» ёки яна бирор нашриётда кўришарди. Турли қўшиқ конкурслари дейсизми, китобхонлар билан, мактаб, боғчаларда учрашувлар дейсизми, ижодкорлар анжуманлари дейсизми – барчасида иштирок этардилар, тин олмасдилар. Менга ҳам ўгит бергандилар: «Ўғлим, ҳеч қачон ҳаракатдан тўхтама! Инсон ўз ҳаётида кўпроқ иш қилиб улгуриши керак!» Ўз ижодларида янги-янги йўналишлар очишга уринардилар ва муваффақиятларга эришардилар. Истиқлолимиз йиллари бошланганда мен ўз соҳамни, яъни физика фанида тадқиқотлар олиб боришни тўхтатдим. Сабаби, аниқ фанлар билан эмас, балки ижод билан шуғилланишим лозимлигини англадим. Чунки бу дунёга келган ҳар бир одамнинг ҳаётда бажариши лозим бўладиган вазифаси бор. Мен физика-математика фанлари



номзодлигига, «Совет Иттифоқи ихтирочиси» медалига сазовор олим бўлиб улгурган бўлсам ҳам, қалбим кўпроқ адабиёт оламига мойил эканлигини ҳис қилдим. Шунинг учун вужудга келган иқтисодий шароит ва имкониятдан фойдаланиб хусусий нашр ташкилоти очдим. Мақсадим фантастика соҳасидаги китобларни чоп этиш ва тарғиб қилиш эди. Аммо иш бошлашим билан турли таклифлар ёғила бошладди. Натижада, буни фахр билан эслайман, Ватанимизда ҳадислар соҳасида илк нашр этилган «Минг бир ҳадис» китобининг юзага чиқишида ҳамкорлик қилдим. Бу китобни ўқиб дадамлар, айтганимдек, янги йўналишни – «ҳадислар асосида фардлар» битишни бошлабдилар ва анча ёзиб қўйибдилар, уларни дарҳол чоп эттирдим. Тўплам «Ҳадис ила дардларим айтар менинг фардларим» номи билан дунё юзини кўрди. Дадамлар, бундан ташқари, яна ўзбек адабиётида қадимда кўп қўлланилган шеърий шаклларда ҳам ижод қила бошладилар. Ўзлари ёшликларида мулоқот қилган машҳур ижодкорлар: Ғафур Ғулом, Ойбек, Абдулла Қаҳҳор, Миртемир ва бошқалар ҳақида эсдаликлар битардилар. Ўзлари шахсан таниган, билган санъаткорлар, олимлар, арбобларга шеърий бағишловлар ҳам ёзардилар. Қўшиқчилар ҳам деярли ҳар ҳафта хонадонимизга кириб келишарди. «Пўлат ака! Сизнинг шеърларингиз шундоқ қўшиққа тушади қўяди. Янгиларидан бўлса, берсангиз!» Хуллас, ёшлардек фаолият олиб борардилар. Шунинг учунми, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Пўлат Мўминнинг вафоти фақат мен учун эмас, балки жуда кўпчилик ижодкорлар учун ҳам очиқ кунда янграган момақалдиروқдек таъсир қилди. Таъзияга келиб, «Вой, кечагина нашриётда кўргандим!..

Йўғ-э, ўтган куни радиога келгандилар-ку!.. Уч кун илгари Навоий кўчасида ўй суриб кетаётганларига кўзим тушганди...» каби гапларни айтганлар мўл эди. Очиғи, дадамларнинг вафоти менга қаттиқ зарба бўлди. Ўша куни ўз ташкилотимнинг ишлари билан шаҳарда бамайлихотир юрган эдим. Ҳеч қандай хавотир йўқ эди кўнглимда. Чунки икки кун аввал гаплашиб келгандим. Соат 12 лар атрофида ойимлар кўнғироқ қилиб қолдилар. Зудлик билан ҳовлига бордим. Дадамлар беҳуш, кўзлари юмуқ ҳолда ётардилар. Атрофларида врачлар куймаланишарди. Инсульт дейишди. Биринчи муолажаларни қилишгач, касалхонага – 1-стационарга олиб кетишди. Укаларим Жамшид ва Беҳзод билан ўша ерда навбатчилик қилдик. Кечки пайт машҳур ва тажрибали невропатолог, дадамларнинг дўстлари профессор Наби Мажидовни олиб келдим. У ўз маслаҳатларини бериб кетди. Аммо эртаси тонгга яқин... Бу воқеа 2004 йил 2 март куни содир бўлди.

Ўн кун ўтгач қалбимга, онгимга беихтиёр қуйидаги сатрлар қуйилди:

*Бизларни кўз юмиб кутдингиз, ота,  
Ва аччиқ гамбода тутдингиз, ота,  
У дунё ризқини тотдингиз, ота,  
Не учун бемаврид кетдингиз, ота?  
Ногаҳон дунёдан ўтдингиз, ота!*

*Сиз ахир йигитдек эдингиз бардам,  
Сўрамас эдингиз кўпинча ёрдам,  
Юрагим ёнмоқда, эласам ҳар дам,  
Не учун бемаврид кетдингиз, ота?  
Ногаҳон дунёдан ўтдингиз, ота!*

*Ижод булогингиз қайнаётганди,  
Болалар шеър ўқиб ўйнаётганди,  
Ҳофизлар кўшиқлар куйлаётганди,  
Не учун бемаврид кетдингиз, ота?  
Ногаҳон дунёдан ўтдингиз, ота!*

*Кўзларим олдида турибсиз ҳамон,  
Афсусга, аламга тўлгандек осмон,  
Бизларни сиз доғда қолдириб осон  
Не учун бемаврид кетдингиз, ота?  
Ногаҳон дунёдан ўтдингиз, ота!*

*Биз сизга муносиб фарзанд бўлдикми?  
Умиду меҳрингиз оқлай олдикми?  
Ё фақат иложсиз йиғлаб қолдикми?  
Не учун бемаврид кетдингиз, ота?  
Ногаҳон дунёдан ўтдингиз, ота!*

*Бир чаман туздингиз гул-шеъроятдан,  
Чин Мўмин эдингиз сиз ҳақиқатдан,  
Оллоҳ жойингизни қилсин жаннатдан,  
Не учун бемаврид кетдингиз, ота?  
Ногаҳон дунёдан ўтдингиз, ота...*

Дадамларнинг майитларини ерга топширган кунимизнинг эртасига янги танишган, лекин қадрдон бўлиб улгурган бир дўстим таъзия изҳор қилгани келди. У ота ҳовлим қаердалигини билмас эди. «Қандай топиб келдинг?» деган сўровимга қўйидагича жавоб қилди: «Кўчага чиқиб, бир машинани тўхтатдим ва Пўлат Мўминнинг уйига олиб бориб қўйишини сўрадим. «Ҳа, кеча у зот ерга қўйилдилар!» – деди ва манзил билан қизиқмай етказиб келди».

Ўзбекистон Қаҳрамони, буюк шоир Абдулла Орипов мотам маросимида: «Пўлат Мўмин ижодидан баҳраманд бўлиб, унинг шеъриятидан маънавий тарбия олган авлодларнинг олди ҳозирги пайтда эллик ёшдан ўтиб кетган!» – деб айтди.

«Халқ сўзи», «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», «Тошкент оқшоми», «Нуроний», «Даракчи» газеталари, Ўзбекистон радиоси ва бошқа турли матбуот ва интернет нашрлари Ўзбекистон болалар адабиёти яқин йилларда тўлдириб бўлмайдиган улкан жудолукка учраганини маълум қилишди.

Дафн маросимида одамлар ўзларини турлича тутишади. Айримлар мусибатга учраганларга яқинлашиб, ҳамдардлик билдиришади, баъзилар узоқдан туриб марҳумга ўз ҳурматларини изҳор этишади. Одам шунчалик кўп эдики, барчани ҳам пайқай олмагандим ўшанда. Ҳозир шу сатрларда уларнинг барчасига миннатдорлик билдираман.

Кейинчалик мени бир неча ҳолат ҳайрон қолдирди.

Таъзия билдирувчилар тобутни елкалаб қабристон сари интилишар экан, маҳалладаги бир киши – мен уни яхши билмасдим, лекин адабиётдан жуда узоқ инсон, асло бой-бадавлат эмас – бора-боргунча: «Вой, қандай одам вафот этди-я! Вой, шундай ноёб зот орамиздан кетди-я!» – деб гапириб борди.

Кейинги кун фотиҳа ўқишга келган қавм-қариндошлар, маҳалла, адабиёт, санъат аҳли, масъул шахслар ҳақида гапирмайман, аммо учинчи куни яҳудий миллатига мансуб кичкинагина одам ташриф буюрди. «Кеча кечқурун эшитиб қолдим. Мен Чорсу бозорида шим, кўйлақларни таъмирлайман. Дадангиз жуда тилла одам эдилар! Уларнинг ҳалолликларига, софдилликларига кўп марта гувоҳ бўлганман...» – деди у.

Бир неча кун ўтгач ёшлигида ўғри-киссавур бўлган, айни пайтда ҳалол яшашга ўтган бир йигит келди. «Пўлат амакимларни жуда ҳурмат қилардим! – деди у. – Менга кўп насиҳатлар қилганлар, ҳузурларига чақириб турардилар, учрашиб турардик, тўғри йўлга киришимга асосий сабабчилардан бўлганлар... Жойлари жаннатда бўлсин!»

Икки ҳафталардан сўнг озиқ-овқат харид қилиш учун Чорсу бозорига тушдим. Қайтишда янги газета олай деб бекатдаги киоскка яқинлашиб, пештахтага назар ташлай бошлаган эдим, сотувчи менга сўз қотди: «Кечирасиз, сиз Пўлат аканинг фарзандлари эмасмисиз?» Мен тасдиқладим. «Ҳикояларингизни ўқиб тураман. Дадангизни жуда яхши биламан. Ҳар бозорга тушганларида мана бу ердаги стулга ўтириб, – киоск эшиги ёнидаги жиҳозга имо қилди, – дам олардилар, мен билан суҳбатлашардилар. Афсус, вафот этибдилар...»

Ислом дини олими, Қуръони каримнинг таржимони Шайх Абдулазиз Мансурни дадамларнинг қирқ маросимига таклиф қилдим. Ҳовлимизнинг қаердалигини билмасликлари сабабли Чиғатойдаги масжид олдида пешин намозидан сўнг у зот билан учрашадиган бўлдик. Лекин келишилган жойга келмадилар. Анча кутдим ва минг афсус билан хонадонимизга қайтдим. Келиб қарасам, ажабо, Абдулазиз Мансур эҳсонда одамларга амру маъруф қилиптилар. Кейинчалик билсам, бу ажиб инсон биродарлари билан пешин намозини бошқа масжидда ўқибдилар, сўнг ўзлари сўраб-суриштириб ҳовлимизни топиб келибдилар. «Бундай зотнинг маросимларига қатнашмаслик уларнинг руҳларига беҳурматликдир!» – дедилар шайх узр сўраб.

Икки ойнинг ичида дадамларни таниган, гоёт ҳур-мат қилган оддий, кунини ҳалол меҳнат билан ўтказадиган кишилар билан учрашдим, гаплашдим ва дадамларни янгидан кашф қилдим.

Хулоса қилдим. Дадамлар, кейинги йилларда «Халқ шоири» унвонига эгалик қилаётган, аммо ўзларини халқ эшитмаган, билмаган, шеърларидан ҳеч ким баҳра олиб қониқмаётган ижодкорлардан фарқли ўлароқ, чинакам халқчил адиб бўлган эканлар. Ўзлари гоҳо-гоҳо айтардилар: «Унвонлар берилмайди, балки олинади». Лекин унвон оламан деб жидду жаҳд қилганларини сезмаганман. Шунинг учунми, XX асрнинг 60-йилларидан сермахсул ижод қилган ва ном қозонган бўлсалар-да, фақат 1991 йилда, ёшлари 70 га яқинлашганда «Ўзбекистон халқ ёзувчиси» шарафига эришгандилар. Кўп ижодкорлар Пўлат Мўминни минбарларга чиқиб, ўзини кўрсатувчи эмас, ўта камтар шоир сифатида билишарди. Мустақилликнинг бошларида турли анжуман ва йиғинларда микрофонни маҳкам ушлаб, ўзини кўрсатишгами ё бошқа мақсадда, оғиз кўпиртириб шаллақилик қилувчилар урчиб кетганди. Улар ҳақида шеър ҳам битгандилар: «Шаллақилар, шаллақилар – гап топмаса, калла қилар!..»

1992 йилда, чет элларга йўллар очилгач, 30-йилларда Туркияга эмигрант бўлиб кетиб қолган қариндошларимизнинг бир фарзанди – Орол Субутой хонадонимизга келиб, бир ой меҳмон бўлиб турди. Унга Тошкентдаги, Самарқанддаги осори атиқаларни кўрсатдим. Оролнинг Истанбулдаги «Беклик бозори»да дўкони бор экан. Харид учун кирган юртимиз одамларидан сўрайверар экан: «Пўлат Мўминни танийсизми? Озод Мўминни биласизми?» Бу сўровлар

натижасида бир хулосага келибди. Унинг гапи ҳамон қулоғим остида жаранглайди: «Дадангизни барча биллади! Сизни эса кимса танимайди...» Жилмайиб қўйгандим ўшанда. Мен, асли, олим бўлсам, ёзганларим бор-йўғи беш-ўнта фантастик ҳикоя бўлса, қаердан мени «кимса» танисин?

Умуман олганда, ўйлаб қарасам, дадамлар наинки оддий халқ орасида, балки буюк ишлари, меҳнатлари туфайли машҳур бўлиб кетган одамлар билан ҳам анча яқин эдилар. Масалан, биокимё соҳасидаги энг кўзга кўринган олим Ёлқин Тўрақулов, физика соҳасида академик Содиқ Азимов, кимё соҳаси академиги Ҳамдам Усмонов, медицинамиз фахри Наби Мажидов, етук кибернетик, академик Турсун Рашидов, яна бошқа алломалар Ғани Абдурахмонов, Сойибжон Неъматов, Пўлат Ҳабибуллаев ва бошқа олимлар билан ҳам дўст эдилар. Улар бир ойда бир марта йиғилишар, барча нарсани унутиб шахмат ўйнашарди. Бу жараёнда дастурхондаги ноз-неъматларга асло парво қилишмас, катакли тахталарга олимларга хос жиддийлик билан тикилиб, борлиқни унутишарди.

Адабиёт оламида эса Иззат Султон, Сайид Аҳмад, Шуҳрат каби ёзувчилар билан оилавий иноқлик мавжуд эди.

Иззат Султон мен ва укам Жамшиднинг тўйимизда фаол иштирок этиб, қуданикига тўй олиб борувчи вазифасини ҳам ўтаганди. Унинг суҳбатлари ғоят мароқли эди, улардан кўп ахборот олганман. Масалан, ёш Иззат Отахоновичга илмий раҳбарликни Абдурауф Фитрат ўз зиммасига олган экан. 30-йилларда, зиёлилар устида қора булутлар ғужғон ўйнай бошлаётганда, у ўз шогирдидан маслаҳат сўраган экан:

«Мен Туркияга кетмоқчиман, мени бу ерда тинч яшашга қўйишмайдиганга ўхшайди!» «Афсуски, – эслаганди Иззат Султон, – мен илмий раҳбаримнинг бу режасини маъқулламаганман. Бошқа ҳамкасблар ҳам бу ишни маслаҳат беришмаганди, чунки унинг обрўси жуда баланд эди. Ҳукумат унинг ҳурматини жойига қўярди. Биз устозимизга бирон-бир зиён етади деб хавфсирамаганмиз. Натижада у ҳеч қаерга кетмади ва Тошкентда қолди. Оқибатда айрим ғаламислар уни миллатчиликда айблаб умрига зомин бўлишди». Бундан ташқари, Иззат Султон дадамларга ҳаммуаллифликда қаллоб савдо ходимлари тўғрисида пьеса ёзиш таклифини ҳам билдирганди. Чунки дадамларнинг савдо аҳли ичида таниш-билишлари жуда кўп эди (Шунинг учунми, айрим адабиёт вакиллари камёб нарса керак бўлса, падари бузрукворимга мурожаат ҳам қилиб туришарди). Аммо бу режа амалга ошмай қолган.

Саид Аҳмад ҳаётда ҳам жуда ҳазилкаш эди. Юқорида айтганим, никоҳ тўйимизда меҳмонларни роса кулдирганини наинки мен, дўстларим ҳам эслаб туришади. 50-йилларда у ҳам, ёзувчи Шухрат ҳам миллий маҳдудликда айбланиб қамалган. Худди шунга ўхшаш «айб»ларни ёш шоир Пўлат Мўминга ҳам ёпиштиришга уринишган. Бир адабиётшунос – Шариф Юсупов, кейинчалик, 70-йилларда, ҳеч бир виждони қийналмай хонадонимизга бир неча бор меҳмон бўлиб келди, республикамиз комсомоли анжуманида сўзга чиқиб, дадамларнинг Ўзбекистон табиати ёритилган шеърнинг бир сатридан, яъни «Дунёнинг ҳеч бурчида йўқ бундай там-там бўстон!»дан «миллатчилик» қидириб топиб, қаматмоқчи бўлган. Бу нутқдан сўнг мажлис аҳли «Бўлди, Пўлат Мўминнинг иши



энди судга оширилади ва у қамалади» деган хулосага келган. Лекин ўша пайтдаги Ўзбекистон Республикаси Комсомол комитетининг биринчи котиби Малик Абдураззоқов сўз қотган. «Қани, Пўлатжон! Ўша шеърингизни тўлиқ ўқинг-чи!» Шеърни тўлиқ эшитгач, хулоса чиқарган: «Бу шеърда Ўзбекистоннинг мевалари, табиати мақталибди. Миллат ҳақида гап-сўз йўқ...» Бу гап дадамларни нақд қамоқдан сақлаб қолган. Бу воқеани эшитганми, кейинчалик Саид Аҳмад «жазо»ни ўтаб қайтгач, дадамларга ҳазиллашган экан: «Пўлатхўжа! Сенга қамоқхонанинг энг яхши «нара»ларидан жойлар олиб қўювдим, келмадинг-а!»

Ёзувчи Шуҳрат анча жиддий одам эди. У ҳам фарзандлари Фикрат, Хондамир, Бобирлар билан тўйимизда фаол қатнашган. Микрофон ушлаб, тадбирни бошқарган. Ҳаттоки менинг шахсий илтимосимга кўра тўйдан сўнг «Сўқоқ» оромгоҳига келин-куёв учун йўлланма олиб ҳам берган эди. Шуҳратнинг бир жиҳати: прокуратура ходимларини ёқтирмас эди. Сабаби, айти шу ташкилотнинг айрим вакиллари тухмат билан уни қамашганди. У ўзининг «Олтин занглас» романида бошидан кечирган воқеаларни тасвирлаган. 1991 йилда, дадамларга «Ўзбекистон халқ ёзувчиси» унвони берилгач, ҳовлимизга эрта тонгда биринчи бўлиб тўн кўтариб фарзанди Бобир билан бирга табрик учун кириб келган айти шу адиб эди. Бу пайтда, бир неча йиллик асабий тазйиқлар натижасида, касалликка учраб, дудуқланиб гапирадиган ҳолатга келиб қолганди. Аммо дилидаги сўзларни тилига чиқара олганди: «Пўлат! Ниҳоят, тан олиндинг!..»

Кейинчалик Ўзбекистон Қаҳрамони, шоир Абдулла Орипов ҳам дадамлар билан анча иноқ бўлиб

қолганди. Унинг қаторида дадамларни катта ҳурмат қилган яна анча номларни келтиришим мумкин. Масалан, Туроб Тўла, Носир Фозилов, Ҳайдар Муҳаммад, Азиз Абдураззоқ, Худойберди Тўхтабоев, Ашурали Жўраев, Шукур Дадаш ва ҳоказо, ва ҳоказолар. Шогирдлардан эсимда қолганлари Сафар Барноев, Рауф Толипов, Темур Убайдулло, Нуриддин Аминжонов, Умида Абдуазимова, Шукур Дадашлар.

Сафар Барноев жуда хушчақчақлиги билан ажралиб турарди. Хонадонимизга кириб келиши билан дарҳол хитоб қиларди: «Пўлат ака! Сервантни очинг! У ерда зўр бир антиқа нарса бор, биламан!..» Жуда шинаванда шоир эди Сафар ака. Рауф Толипов эса ўта камтар, камсуқум, кўзга ташланмасликка уринадиган ижодкор эди. Темур Убайдулло ва Нуриддин Аминжоновларнинг меҳри бўлакча эди дадамларга. Бир ҳафта кўришишмаса, қидириб қолишарди.

Санъат аҳли ҳам дадамларга алоҳида меҳр қўйган эди. Улардан биринчи таниганим Воҳид Қодиров («Шум бола» кинофильмидаги бой ота) эди. Уни жуда ёш, ўн икки яшар пайтимда, «Ёш томошабинлар театри»да «Қовоқвой ва Чаноқвой» спектакли премьерасида кўргандим. Бош ролни ўйнаган буюк санъаткор томошадан сўнг театр ҳовлисида мен билан суҳбатлашганди. Унинг айтган сўзлари ҳамон қулоғим остида жаранглайди ва ҳурмат уйғотади. Илк телевизион спектаклдаги «Шум бола» – Хайрулла Саъдиев дадамларни қаерда бўлса ҳам – бозордами, «ош»лардами, тадбирлардами кўрса, югуриб келиб саломлашарди. У «Суқатой Конфетвой» спектаклида бош ролни ижро этганди. Мен дадамларга шофёрлик қилиб юриб жуда кўп санъаткорлар билан учрашиш ва суҳбатлашиш бахтига эришгандим. Улар жумласи-

га Шукур Бурҳонов, Ҳамза Умаров, Ҳусан Шарипов ва бошқалар киради.

Ўтган асрнинг 90-йилларида одамлар орасидаги муносабатлар кескин ўзгара бошлади. «Ҳамза» театридаги бир воқеа дадамларга ўта таъсир қилди. Бу жамоага янги бошлиқ бўлган актёр босар-тусарини билмай қолиб, ўзининг буюк устози, кексайиб қолган Шукур Бурҳоновни мажлисда ҳақорат қилиб, унга стул отибди. Бундан хафа бўлган санъаткор уйига кетиб қолибди. Бошлиқ-актёр эса орқаворатдан уни ишдан бўшатиб, меҳнат дафтарчасини почта орқали уйига жўнатиб юборибди. Шунда падари бузрукворим «Урмасин» радиофи ғазал ёзгандилар. Ундаги асосий сатр қуйидагича эди: «Ногаҳон устозини шогирди нодон урмасин!» Уни Ғуломжон Ёқубов қўшиқ қилиб анча йиллар айтиб юрди.

Республикамиздаги жуда кўп қўшиқчи санъаткорлар Пўлат Мўмин шеърляти мухлиси эдилар. Кимлар ҳовлимизга келмаган дейсиз. Барча номларни айтиб чиқаман десам, бир-икки бет қоғоз етмаса керак. Бир куни сўраганман: «Дада! Нега сизнинг шеърларингиз қўшиққа тушиши осон ва кўпчилик санъаткорлар сизга мурожаат қилаверадилар?» Шунда жавоб бергандилар: «Шеър битганда унинг барча қонун-қоидаларига риоя қилиш керак: қофияга, айниқса, туроққа. Шунда шеърнинг ўзидан оҳанг келиб чиқади».

Ўз пайтида жуда машҳур бўлган қўшиқлар ҳақида қисқача фикр юритмоқчиман. 50-йилларнинг охирларидан дадамлар Фахриддин Умаров ва Неъматжон Қулабдуллаев билан ҳамкорлик қилишни бошлаганлар. Натижада «Кулсанг», «Шошмай тур» ва «Индамади» қўшиқлари халқимиз орасида донг таратганди. «Индамади» қўшиғи композитор Имомжон Икромов

илтимоси билан битилганди, унинг яратилиш тарихи кўп ва хўп ёзилган. Шунинг учун бу тўғрисида ортиқча гапирмай қўя қоламан. «60-йилларда Ўзбекистонда ким энг машҳур қўшиқчи бўлган?» деб сўралса, ўша даврда яшаганлар Фахриддин Умаров дейишлари муқаррар. Бир куни шу санъаткор падари бузрукворимга қўнғироқ қилиб, ашулага мос матн сўрабди. Дадамлар шу ҳафтада Москва яқинидаги Малеевка ижодий уйида бўлиб, қайтиб келгандилар. У ерда бир шеър ёзган эканлар, уни ўқиб берибдилар, ёқадими шу сатрлар дебдилар. Уни эшитган буюк хонанда дарҳол илтимос қилибди: «Пўлат ака! Бу шеърни ҳеч кимга берманг ва матбуотда эълон қилмай тулинг!» Натижада ҳозирга қадар ўз тароватини йўқотмаган, кўнгишларга ажиб ҳислар солувчи «Эй муҳаббат!» қўшиғи пайдо бўлган.

Шунингдек, ўзига хос овоз соҳиби Комилжон Баратов ҳам кўп йиллар дадамлар билан мулоқотда бўлган. У айтган «Ўйласам» қўшиғини ҳамон эшитгим келади.

Яна бир эсда қолган ҳамкорлик 60-йиллар охирида «Мен севаман, сен севасанму», «Ўшал жонон сенмасму» қўшиқлари билан машҳурликка эришган Хайрулла Лутфуллаев билан бўлган эди. Бу санъаткор уйимизга тез-тез келиб турар, қатор йиллар хонадонимизнинг қадрдон инсони бўлиб қолган эди. Тўйимда Хайрулла ака ва эндигина халққа танилаётган Ғуломжон Ёқубов бирга хизмат қилишганди, тўйни кизитиб, меҳмонлар олқишига сазовор бўлишганди.

Шунингдек, хўжандлик ҳофиз Жўрабек Набиев ҳам падари бузрукворимнинг шеърлари билан жуда кўп ашулалар куйлаган. Уларнинг ичида эътиборга тушгани «Келибдию кетибди» эди. Яна бир тожикистон-

лик санъаткор Ҳанифа Мавлонова ўз пайтида радио, ТВ орқали кўп эшиттирилган ва кўрсатилган «Ўйлатдимми-ей» қўшиғини куйлаганди. Унинг ёзилиш тарихини эшитгандим. Дадамлар ёз пайти ҳордиқ чиқариш ва соғлиқни мустаҳкамлаш учун Ялтадаги «Ўзбекистон» санаторийсига борганларида оқшом пайти боғдаги ўриндиқда хиргойи қилиб ўтирган Ҳанифа Мавлоновага кўзлари тушади. Уни дам олувчилар ўраб олишган экан. Уларнинг орасида бир йигит куйлаётган санъаткор аёлга маҳлиё бўлганча қимир этмай, ҳаяжон билан ўтирган экан. Бу манзарадан илҳомланган Пўлат Мўмин шу кунидек «Қўшиқ айтиб, ногоҳ сени ўйлатдимми-ей...» сатрларини битибдилар ва уни хонанда аёлга тақдим қилибдилар.

Яна бир қўшиқ борки, у ўттиз беш – қирқ йилдан бери барча ўзбекистонлик таълим берувчиларнинг гимнига айланган десам ҳам бўлади. Мен хонанда Санобар Раҳмонова куйлаган «Устозлар»ни назарда тутяпман.

Шунга ўхшаш, оқ халатли, соғлиғимиз посбонлари тўғрисида айтиладиган «Шифокорлар» қўшиғи ҳам эслашга лойиқ. Дадамларнинг юракларини даволаётган бир врач шоирликларини билиб қолиб гина қилган экан: «Сизлар фақат севги ҳақида, оҳ-воҳли ашулалар яратасизлар. Бизнинг меҳнатимизни эса тараннум этмайсизлар!» Шундан сўнг Малоҳат Дадабоева куйлаган санъат асари вужудга келган экан. Падари бузрукворим ҳамкорликни давом эттириб ушбу хонандага «Малоҳатларга» номли қўшиқ ҳам ёзиб берганлар.

Аёл санъаткорлардан, шунингдек, Муҳаббат Шамаева, Коммуна Исмоиловалар ҳам дадамларнинг шеърларини куйлашган. Насиба Абдуллаева «Яхши одамлар»ни маромига етказиб айтган.

Ҳозирги давримизда ҳар бир ўзбекнинг тўйида жаранглаётган «Вафо билан келибди» ашуласи «Ялла» гуруҳи раҳбари Фаррух Зокиров билан ҳамкорлик натижаси ўлароқ вужудга келган. Дадамлар бу хонандага «Чойхона бўлса» қўшиғи матнини ҳам ёзиб бергандилар. У ҳам қатор йиллар гуруҳ репертуаридан тушмай айтилди.

Дадамларнинг вафотларидан кейин қўшиқчи Козим Қаюмов билан суҳбатлашиб қолдим. У ҳам Пўлат Мўмин шеърлари билан ашулалар айтганди. У падари бузрукворимнинг бир жиҳатларини таъкидлаган эди: «Кўп шоирлар шеърларини берадилар-да, бадар кетадилар. Лекин дадангиз маълум муддат ўтгач қўнғироқ қилиб, куй басталандими, ёрдам керакми деб сўраб турардилар, қўшиқ битмагунча тинчитмас эдилар. Бу эса мени масъулиятли бўлишга ундар эди». Худди шунга ўхшаш гапни хонанда Рустам Рўзметов ҳам айтганди. Дадамлар бу санъаткор билан умрларининг охириги йилларида ҳамкорликда бўлгандилар. Бу ижодий мулоқот ҳам ўзбек ашула санъатига анча етуқ намуналар туҳфа этган.

Падари бузрукворим мумтоз мусиқалар йўлларида куйланадиган қўшиқларга ҳам шеърлар ёзганлар. Муҳаммаджон Каримов, Умар Отаев, Фаттоҳхон Мамадалиев, Очилхон Отахонов, Маҳмуд Тожибоев ва бошқа бир қанча ҳофизлар ажойиб қўшиқлар куйлашган.

Мен дадамларнинг санъаткорлар билан бўлган барча ҳамкорликларини билмайман. Сабаблардан биттаси, уйланганимдан сўнг алоҳида бўлиб чиқиб кетганман ва падари бузрукворимнинг ижодий жараёнларидан узоқлашганман. Шунинг учун бу ерда уларнинг номларини келтирмаган бўлсам, мени маъзур тутсинлар.

Дадамлар менга бир гапни айтгандилар: «Ижодим асосан болалар адабиётидир. Катталарга ёзган шеърларим иккиламчидир. Ёзган қўшиқларим, балки, унутилар, лекин болаларга битган шеърларим менинг ижодий меросимдир». Ҳақиқатан, Пўлат Мўмин ўз ижодий фаолияти мобайнида болаларга атаб 100 дан ортиқ китоб нашр эттирган. Бу – жуда катта ижодий кўлам. Китобларнинг чиқиши, ҳозирги нашрий мушкулликларга қарамай, ҳамон давом этмоқда. Бунга мен ёки бирор садоқатли шогирд уринаётгани йўқ. Яқинда ўзимнинг янги ёзган тарихий қиссамни нашр қила оласизларми деб «Академнашр» таҳририятига қўнғироқ қилдим. Уларнинг жавоби шундай бўлди: «Ўйлаяпмиз, бир ойлардан сўнг аниқ жавоб берамиз. Аммо дадангизнинг болаларга бағишланган шеърий тўпламларини чоп этиш тараддудидамиз». Худди шундай маънодаги фикрни менга «Янги аср авлоди» нашриётида ҳам билдиришди. Пойтахтимиз ташқарисидаги «Қуёшли» деб аталадиган жойда китоб ва канцелярия моллари сотиладиган улгуржи бозор мавжуд. Ўша ерга ҳам ўзимнинг нашр эттирган китобларимни олиб борсам, танийдиганлар дангал айтишади: «Китобларингиз савдосига ёрдам берамиз, лекин халқ кўпроқ бошқача асарлар талаб қиляпти. Дадангизнинг китобларидан олиб келинг, нашриётларга айтинг, кўпроқ уларни чоп этишсин!»

«Ҳа, – ўйлайман мен, – асл ижод йиллар оша, асарлар оша талабга эга бўлаверади. Ана шундай ижод ҳар қандай қалам аҳлининг орзуси бўлса керак»

Ушбу мақолани ёзаяпман-у, дадамларнинг ашулага айланган шеърлари салмоғини, уларнинг аксарияти ўз вақтида улкан эътиборга тушганлигини эслаб, иккиламчи ижодий йўналиш ҳам биринчисидан

қолишмаслигини ҳис қилдим. Чунки замонавий қўшиқчиларимиз шу кунларда ҳам Пўлат Мўмин ижодига пайдар-пай мурожаат қилиб туришибди. Гапим қуруқ бўлиб қолмаслиги учун бир мисол келтираман. Хонанда Иззат Иброҳимов бир неча ой илгари дадамларнинг «Севги» шеърларига янги умр, янги оҳанг бағишлаб тингловчиларга ҳавола этди ва клип олдирди.

Бир қўшиқсевар, эртадан-кечгача машинасида юрадиган ва радиосини асло ўчирмайдиган дўстимнинг гапига қараганда, шу кунларда ҳам ҳар куни дадамларнинг камида элликта қўшиқлари янграр экан. Чамалаб чиқсам, Ўзбекистон Радиоқўмитаси фонотекасида Пўлат Мўмин шеърлари асосида айтиладиган мингдан ортиқ ашула мавжуд экан.

2014 йилнинг боши эди. «Шарқ зиёкори» китоб дўконига шоир Шукур Дадашни кўриб қолдим. У менга танбеҳ берди: «Озод! Бу, Равшан Комилов исмли ашулачи дадангизнинг «Индамади» қўшиғини расво қилибди-ку! Нега индамайсиз?..» Ўзим ҳам шу ҳақда ўйлаб юргандим. Унинг сўзлари туртки бўлиб, «Янги «Индамади» қўшиғига индамай туролмайман» мақоласини битдим. Уни ўзбек адабиёти расмий газетасининг ўша пайтдаги ўта эҳтиёткор бош муҳаррири бошишни истамади. Назаримда, у мавҳум бир хавфдан чўчияпти деган хулосага келдим ва уни бошқа газетага – «7x7»га тавсия қилдим. Катта тиражли ҳафталик уни жон-дили билан эълон қилди. Ҳаттоки ушбу нашр таҳририяти мақолани Равшан Комиловга юбориб, ундан шарҳ сўради, у эса миқ этолмади. Бутун республикадан қўшиқсеварлар одамлар газетага ва менга қўнғироқ қилиб, фикримга қўшилишларини, «ҳунарманд ашулачи»ларга чора кўриш лозимлиги-



ни баён этишди. Бу мақолани «Хуршид Даврон» ва бошқа интернет сайтлар ҳам эълон қилишди. Натижада пойинтар-сойинтар ва шалоқ матнли янги «Индамади» ТВ дан ҳам, бошқа радиоканаллардан ҳам олиб ташланди.

Дадамлар ўзбек адабиёти дарғалари бўлмиш Ғафур Ғулом, Ойбек, Абдулла Қаҳҳор ва Мақсуд Шайхзодани жуда ҳурмат қилардилар. Уларнинг вафотини эшитгач, наинки маъракаларида фаол қатнашганлар, балки жуда қаттиқ изтиробга ҳам тушганлар. Ҳаттоки кечалари ухлолмай чиққанларини онам айтгандилар. Кейинчалик худди шундай устозларидан бири шоир Миртемирнинг вафотидан ҳам жуда куйгандилар.

Мен ўзим тасаввуф илмига қизиққаним учун баъзан дадамларнинг айрим хатти-ҳаракатларини тадқиқ қиламан-да, жуда тўғри яшаган эканлар деган хулосага келаман. Чунончи, бир ҳолатни кўп ўйлаганман. СССР даврида, 60 – 70-йилларда Республикамиз Компартиясининг Биринчи котиби сифатида Ўзбекистонни ёзувчи Шароф Рашидов бошқарган. Дадамлар ва бир адабиётшунос (унинг номини ёзишни эп билмадим) қандайдир вазифа туфайли бирга-лиқда Москвага, СССР Ёзувчилар уюшмасига боришадди. Бу жуда обрўли ташкилотнинг раиси, СССР гимни муаллифларидан бири, катта обрўга эга Сергей Михалков, ўзи ҳам болалар шоири бўлгани учун яқин тутибми, дадамларга бандероль тутқизади. «Буни, – дейди, – шахсан ўзинг Биринчи котибингиз ва ёзувчингиз Шароф Рашидовга етказ!» Қайтаётганда бу вазифадан хабар топган адабиётшунос дадамларга илтимос қилади: «Пўлат ака! Шу бандерольни менга беринг! Мен етказай!» Айтишим лозимки, Шароф Рашидов қабулига кирган одамлардан албатта ўзидан

қандай ёрдам кераклигини сўрар экан ва айтилса, кўмагини аямас экан. Кимлардир каттароқ квартира, кимлардир ўша даврда фақат тақсимот бўйича сотиладиган енгил автомашина, бошқалар амал курсиси ундириб чиқишар экан унинг ҳузуридан. Мен ўша адабиётшунос Биринчи котибдан нима ундирганлигини билмайман, билишни истамайман ҳам. Кейинчалик бу адабиётшунос: «Биз Шароф Рашидовнинг гипнози остида юрган эканмиз!» – деб сўзлаган кишилар қаторидан жой олди. Мустақиллик бошланиши билан «Мен эътиқодимни нега ўзгартирдим?» деган катта мақола ёзди, вақт ўтиб «Президент» номли эссе битди, ҳукуматга тинмай ялтоқлик қилди ва қаҳрамонлик даражасини олди. Дадамлар эса «Эътиқод ўзгармагай» шеърини битдилар ва оддий ҳамда буюк шоирликларича қолдилар.

1992 йилда Пўлат Мўмин 70 ёшга кирди. Мустақил бўлганидан эсанкираб қолиб, ўз адибларига меҳрмуҳаббат бера олмай қолган Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси миқ этмади. Аммо Сергей Михалков бош бўлган Россия Ёзувчилар уюшмасидан табрик телеграммаси келди. Бир йил ўтгач укам Бехзоднинг уйланиши ва дадамларнинг юбилейлари шарафига деб наҳорги ошга таклифномалар тарқатдик. Фақат шундагина раис бир тўн кўтариб келиб табриклаб кетди. Шунга ҳам раҳмат...

Сал четроққа чиқиб кетдим, маъзур тутасиз. Тасаввуф илми айтадики: «Бойларга, амалдорларга кибр қилгин, дарвешларга, фақирларга тавозе қилгин!» Демокчиманки, дадамлар ҳеч қачон амал учун, унвон учун ё бир моддий бойлик учун амалдорларга ялтоқлик қилмаганлар. Ўзганинг ризқини, ўзганинг ҳақини, ўзганинг имкониятини юлиб олишга интил-

маганлар. Шунинг учун Яратган Пўлат Мўминни ҳақиқий, барча – етти ёшдан етмиш ёшгача – танийдиган халқ шоири қилди, соф қалбли кишилар ҳурматига сазовор этди, барча орзу-ҳавасларига эриштирди. Елиб-югуриб, бошқаларни четга суриб, минбарларга чиқиб айюҳаннос солиб, ҳукуматга ялтоқланиб катта мукофотлар, унвонлар олган одамлар охир-оқибатда йиллаб касалхоналарда, сиҳатгоҳларда ётиб, ўзларини ҳам, яқинларини ҳам қийнаб, зўрға жон берган бўлсалар, Мавло дадамларни елдек келиб, селдек олиб кетди. Кўпчилик бу ҳолатни ҳикматга йўйиб, мени юпатишди. Машойихлар айтишганки, Оллоҳ севимли бандаларининг жонини қийнамай олади.

Мен Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасига бошчилик қилган бир зотнинг руҳига таъзим қиламан. У ҳам бўлса йирик давлат арбоби, тадбирли ва ҳақиқатгўй Сарвар Азимовдир. Бу инсон уюшмага бошчилик қилган даврда жуда кўп ижобий ўзгаришлар қилган. Чунончи, шаҳар марказида ёзувчилар ташкилоти учун янги муҳташам бино қурдирган (Бу бинони кейинчалик янги раис қўлдан бой берди). Ижод аҳлининг обрўсини халқ ичида юксакликларга кўтарган. Ноҳақ сиёсий танқидга учраган адибларни ҳимоясига олган. Ҳар бир ижодкорга холис боққан. Мукофотларни лаганбардорларга эмас, истеъдод эгаларига топширган. Ана шу инсон дадамларнинг 60 ёшга кирганликларини эшитиб қолиб, нега вақтида менга хабар қилинмади деб 1983 йилда «Баҳор» концерт залида катта тантана уюштирган эди. Мен ва укам Жамшид уйланганимиздан кейин бир ҳовлида уч оила яшай бошлаб, набиралар туғилгач, сиқилишиб қолганимиз туфайли квартира олишга ҳам, катта оилага бир машина зарур деб машина олишга ҳам ёрдам берган-

ди у. Дадамлар мана, ниҳоят, ҳақиқат қарор топяпти, менинг ҳам қадримга етишяпти деб қувонгандилар ўшанда. Буюк инсон Сарвар Азимовга жаннатнинг энг гўзал жойларидан насиб этсин.

Дадамларнинг болаларга аталган жуда кўп асарлари наинки рус тилига, балки Совет Иттифоқидаги деярили барча тилларга таржима қилинганди. Бу иш билан шуғулланувчи шоир ва ижодкорлар кўп марта хонадонимиз меҳмони бўлишган. Россиядан, Украинадан, Белоруссиядан, Арманистондан ташриф буюрган ижодкор аҳли ҳали-ҳали кўз олдимда туради. Улар ўзбек паловини еб, уни пиширган онамга таъзимлар қилиб, тасаннолар айтиб кетишган эди. Россиялик икки ижодкор – Юрий Коринец ва Юрий Кушак, айниқса, ёдимда қолишган. Юрий Коринецнинг ёшлиги уруш даврига тўғри келиб қолгани учун ота-онасидан ажралиб, болалигини Қозоғистон чўлларида қўй боқиб ўтказган, сўнг Ўзбекистон етимхоналарида катта бўлган. Кейин Москвага қайтиб кетиб, ижодий фаолиятини бошлаган. Шунинг учун у Ўзбекистонни, халқимизни яхши кўрар эди. Тошкентга тез-тез келар ва албатта уйимизда меҳмон бўлар эди. Кейинчалик мен дадамларнинг қистови билан унинг бир қиссасини – «Энг доно от»ни таржима қилгандим ва у «Чўлпон» нашриётида чоп этилганди. Юрий Кушак эса жуда киришимли одам эди. Мен унинг Москвадаги уйида меҳмон ҳам бўлганман. Унинг алоҳида ёдимда қолганига сабаби шуки, мен унга дадамларнинг шеърларини русчага сатрма-сатр ўгириб берардим, у кейин қофиялаштирарди. У эринмасдан вақт ажратиб Тошкентга келар, Дўрмондаги Ижод уйига жойлашиб, меҳнат қиларди. Юрий Кушак жуда нозиктаъб эди. У Пўлат Мўминнинг шеър-

ларини севар ва жуда моҳирона таржима қиларди. Бу ижодкорларнинг меҳнатлари туфайли Москвада дадамларнинг бир қанча китоблари чоп этилган. Яқинда интернетни титкилар эканман, бир қанча Россия мактабларида «Олтмиш олти олтин қўл» (русчада: «Прекрасных профессий на свете не счесть, И каждой профессии слава и честь!») китобини муҳокама қилишаётганини, бундаги шеърлар ёшларга касб танлашда катта ёрдам бераётганини ёзишибди. Эътиборли томони, бу туркум шеърлар рус ўқитувчиларининг болаларга касб танлашда ёрдам берувчи дастуриламали бўлиб қолган. Интернетга ўзингиз ҳам кирсангиз, бунинг гувоҳи бўласиз. Бундан менинг қалбим фахр туйғусига тўлади.

Болалар Пўлат Мўминнинг жону дили эди. Дадамлар жужуқлар билан гаплашсалар, болага айланардилар. Бундан завқ-шавққа тўлардилар. Шунинг учунми, боғча ё мактабларга учрашувга чақиришса, ҳеч йўқ демасдилар. Жон-диллари билан бориб тадбирларда қатнашардилар. Тоблари унча зўр бўлмаганда ҳам бораверардилар ва, таажжуб (!), у ердан бардам бўлиб, яйраб келардилар.

Ҳазил-мутойиба қилиб суҳбатлашиш одатий ҳол эди дадамлар учун. Айниқса, синглим Табассум бу соҳада уларга ҳамоҳанг эди. Кесатув ва пичингни ёмон кўрардилар. «Ноўрин пичинг – ўртагай ичинг!» – дердилар.

Мен баъзи-баъзида дадамларни соғинаман. Кўргим, гаплашгим келади. Аммо илож йўқ – ҳаёт шундай. Вақт-соати келганда барча бошқа оламга ўтади. Мен ўз ҳаётимни икки қисмга ажратганман: дадамларнинг тирикликлари пайти ва вафотларидан кейинги вақтларга. Худди жаҳон тарихидаги ми-

лодгача бўлган давр ва милоддан кейинги давр каби. Бирор ҳолат эсимга тушса, у дадамлар тирикликлари даврида рўй берган эди деб ўйлайман ёки, аксинча, ундан сўнг эди деган хулосага келаман...

Бир қанча вақт илгари мени қаттиқ соғинч ҳисси қамради ва беихтиёр бир шеър ёздим, уни эътиборингизга ҳавола қиламан:

*Қанийди, тушимда дадамни кўрсам!  
Қанийди, улар-ла бозорга борсам,  
Турли мева-чева олсалар дадам,  
Мен эса харидни кўтариб юрсам...*

*Қанийди, тушимда дадамни кўрсам!  
Байрам кунларида совгалар олсам,  
Раҳмат, ўғлим, десалар дадам,  
Ичимда қувониб, жилмайиб турсам...*

*Қанийди, тушимда дадамни кўрсам!  
Ёзган асарларим аста кўрсатсам,  
Турли ноқис жойин кўрсатсалар гар,  
Мен эса уларни дарҳол тузатсам...*

*Қанийди, тушимда дадамни кўрсам!  
Машинамда шошмай тоққа оборсам.  
Мусаффо ҳавода нафас олдириб,  
Иморат, боғим-ла сагал мақтансам...*

*Қанийди, тушимда дадамни кўрсам!  
Азонда наҳорги ошга оборсам,  
Ошни кўп емасдан менга сурсалар,  
Мен секин дадамга гўштлар илинсам...*

*Қанийди, тушимда дадамни кўрсам!  
Янги шеърларини мутолаа қилсам,  
Нашриёт томондан хушхабар келса,  
Китобингиз мана, чиқибди десам...*

*Қанийди, тушимда дадамни кўрсам!  
Берган тузларига раҳматлар айтсам,  
Тутганлари учун қўлимга бахтни  
Меҳр-ифтихор-ла оҳиста қучсам...  
Қанийди, дадамни тушимда кўрсам...*

Вақтни учқур дейишади. Мен бундай ҳисобла-майман. У жуда секин оқади. Фақат қалбингизга ёқадиган иш билан банд бўлсангиз, назарингизда, бир кун кўз очиб-юмгунча ўтгандай туюлади. Инсон умри ҳам жуда узоқ. Унга турли имкониятлар берилган. Ҳар ким ўзи қарор қабул қилади ва билганча яшайди. Нима экса, ўшани ўради. Назаримда, Ер юзида яшашдан мақсад Яратганнинг вазифасини бажаришдан иборатдир. Мутлақ Буюк Зот кимгадир ижодкорликни, кимгадир деҳқончиликни, кимгадир тижоратчиликни ва ҳоказо касблар билан шуғилланишни буюрган. Бу вазифани ҳар бир одам ёшлигидан илғаши ва уни бажаришга умрини бағишлаши шарт. Бунга топа олмаганлар, бошқа ишларга киришиб кетганлар омадсиз кишиларга айланадилар. Уларнинг умри ҳам баракали бўлмайди. Шу нуқтаи назардан қараганда, Пўлат Мўмин – менинг дадамлар деярли 82 йил яшаб (1922 – 2004), ўзларининг илоҳий вазифаларини тўлақонли бажариб кетганлар деб ишонаман.

## ПЎЛАТ МЎМИННИНГ АЙРИМ МАШЎУР ҚЎШИҚЛАРИ ЯРАТИЛИШ ТАРИХИ

Озод Мўъмин Хўжа

Халқимиз қадимдан мавзуси ва сўзлари аниқ, қофиялари оҳангдор, радифи таъсирчан, дилрабо шеър ва гўзал мусиқа уйғунлашган гўзал қўшиқларни жуда севади. Лекин ҳар доим ҳам ажойиб шеърга ажойиб мусиқа яратилавермайди. Шунинг учун такрорланмас ва узоқ йиллар инсонлар қалбидан жой оладиган қўшиқлар кўп пайдо бўлавермайди. Ушбу ижодий жараён онгимиз унча илғамайдиган сирларга тўла бўлса керакки, мумтозлик даражасига чиқувчи асарлар тўлиб-тошмаган. Ва бу сирларга яқинлашувчи ижодкорлар ҳам сероб эмас.

Қуйида Пўлат Мўмин шеърлари асосида яратилган айрим қўшиқларнинг яратилиш тарихини баён қиламан.

### Индамади

*Бастакор: Имомжон Икромов*  
*Ижрочи: Неъматжон Қулабдуллаев*

1959 – 1960 йиллар экан. Кунлардан бирида дадамлар Тошкент шаҳрининг қадимий даҳаларининг бири – Эски жўвада Имомжон акани учратиб қолибдилар. Ҳол-аҳвол сўрашишибди. У зот бу мулоқотдан хурсанд бўлиб, сўз қотибдилар: «Пўлатхўжа,



вақтингиз бўлса, анави ердаги чойхонага кириб бир пиёладан чой ичайлик!» Икки ижодкор озроқ суҳбатлашишгандан сўнг Имомжон ака бир таклиф кириптидилар:

– Менга «Индамади» радифли, қўшиқ бўладиган шеър керак, ёзиб бера оласизми?

– Уриниб кўраман, – жавоб берибдилар дадам.

– Биласизми, бундай радифли ашула илгари бўлган, аммо у унутулиб кетган, сабаби, сўзлари шалоқ, мазмунан ҳам жуда саёз битилган. Биз шундай асар яратишимиз керакки, у ўзбек қўшиқчилиги тарихида муносиб жой олсин!

– Мен бу ишга жиддий киришаман, – ваъда қилибдилар дадам.

Вақт ўтиб дадамлар ёзган шеърларини композиторга олиб борибдилар.

Имомжон Икромов жуда талабчан бастакор бўлганлари учун шеърни синчиклаб ўқибдилар, вазни ва туроғини мақтабдилар.

– Басталаган куйимга шундоқ тушади. Лекин мазмунга бир мантиқ керак! – дебдилар.

– Нима камчилиги бор? – сўрабдилар дадам.

– Мана, қаранг:

*«Эй гўзал, номинг на деб бердим савол, индамади.  
Маҳлиё этди тамом офтобжамол, индамади...  
Богида танҳо ўзи гулми терар тонг чогида,  
Гулдайин кулган чирой бўлдими лол, индамади.  
Богини қилган экан санъатидан гулга макон,  
Кокилин аста силаб ўтса шамол, индамади.  
Қўлида гулдастасин менга берар деб ўйласам,  
Бағрига босди гулин, кулди хиёл, индамади...»*

ва ҳакозо. Аммо бу гўзалнинг сизга нега индамаётганининг сабаби йўқ! Сиз бу жиҳатни ҳам ёритишингиз лозим, – маслаҳат берибдилар Имомжон ака.

Дадамлар: «Хўп!» – дебдилар ва бир неча кундан сўнг қуйидаги якунловчи байтни ёзиб борибдилар:

*«Дер эдим мен ўзима беҳудага ташлама гап,  
Билмадим, у ким ила айлар висол, индамади.  
Ёрини таъриф этиб, куйлар эди кўнглида у,  
Жовдирар эрди кўзи, сурди хаёл, индамади.  
Кўнглида бошқа биров севган вафодори яшар,  
Шу сабаб барча сўзим келди малол, индамади».*

Бу сатрларни ўқиган Имомжон Икромовнинг кўзларида учқун чақнабди.

– Ана, энди ҳар бир байт жой-жойига тушган, шеърда қиёмига етган мазмун ва ҳолат бор. Худо хоҳласа, зўр қўшиқ бўлади...

Ушбу «Индамади» ашуласи ўша пайтларда ҳозирги ибора билан айтганда «суперхит» бўлганди. Уни қиёмига етказиб айтган Неъматжон Қулабдуллаевнинг эҳтиросли ва жарангдор товуши ҳар куни радиотўлқинлардан янграрди. Телевизорда тез-тез кўрсатиларди. У ёзилган грампластинкалар дўконларда чанг босиб ётмасди. Етти ёшдан етмиш ёшгача бўлган одамлар уни хиргойи қиларди.

Қўшиқ баҳона бу санъаткор элга янада танилганди.

Бу қўшиқ, ҳақиқатан, ўзбек мусиқачилигида мумтоз қўшиқ бўлиб қолган.

## Розиман

Бастакор: **Имомжон Икромов**

Ижрочилар: **Неъматжон Қулабдуллаев,**

**Абдулла Шомаъруфов** («Нола» гуруҳи)

Ушбу қўшиқни мақоламнинг биринчи вариантига киритмагандим. Лекин уни ўқиган одамлар, жумладан, ёзувчи Абдуҳаким Фозилов менга савол беришди: «Нега ушбу қўшиқ рўйхатингизда йўқ?» Шу камчиликни тузатаман. Бу ашула:

*Майли, жоним, ишқ йўлида айла фармон, розиман,  
Сен билан умрим бўйи сурмоққа даврон розиман...*

– деб бошланар эди.

Неъматжон Қулабдуллаев ХХ асрнинг 60-йилларида жуда эътибор қозонган санъаткорлардан эди. У қўшиқларини ўзи дутор чалган ҳолда айтарди. Хонадонимизга кўп бор келган. Амакимларни ҳам яхши танир эди. Кийимлари доимо бежирим ва замонавий бўларди. Бизнинг давримизда шуҳрат қозонган, Сайида Зуннунова қаламига мансуб, Бойхонова фамилияли ашулачининг юзага чиқишига сабабчи бўлган «Қаноатда Саида филча бўлурми, ҳай, ҳай!» қўшиғини ҳам биринчи бўлиб ўзига хос тарзда ижро этарди.

«Розиман» таронаси ўша пайтдаги ижодий учлик – Имомжон Икромов, Пўлат Мўмин ва Неъматжон Қулабдуллаевнинг саъй-ҳаракатлари натижасида санъат шайдоларига ҳавола этилганди.

Бу қўшиқ кейинроқ бошқа санъаткорлар, ҳаттоки аёл қўшиқчилар томонидан ҳам ижро этилди. Афсуски, уларнинг номларини эслай олмайман.

XX асрнинг 90-йилларида бу қўшиқни замонавий аранжировкада Абдулла Шомаъруфов ҳам ўзининг «Нола» гуруҳи билан ижро этди. Унинг маҳоратли ва ширин овозли ижроси жуда қулоққа ёқимли жаранглади. Мен бу йигит билан театр актрисаси Фароғат Раҳматованинг ўғли Азим Муллахоновнинг уйида танишиб қолгандим. Улар биргаликда анча қўшиқлар куйлашган.

Абдулла ўзи алоҳида ашула айта бошлагач, менга «Табассум қил!» радифли шеър ёзиб беришимни илтимос қилганди ва бу ишни амалга оширгандим. Лекин бир ҳолатни айтишим керак, «Нола» ижодий гуруҳи менинг сатрларимни таҳрирлаган.

## Эй Муҳаббат

*Бастакор ва ижрочи:*

**Фахриддин УМАРОВ**

XX асрнинг 60-йилларида Ўзбекистонда ким энг машҳур қўшиқчи бўлган деб сўралса, ўша даврда яшаганлар Фахриддин Умаров дейишлари муқаррар. Унинг «Онам дерман», «Сабо, етсанг», «Ҳасратда доғман», «Қайдасан?», «Айрилиб бўлмас» каби қўшиқлари жуда машҳур бўлганди ва улар ёзилган пластинкалар катта тиражда сотиларди. Пўлат Мўмин ҳам ушбу истеъдодли санъаткор билан ҳамкорлик қилган. Унинг шеърлари билан айтилган «Кулсанг», «Мени ёд эт», «Шошмай тур» каби ашулалар ҳам радиокарнайлардан, ТВдан, граммофон ва магнитофонлардан бетиним янграб турарди.

Кунларининг бирида Фахриддин Умаров падари бузрукворимга қўнғироқ қилиб, ашулага мос матн сўрабди. Дадамлар шу ҳафтада Москва яқинидаги Малеевка ижодий уйида самарали ижод қилиб келган пайтлари эди. У ерда бир шеър ёзган эканлар, уни дарҳол ўқиб берибдилар, ёқадими шу сатрлар дебдилар. Уни эшитган буюк хонанда қалби завққа тўлиб дарҳол сўрабди:

– Пўлат ака! Бу шеърни матбуотда эълон қилмадингизми?

– Йўқ ҳали... – жавоб берибдилар дадамлар.

Буюк хонанда ёмби топган одамдек хурсанд бўлиб кетибди.

– Пўлат ака! Илтимос, бу шеърни ҳеч кимга берманг ва ҳеч қаерда эълон қилмай туринг!

Шеър матнини ёзиб олган санъаткор уч кун ҳеч қаёққа чиқмай, «Эй муҳаббат!» шеърига мусиқа басталаб, ажойиб қўшиқ яратибди.

Натижада ҳозирга қадар ўз тароватини йўқотмаган, кўнгилларга ажиб ҳислар солувчи «Эй муҳаббат!» қўшиғи пайдо бўлган.

Мана, деярили элик йилдан бери жуда кўпчилик, айниқса, ёши катта одамлар вужудларини қулоққа айлантириб ушбу санъат асарини берилиб тинглайдилар. Уни бир неча йил илгари эстрада хонандаси Зиёда ҳам ижро этди. Кейинги пайтда ўзини Фахриддин Умаров ва Ҳожиакбар Ҳамидов шогирди ҳисоблайдиган Абдулла Раҳимжонов ҳам бу қўшиқни куйламоқда. Лекин, очиғини айтишим керак, шу давргача ҳеч ким «Эй муҳаббат!»ни устоз санъаткордек бутун вужудию руҳини бир қилиб, ҳар қандай тингловчининг қалбини ларзага солиб айта олгани йўқ.

## Розиман

*Бастакор:* **Ғуломжон Рўзибоев**

*Ижрочи:* **Санобар Раҳмонова**

Дадамларга наинки қўшиқчилар, балки композиторлар ҳам мурожаат қилишарди. Мисол учун, Дони Зокиров, Сайфи Жалил, Абдурахим Муҳамедов (Россияда қўшиқчилик қилаётган Азизанинг отаси), Энмарк Солиҳов, Надим Норхўжаевларни келтиришим мумкин. Улар куй басталашга ҳам мазмунан, ҳам шаклан пишиқ шеърлар сўрашар эди.

Дадамлар, 1973 йил бўлса керак, бастакор Ғуломжон Рўзибоевга «Устозлар» деб аталган шеърларини берганлар. Натижада бу композитор шундай ажойиб қўшиқ яратганки, деярли қирқ беш йилдан бери барча ўзбекистонлик таълим берувчиларнинг гимни бўлиб келмоқда дейиш мумкин.

Ғуломжон Рўзибоев қандай қилиб Тошкентдан узоқ Андижон томонлардаги ўн уч ёшли Санобар Раҳмоновани топиб, қўшиқни унга айттирган, ҳануз билмайман. «Устозлар»ни қиёмига етказиб куйлаган ёш қизнинг таронаси илк бор 1974 йилда Ўзбекистон радиоси ва телевидениеси орқали эшиттирилган ҳамда табиат қўйнида айтаётгани кўрсатилган. У пайтда клип деган термин йўқ эди. Аммо Ўз ТВ операторлари ёшгина Санобар Раҳмоновани ажойиб манзараларда кўрсатишган.

Айтишларича, ўша йилларда республикамиз раҳбари Шароф Рашидов Ўзбекистон телевидениесига қўнғироқ қилиб, ана шу қўшиқни кўпроқ қўйишни илтимос қилар экан. Бунинг сабабини ҳозирги давримизда билдим. Шароф Рашидов Андижонга борганда

ёш ижодкорлар концертини томоша қилиб, Санобар Раҳмонованинг товуши, ашула айтиш услуби жуда ажойиб эканлигига ишонч ҳосил қилган экан.

Минг афсус, Санобар Раҳмонова улғайгач, ўз санъатини ривожлантирмади. Яқинда унинг ижодига бағишланган телекўрсатувда бу санъаткор ўз умрини бошқа қўшиқчи ҳаётига – жуфти ҳалоли бўлмиш Илхомжон Жўраевга бахшида этганини билдирди.

Ҳозирги кунларда «O‘ZBEKISTON 24» ТВ каналининг таъкидлашича, «Устозлар» қўшиғи халқимизнинг умрбоқий тароналаридан бирига айланган.

## Шифокорлар

*Бастакор:* **Комилжон Жабборов**

*Ижрочи:* **Коммуна Исмоилова**

1969 йил бошида амаким Султонхўжа ака қанд касаллигидан эллик беш ёшларида вафот этдилар. Мен унда ўн олти яшар ғўр йигитча эдим. Лекин, билардимки, дадамлар ўз оталари, яъни бобом Мўминхўжа ота анча йиллар илгари – 1946 йилда вафот этиб кетганлари учун амакимга жуда суянган эдилар. Шунинг учун бу йўқотишдан жуда сиқилганлар. Ёзга бориб миокард инфаркти касали билан оғриб қолиб, касалхонага тушганлар. Стационарда беморнинг шоир эканликларини билган даволовчи врачларнинг бири ўпкалаган экан:

– Сиз, шоирлар, фақат севги-муҳаббат тўғрисида ёзасизлар. Ёки космонавтлар, пахтакорлар ҳақида ва ишчилар меҳнатини улуғловчи шеърлар битасизлар. Санъаткорлар уларни қўшиқ қилиб айтадилар.

Бизнинг касбимизнинг қандай эканлигини тараннум этувчи тарона эса йўқ. Ҳамма тирик жон – бирор ери оғриси, чопқиллаб шифо истаб олдимизга келади. Нега ҳеч бир ижодкор бизнинг кечаю кундуз бетиним давом этадиган, инсон соғлиғи учун олиб борган машаққатларимизни баён қилувчи қўшиқ яратмайди?

Шу гаплардан сўнг дадамлар тузалишга яқин «Мен сиздан даво топдим, жонга жон шифокорлар!..» шеърини битганлар.

Шеърга композитор Комилжон Жабборов томонидан куй басталангач, ўша даврнинг порлоқ юлдузи, ажойиб хонанда Коммуна Имоилова уни маромига етказиб айта бошлаган. Билишимча, мана, 1970 йилдан янграб келаётган қўшиққа деярли эллик йил бўлибди. Лекин шу вақт оралиғида соғлиғимиз посбонларига атаб «Шифокорлар»га яқин келадиган бирон тарона яратилгани йўқ. Шунинг учун бу қўшиқни ҳам тиббиёт ходимларининг гимни десак янглишмаймиз.

## **Ибо билан келибди**

*Бастакор: Фаррух Зокиров*  
*Илк ижрочи: «Ялла» ансамбли*

Ушбу шеърга анча вақтгача талабгор чиқмаган. У «Қўшиқ айтиб» тўпламида ҳам чоп этилган. Саксонинчи йиллар охирида Фаррух Зокиров хонадонимизга келди. Дадамлар билан ҳамкорлик қилиш истагини билдириб, «Чойхона» мавзусида шеърлар ёзиб беришни илтимос қилди. Натижада:



*«Шаҳрим гулхона бўлса, жонон чойхона бўлса,  
Пештоқлари нақшинкор тилло кошона бўлса.  
Елкасида оқ сочиқ, кўнгли офтобдек очиқ  
Чойхоначи чойхўрга гир-гир парвона бўлса...»*

– қўшиғи пайдо бўлди.

Пўлат Мўмин қўшиқчи санъаткорга яна бир қанча шеърларни, шу жумладан, «Ибо билан келибди»ни ҳам берган.

*«Ёр уйига келинпошиша ибо билан келибди,  
Куёв тўра юрагига шифо билан келибди.  
Аста-аста қадам босар, қутлуғ бўлсин қадамлар,  
Ҳаё билан хиром айлаб, ҳумо билан келибди...»*

– деб бошланадиган ушбу назм Фаррух Зокировга беҳад ёқиб қолиб, унга ҳам куй басталаган.

Ўша пайтда ҳозирги натижани на шоир ва на бас-такор-ижрочи хаёлига ҳам келтирмаган бўлса керак. Ҳар бир ўзбек биладики, миллатимиз вакили юртимиздами ё дунёнинг бошқа бурчидами, қаерда никоҳ маросими ўтказмасин, келин тўйхонага кириб келаётганда ушбу қўшиқ баланд овозда янграй бошлайди.

## Ўйлатдимми-ей

*Ижрочи: Ҳанифа Мавлонова  
(тожикистонлик ўзбек хонандаси)*

Етмишинчи йилларнинг бошида миокард инфаркти касаллигидан ҳали батамом қутулмаган дадамлар ёз пайти ҳордиқ чиқариш ва соғлиқни мустаҳкамлаш учун Ялтадаги «Ўзбекистон» санаторийсига борганлар. Бир куни оқшом пайти санаторий ҳовлисига чиқиб, боғдаги ўриндиқда хиргойи қилиб ўтирган тожикистонлик ўзбек хонандаси Ҳанифа Мавлоновага кўзлари тушади. Эътибор берсалар, уни айрим дам олувчилар ўраб олишган, уларнинг орасида бир йигит куйлаётган санъаткор аёлга маҳлиё бўлганча қимир этмай, ҳаяжон билан қараб ўтирган экан.

Бу манзарадан илҳомланган Пўлат Мўмин шартта хоналарига қайтибдилар-да, «Қўшиқ айтиб, ногоҳ сени ўйлатдимми-ей, Ухлоқмидинг ё уйқудан уйғотдимми-ей...» шеърини битибдилар. Эртаси куни бу назмни хонанда аёлга тақдим қилибдилар.

Ҳанифа Мавлонова ўша йилларда тез-тез Тошкентга келар, барча концертларида шу таронани куйлар эди. Назаримда, куйни мен билмайдиган тожикистонлик композитор басталаган.

## Мен севаман, сен севасанму

*Бастакор ва ижрочи:*  
**Хайрулла Лутфуллаев**

Ушбу кўшиқ радиодан, телевизордан, магнитофонлардан янграй бошлаганда мен ўнинчи синфда ўқир эдим (1970 й.). Уни ашула айтишни билган ҳам, билмаган ҳам куйлашга ҳаракат қилар эди.

Санъаткорнинг ўзи бу ҳақда ушбу сўзларни айтган:

«Мактабда ўқиб юрганимда Пўлат Мўминни болалар шоири деб билардим. Ўрта таълимни тугатиб, ҳарбий хизматни ўтаб келганимдан кейин кўшиқчи бўлишга аҳд қилдим. Дастлаб таниқли санъаткорларнинг ашулаларини ўргана бошладим. Бир куни тўрақўрғонлик санъаткорлар Сайидхўжа Холдорхўжаев ва Абдуваҳоб Абдуллаев ижросидаги бир кўшиқ диққатимни тортди. У «Мен севаман, сен севасанми» деб аталар эди. Ушбу таронанинг бир жиҳатига ҳайрон бўлдим: кўшиқ матни қувноқроқ бўлса-да, куй оҳиста, салмоқли эди. Шунда уни тезроқ, жонлироқ оҳангда айтиб кўрган эдим, яқинларимга манзур бўлди. Суриштирганимда маълум бўлдики, ушбу кўшиққа куй басталаган зот Сайидхўжа Холдорхўжаев экан. Вақт ўтиб бастакор билан учрашдик. У киши: «Хайруллажон, сизнинг ижроингиздаги бу кўшиқ шеъри Пўлат Мўминники, куйи меники, ижроси сизники, натижада у шуҳрат қозонди ва иккаламизни ҳам машҳур қилди», – деб мамнунлигини изҳор этди. Мен Сайидхўжа акадан тоабад миннатдорман. Мен у зотни шу даврга қадар унутганим йўқ, вақти-вақти билан Тўрақўрғонга бориб, Сайидхўжа акани зиёрат

қилиб тураман. Маълум қилишим лозим: ушбу қўшиқни бошқа наманганлик санъаткорлар ҳам ўз услубларида ижро этишган.

Бир куни қўшнимиз Муҳсин ака Алиев (ўша пайтда маданият министри) менга: «Юр, сени шоир Пўлат Мўмин билан таништириб қўяман!» – дедилар ва ўшандан кейин улуғ ижодкор билан ҳамкорлигимиз бошланиб кетди».

Хонанда шундан сўнг дадамларнинг шеърлари билан жуда кўп ашулалар ижод этди. Жумладан, «Ўшал жонон сенмасму?», «Чин ёрми у?», «Ишонаман кўзингга»ларни келтириш мумкин. Хайрулла Лутфуллаевнинг ҳисобига қараганда, у Пўлат Мўминнинг камида қирқ еттита шеърини қўшиқ қилиб айтган экан.

## Урмасин

*Бастакор ва ижрочи:*

**Ғуломжон Ёқубов**

Ўтган асрнинг 90-йилларида қайта қуришнинг қаҳрли шабадалари натижасида одамлар орасидаги муносабатлар кескин ўзгара бошлади. Ўшанда «Ҳамза» театридаги бир воқеа дадамларга ўта таъсир қилди. Бу жамоага янги бошлиқ бўлган актёр босар-тусарини билмай қолиб ўзининг буюк устози, кексайиб қолган Шукур Бурҳоновни мажлисда ҳақорат қилиб, унга стул отибди. Бундан хафа бўлган санъаткор уйига кетиб қолибди. Бошлиқ-актёр эса орқаворатдан уни ишдан бўшатиб, меҳнат дафтарчасини почта орқали уйига жўнатиб юборибди. Шунда падари буз-

руқворим «Урмасин» радифли ғазал ёзгандилар. Ундаги асосий сатр қуйидагича эди: «Ногаҳон устозини шогирди нодон урмасин!»

Хонанда ушбу қўшиқни илк бор давлатимиз раҳбарлари ҳам томошабин бўлган концертда айтган. Бу тарона биринчи президентимизга шунчалик ёқибдики, уни қайта-қайта айтишни илтимос қилган экан.

Яна бир санъаткор Хайрулла Лутфуллаевнинг айтишларича, ушбу қўшиқ жуда зўр яратилган ва Ғуломжон Ёқубов уни маҳорат билан ижро этган. Шу билан бирга, Пўлат ака тарона матнини илк бор менга бермаганларига озроқ ачинганман ҳам дейди.

Ғуломжон Ёқубов қўшиқни ҳамон турли давраларда айтиб юрибди. Бу ушбу таронанинг ҳам умрбоқий эканлигидан даракдир.

Яна қўшимча қилиб айтишим мумкинки, менинг 1979 йилда ўтган никоҳ тўйимда Хайрулла Лутфуллаев ва Ғуломжон Ёқубов бирга хизматда бўлишган. Икки санъаткор барча тўйга келган меҳмонларнинг олқишларига сазовор бўлишган эди.

# ПЎЛАТ МЎМИН: БИР ВАҚТЛАР ИЖОДКОРЛИК ХАВФЛИ КАСБ ЭДИ

## Атоқли шоир ўз устозлар ҳақида

Озод Мўъмин Хўжа

### *1. Кириш: Сабаб ва Оқибат*

Менинг талабалигим Тошкент давлат университетининг физика факультетида ўтган. Бу олий ўқув масканида таълим олиш ўша пайтларда (1970 – 1975) осон эмасди. Домлалар жуда талабчан, фанларни тўлиқ ўзлаштирмагунимизча баҳо қўйишмас эди. Бундай катта ва мураккаб ҳажмдаги билимларни эгаллай олмаганлар шафқатсизларча ўқишдан ҳайдалар эди. Кўпчилик дифференциал тенгламаларга, интегралларга тўла олий математикани, тушуниш ўта мушкул квант механикасини, электродинамикани, назарий механика ва физика сирларини ўрганишга қийналишарди. Начора, улар фан арбоби бўлиш учун туғилмаган йигит-қизлар эди. Аммо талабаларнинг асосий қисми ўқишни муваффақият билан тугаллади ва шу пайтга қадар ўз танлаган соҳаларида жавлон урмоқдалар. Ўзим физика ва фалсафа фанларини севар эдим. Уларни билиш орқали бу дунёдаги ҳали ўзимга, балки, бошқаларга ҳам номаълум сирларни аниқлашни, шахснинг инсоният жамиятида муваффақият қозониш эшиги калитини топишни орзу қилар эдим.

Шунингдек, айрим ёшларга хос равишда шеърлар битардим. Уларни ҳеч кимга кўрсатмасдим, фақат яқин дўстларимга ўқитиб кўрардим. Гоҳо-гоҳо шу университетнинг филология факультетида таҳсил олаётган синглим Табассум улар билан танишиб, баъзи бирларини ёдлаб оларди. Уларни курсдошлари орасида ўқиб берар экан. Улар эса, ўз навбатида, ижобий фикрлар билдиришар экан.

Бир куни синглим айтиб қолди (ўшанда мен охириги курсда ўқир эдим, сана 1975 йил эди):

– Озод! Бизнинг бир ажойиб ва антиқа домла-миз бор. Унинг учун ҳеч қандай нуфузли инсон писанд эмас! Номи чиққан адибми ё амалдор шоирми, уларнинг ёмон ёзган асарларини пачоғини чиқариб танқид қилади. Аммо истеъдодлиларнинг ҳурматини жойига қўяди. Унга шеърларингни кўрсатсанг-чи!

– Исми нима? У ҳақда эшитганманми? – сўрадим мен.

– Норбой Худойберганов, – жавоб берди синглим.

Мен бу адабиётшуноснинг мақолаларини ўқиган эдим. Уйимиз адабиётга доир газета ва журналларга ҳамиша тўла бўларди. Дадамлар канда қилмай уларга ҳар йили обуна бўлардилар. Истасам ҳам, истасам ҳам уларни қизиқиб варақлардим, диққатимни тортганларини ўқир эдим. Яқиндагина Норбой аканинг шуҳрат чўққисига чиқаётган шоир Эркин Воҳидов эълон қилган баъзи шеърларини қаттиқ танқид қилган мақоласини кўргандим.

– У ёзганларимни ер билан яксон этса керак. Қўйсанг-чи, менинг ниятим – яхши олим бўлиш, диссертация ёқлаш, фан соҳасида кўзга ташланиш, – жавоб бердим мен.

– Дугоналарим айтишяпти, физиклик касбига ўқисанг ҳам, сенда яхши адабий истеъдод бор экан. Кўрсат. Пачоғингни чиқарса чиқарар, сендан нима кетди... Мен у билан гаплашиб, қайси пайтга боришингни маълум қиламан.

Шу гапдан сўнг ҳаётимда бир ажойиб инсон билан танишдим (бу сабабдаги биринчи занжир). Шеърларимни дасталаб буюк адабиётшуноснинг қошига бордим. У зот саломимга алик олиб, бир назар ташладида, шартта сўз қотди:

– Адабиётга «Ялла» ансамбли керак эмас.

Бу гапнинг маъносини дарҳол тушундим. Ўша даврда ёшгина Фаррух Зокиров атрофига яхши муסיқачиларни тўплаб, шу номда вокал-чолғу ансамбли дейилувчи гуруҳ тузганди. Улар ғарбда ривожланиб бораётган эстрада ва рок йўналишида қўшиқлар айта бошлагандилар. Сочлари елкаларига тушар, Европа санъаткорларидек кийинишарди.

Менинг эгнимда ўша пайт расм бўлган, барча ёшлар кийиб юраётган клёш шим бор эди. Кўйлагим устидан тўқилган жунли майка кийгандим, у ҳам ёшлар орасида «мода» эди. Ўша пайтда қуюқ бўлган сочларим қулоқларимни сал ёпиб турарди.

«Мени роса эркатой бола экан деб ўйлаётгандир бу домла деган фикр ўтди. Лекин, айтиб қўяй, дадамлар на мени ва на укаларимни ҳеч қачон эркалатмаганлар. Меҳнатга ўргатганлар. Ҳовлимиздаги ерни ўзимиз чопардик, экинлар экардик, чопиқ қилардик ва суғорардик. Кўп қатори пахта теримига ҳам борганман, ёз мавсумида турли жойларда, хусусан, талабалардан тузилган қурилиш бригадаларида ҳам ишлаб, баҳоли қудрат пул ҳам топганман...



Начора. Бу гапга жилмайдим. Шеърларимни бердим. Норбой ака жиддийгина сўзлашиб, қачон келишимни айтди.

Кейинги учрашувимиз қувноқроқ кечди. У мени табассум билан қарши олди.

– Озодбой! – мурожаат қилди у, саломимга алик олгач. – Шеърларинг менга ёқди. Аммо сенда маҳорат йўқ. Шу йўналишда ишлашинг керак.

У Совет Иттифоқига ва дунёга машҳур шоирларнинг номларини санади.

– Мана шуларнинг асарларини синчиклаб ўқишинг, ўрганишинг лозим. Шунда сендан яхши ижодкор чиқади.

– Хўп, – дедим мен. – Албатта, ўрганаман.

– Ундай бўлса, индинга пешиндан сўнг, соат учга радиокомитетга кел. Шеърларингни ўзинг билан ол. Уларни эфирда ўқийсан.

Мен лол қолдим. Нега тўсатдан? Ахир, уларнинг пачоғини чиқаришларини кутаётгандим-ку!..

Радиокомитетда муҳаррир бўлиб ишлаётган Муроджон Раҳмонов устозининг мен ҳақимдаги илтимосига ижобий жавоб қилди-да, уларни олиб қолди. Бир неча кундан сўнг «запись»га келишимни тайинлади.

Келганимда у шеърларимни таҳрирлаганини кўрдим. Айримларининг хаттоки маъноси ўзгарибди. Яширин маънолар йўқолибди. Нима ҳам дея олардим... Норбой Худойберганов ёш шоирга оқ йўл тилаган сатрларини ўқиди-да, кетди. Навбат менга келди. Менинг ўқишим овоз операторига ёқмади. Ёши менадан катта, қорачароқ бир йигит, кейин унинг журналист Сабриддин Садриддинов эканлигини билдим ва дўстлашиб ҳам қолдим, менга ҳижжалаб қандай

ўқиш кераклигини ўргатди. Хуллас, ўшанда илк бора менинг ижод намуналарим Ўзбекистон ҳудудида янгради.

Норбой Худойберганов бу билан тинчимасди. Ушбу шеърлар билан мени етаклаб ўша даврнинг яхши нашрларидан ҳисобланувчи «Гулистон» журнаliga олиб борди. У ерда шоир Сулаймон Раҳмон ва адабиётшунос Маҳмуд Саъдий (бу сабабнинг иккинчи занжири) билан танишдим. Улар шеърларимни олиб қолишди ва бир ҳафтадан сўнг келишимни тайинлашди. Айтилган вақтда ҳозир бўлдим. Сулаймон ака назмий сатрларимни ўқиганини айтди. Камчиликларни кўрсатди. Ва менга шеър ёзиш маҳоратидан озроқ дарс берди. Маҳмуд ака эса мендан сўради:

- Озод, сен физикада нима қилиб юрибсан?
- Нима қиламан, ўқияпман, менинг касбим шу.
- Балки, адабиётга ўтишинг керакдир?

Мен елкамни қисдим.

– Айрим шеърларинг баъзи урилиб кетган шоирларни эслатяпти...

Мен индамадим. Ўша пайтда аксар шоирларнинг назмий сатрлари асосан ҳеч кимни ҳафа қилмайдиган тарзда битилар эди. Ҳозир эса бундай эмас. Мустақилликдан сўнг, бўзчи билганини тўқийди деганларидек, ўзини даҳо санайдиган сўзи ботир, ўзи ботир, туроқ нималигини, оҳанг нималигини билмайдиган шоирлар тўлиб кетди.

Маҳмуд Саъдий сўзини давом эттирди:

– Биз сенинг шеърларингни саралаб, бош муҳаррир Асқад Мухторга бердик. Натижасини уч-тўрт кундан кейин биламиз. Келаётган сешанба кuni сени кутамиз.

Ушбу сешанба менга қувонч бахш этмади.

– Бош муҳаррирнинг айтишича, шеърларинг жуда маънос ва мунгли эмиш. Шундай ажойиб замонда яшаётган ёш инсон ўз қувончини изҳор этиши керак экан... Сен хафа бўлма, ижодингни давом эттиравер! – деди Маҳмуд Саъдий.

Лекин ўша воқеадан сўнг шеър битишим камайди. Фақат ўзим учун, руҳий ҳолатимни акс эттириш учунгина ёза бошладим. Асосий кучимни физика фанига бағишладим. Чунки мен, айримлар маслаҳат берганидек, совет воқелигини мадҳ этувчи сатрларни бита олмадим. Бунга борлиқдан онгимга куч келмади.

Ушбу воқеалар кетма-кетлигининг натижаси қандай тугаганидан қатъи назар, у мени икки ажойиб ижодкор билан учраштирди. Бири Норбой Худойберганов бўлса, иккинчиси Маҳмуд Саъдий эди. Норбой ака гоҳо-гоҳо мени кўриб қолганда: «Физикада қандай оламшумул янгилик қилдинг?! Адабиётга ўт!» – деб таъкидларди. Унинг бу сўзларини яхши тушунмаган эканман. Вақти келиб ижод қилиш истаги вужудимни забтига олди ва ўз касбимни бажариш жараёнида фантастик ҳикоялар ёза бошладим. Уларни кўтариб таҳририятма-таҳририят юрганимда Маҳмуд Саъдийни тез-тез учратиб, у билан мулоқот қилиб турардим. Ана шундай суҳбатлар асносида шундай деб қолди:

– Озод, сен даданг ижодининг бир бўлагисан. Падари бузрукворингга айт. Қирқинчи, эллигинчи, олтмишинчи йилларда у Ойбек, Ғафур Ғулом, Мақсуд Шайхзода, Миртемир ва бошқа адибларни кўрган, бирга фаолият юритган. Улар билан боғлиқ қизиқарли ва аҳамиятли воқеаларни ёзсин. Улар ҳам тарихда қоладиган сатрлар бўлади...

Мавриди келганда шу сўзларни дадамга етказдим. Натижада падари бузрукворим турли воқеаларни дафтарга туширдилар. Улар матбуотда эълон қилинди ва 2004 йилда нашр этилган «Олқишлар, бағишловлар» китобига киритилди. Аммо бу китобнинг адади кўп эмас эди. Шунинг учун дадамларнинг тўқсон олти йилликлари арафасида уларни яна бир бор ўқувчилар диққатига ҳавола этишга қарор қилдим.

Юқоридаги келтирилган ўзим ва шеърларим билан боғлиқ воқеалар кириш сўзи эди. Агар ўша муносабатлар бўлмаганида, балки, ҳеч ким менга: «Даданга айт, шуларни ёзсин!» – демасмиди. Ва улар фалсафадаги «Сабаб ва оқибат» қонунияти асосида битилмай қолармиди.

Яна бир маълумотни айтишим керак. Бусиз кириш сўзи тўлиқ бўлмайди. Бир неча йил аввал дадамлар ҳақидаги радиодаги эшиттириш чоғида кўп воқеалардан хабардор журналист Берди Раҳмат мандан сўрагани:

– Нега шеърларингизни илк бор ўзингизнинг шоир дадангизга ҳавола қилмагансиз?

– Шеърларим ичида севги сатрлари кўп эди. Уйланмаган эдим. Шунинг учун ийманганман. Лекин кейинчалик кўрсатганман, – дегандим мен.

Дарвоқе, ўша даврда ёзилган «маъюс ва мунгли» шеърларим бундан икки йил аввал бир тўплам бўлиб «Мен биламан, севаман сени» номи билан чоп этилди.

Шу билан «Кириш сўзи»ни тугатаман. Ва билдираманки, буюк адабиётшунослар Норбой Худойбергенов ва Маҳмуд Саъдийлар руҳи олдида бош эгаман. Уларни Оллоҳ раҳмат қилсин.

## ПҮЛАТ МҮМИН ЭСДАЛИКЛАРИ

### Асосий Қисм:

*Одамнинг аввал кўзи тўйсин*

Болалар газетасида ишлаганимда, айниқса, байрам арафаларида устоз Ғафур Ғуломдан болаларбоп шеър ундириш кўпинча менинг зиммамга тушарди.

Бир сафар шеър ёзиб бердилар-да:

– Бўш бўлсанг, мен билан юр, бир бозор айланамиз, – дедилар.

Биз Эски Жўвадаги бозорга тушдик. Устоз бозорнинг барча расталарини эринмай айлана бошладилар. Мен ёнларидаман. Ғафур ака баъзи сотувчилардан ҳўл мева ва сабзавотларнинг баҳосини сўраб қўярдилар. Уларнинг кўпчилигини қаердан эканлигини билардилар. Танишлар чиқиб қолса, улар билан ҳол-аҳвол сўрашиб, бироз гурунглашардилар. Сархил меваларга кўзлари тушса, узоқ разм солардилар-да, яна йўлда давом этардилар.

Шу тахлит эринмасдан бозорни бир айланиб чиқдилар-да, кейин ўзлари мўлжалга олган сархил мевалардан харид қила бошладилар. Кейин менга:

– Пўлатвой, билдингми мен нимага бозорни аввал айланиб чиққанганимни?

– Йўқ, – дедим мен.

– Аввал турли хил меваларни кўриб кўзимни тўйдирдим. Билиб қўйгин, инсоннинг аввал кўзи тўйиши керак, кейин ўзи. Тушундингми?

Бу жуда ибратли ҳикмат эди. У зот яна сўзда давом этдилар:

– Қаерда яхши нарса бор, билиб олдим. Қимматда ҳикмат бўлади дейдилар машойхлар.

Устоз ўғитлари ҳамон ёдимда. Чиндан ҳам, фақат бозорда эмас, ҳаётнинг ҳар жабҳасида ҳам ўзимиздан олдин кўзимиз туйиши, тўйиши ва яна тўйиши керак, албатта.

Шунинг учун ҳамиша бозорга тушганимда ҳам, ҳаётим жараёнида ҳам буюк адибнинг ўғитларини ҳисобга оламан.

## **Болаларга ёзганим-ёзган...**

*(Бир шеър ёзиш жараёни)*

Устоз Ғафур Ғулом давримизнинг улуғ шоири бўлиши билан бирга болалар адабиётининг отахонларидан бири ҳам эди. Айниқса, болаларга ёзган «Шум бола» қиссаси жаҳонга донг таратган. У барчага манзур ва машҳурдир. Ҳар гал ўқиганингизда худди янги асардек туюлади.

Шунингдек, болаларга ёзилган шеърларини ҳам ўқиган сари ўқигинг келаверади. Улар аллома шоиримизнинг ноёб ва бетакрор истеъдоди мевасидир десак янглишмаймиз. Барча шеърлари фарзандларимизга нуру ҳаводай керак. Отахон шоиримизнинг топқирлигига кўп бора гувоҳ бўлганман, дилимда тасаннолар айтганман. «Эҳ, нега мен шунақа ёзолмайман?!» – деб ҳавас қилган онларим бўлган. Болалар газетасида ишлаган йилларимда устознинг ўндан ортиқ шеърларининг ёзилиши жараёнида иштирок

этганимдан фахрланаман ва бундан кўп нарса ўрганганман.

Эсимда, янги йил арафаси эдиёв, уйларига бордим. Газетамиз учун янги йилга атаб болаларбоп шеър ёзиб беришларини илтимос қилдим.

У зот мени ичкарига олиб кирдилар. Одатдагидай хонтахта атрофига чўқдик. Ва суҳбатни бошладик. Ғафур ака:

– Ҳадеб «янги йил келди» деявериш ҳам ўринсиз, хўш, қани айтгин-чи, Пўлатвой, ҳозир болаларга нима тансиқ, ўшани ёзамиз, тўғрими? – деб савол бердилар.

– Тўппа-тўғри. Ҳозирги пайт мева-чевалар тансиқ бўлса керак, – дедим мен.

Аммо бу гапим устозни қаноатлантормади. Ғафур ака анча ўйлаб қолдилар ва айтдилар:

– Ҳозир болаларга қуёш, иссиқлик тансиқ, ана ўшани ёзиш керак, – дедилар-да, олдилардаги оппоқ қоғозга «Қуёшчалар шеъри» деб сарлавҳа қўйдилар. Сўнг менга «хўш, қалай?» дегандай саволомуз қарадилар.

Мен маъқулладим.

– Жуда яхши!

Устоз бир зум ўйладилар-да, шартта ёздилар:

*Саъвалар куйлайди тонг отар куйин,  
Қалин қор тагида ухлайди кўклам...*

Бу сатрларни оғзаки ўқидилар ва яна ёза бошладилар. Шу аснода тўртликнинг кейинги икки мисрасини ҳам пишириб, болалардай қувониб битдилар:

*Арча атрофида бошлаймиз ўйин,  
Ғоятда хурсандман боладай мен ҳам.*

Шу зайлда шеър туғилаверди. Устознинг маҳоратлари шундай эдики, ҳар тўрт сатрни бир ўйлаб қозга туширардилар. Кўпчилик бунга қодир эмас:

*Улуз ватанимиз осмон бўлса,  
Биз унинг безаган юлдузларимиз.  
Умримиз муттасил бир жаҳон бўлса,  
Биз уни порлатган кундузларимиз.*

Ғафур ака бу тўртликни ҳам товуш чиқариб ўқидилар ва:

– Хўш, маъқулми? – деб сўрадилар.

Мен яна мақтадим.

– Ғафур ака, бу тўрт қатор олдингисидан ҳам зўр! Устоз қош чимирдилар.

– Нима, аввалги сатрлар бўшроқми?

Хўмрайиб, қаламни хонтахта устига ташладилар. Мен ўнғайсизландим. Ва дарҳол гапимга тузатиш киритдим:

– Устоз, ибораларим мавҳумроқ чиқди. Ноаниқроқ гапирдим, шекилли. Аслида, улар бир-биридан зўр!

– Ҳа, бу гапинг яхши! – дедилар буюк адиб ва яна ўйга толдилар. Бир оз руҳлари кўтарилди. Сездимки, ижод жараёнида Ғафур Ғулумга илҳомлантирадиган сўзлар айтиб туриш керак экан.

Янги тўртликни оғзаки ўқидилар ва ёздилар. Ўзларига ўзлари сўз қотдилар: «Энди якунини топиш керак, ҳар нарсанинг бошланиши, айниқса, якуни зарур!» Бир фурсат ўйлаб, яна ёза бошладилар:

*Яшаймиз ҳаётдан олиб бўсалар,  
Умрнинг найини бизлар чалармиз,*



*Халқу ватанимиз қуёш бўлсалар,  
Биз бу кенг осмонда қуёшчалармиз.*

Бу якуний сатрлардан жуда яйрадиларки, асло таъриф этолмайман.

Умуман олганда, устознинг суҳбатлари шоирона эди. Яйраб гапирардилар ва қаршиларидаги инсонни ҳам яйратардилар. Айниқса, болалар билан гурунглари қизиқ эди, эшитсангиз, у зотга ҳамиша тасаннолар айттардингиз.

Ғафур ака бир йили болалар учун «Мукофот» номли китоб чиқардилар. Унга қалам ҳақи олмай, болаларга текинга тарқаттирган эдилар.

Мен улуғ шоиримизнинг болалар тилини, дилини билишларига бир неча бор ҳайратда қолганман. Болаларга осон, равон, қувноқ шеърлар ёзганларки, бундан кўп ёшлар ибрат олса арзийди. Улуғ зотнинг шоирлиги туғма эди, чиндан ҳам.

– Болаларга ёзганим-ёзган, – дердилар ва шу сарлавҳали шеърлари ҳам бор эди.

Мен вақти-вақти билан устоз шеърларини мутолаа қилиб, илҳомланиб тураман. Илҳом келганда устозимни хотирлаб бир шеър ёзган эдим. Ўшани шу ерда келтираман.

## Мутлақо Ғафур Ғулом

Энди ялқовликни ташлаб  
Мутлақо, Ғафур Ғулом:  
Шеър ёз экан, шеър ёз экан...

**Ғ. Ғулом.**

Донг таратди шеъриятда  
Эл аро Ғафур Ғулом,  
Ўзбекона ориятли  
Бебаҳо Ғафур Ғулом,  
Ундайин зотлар элимда  
Оз-оз экан, оз-оз экан, оз-оз экан...

«Шум бола»дай эрка эрди,  
Не деса ул янги дерди,  
«Ёдгор»у алқиссаси  
Сержило Ғафур Ғулом –  
Мумтоз экан, мумтоз экан, мумтоз экан...

Фикран топқир эрди ҳаддан,  
Узмас эрди кўзни хатдан.  
Доимо Ғафур Ғулом  
Аҳли ижод оламинда  
Устоз экан, устоз экан, устоз экан...

Содда эрди ул «Кўкан»дай,  
Тансиқ эрди гул ва нондай.  
Сернаво Ғафур Ғулом,  
Унга илҳом паризодлар  
Ҳамроз экан, ҳамроз экан, ҳамроз экан...

*Шеъри кезгай элда яшаб,  
«Энди ялқовликни ташлаб  
Мутлақо, Ғафур Фулом,  
Шеър ёз экан, шеър ёз экан, шеър ёз экан...»*

## **«Союз»дан ташқарида уришсин**

Қирқинчи йилларнинг охирлари эдиёв, ёш ижодкор бўлсам-да, Ёзувчилар уюшмасининг баъзи анжуманларида иштирок этардим. Устоз ёзувчиларнинг топқирликлари, сўз ўйинлари, лутфларини эшитиб ҳайратда қолардим. Устозларни ҳар эслаганимда уларнинг қиёфалари кўз олдимга келаверади.

Бир йиғилишда Ойбек ака билан Ғафур ака баҳслашиб қолишди. Бири биридан қолишни иташмасди. Ўзлариникини маъқуллайверишарди. Ойбек ўша даврда уюшма раиси эди. Бу йиғилишда қайсидир шоирнинг хулқи муҳокама қилинаётганди. Шунда бир қизиқ сўз ўйини бўлди. Ғафур ака муҳокама орасида:

– Бу дейман, «Союз»да (Ёзувчилар уюшмаси Ёзувчилар союзи деб аталарди ва ўзаро суҳбатларда қисқартириб «Союз» деган ибора қўлланиларди) икки ёш ёзувчи ёқалашибди. Бу нима деган гап? Яхши эмас ахир! Улар ёқалашадиган бўлса «Союз»дан ташқарида ёқалашсин, унинг обрўсини туширмасин! – деб хитоб қилди.

Шунда Ойбек ака жавоб берди:

– Йўқ, Ғафур! Улар «Союз»дан ташқарида ҳам уришмасин!

Ғафур ака гап қидириб ўтирмади ва шартта деди:

– Мен Совет Союзидан ташқарида уришсин деяпман!

Бу икки буюк адибнинг сўзларидан кўпчиликнинг юзида ним табассум пайдо бўлганди ўшанда.

Ойбек ака ҳам менга кўп ўғитлар берганлар. Ютуқ ва камчиликларимни айтиб турар эдилар. Ёзувчилар уюшмасига номзодликдан ҳақиқий аъзоликка ўтишимга тавсиянома ҳам ёзиб берган эдилар.

У зотга болаларга ва катта ёшлиларга ҳам ёзган кўшиқларим маъқул бўлганини тухматларга учраб, инсулт бўлиб, гапиришга қийналиб қолган пайтларда ҳам изҳор этган эдилар. Мени кўриб қолиб, мурожаат қилгандилар:

– Пўлат!.. Кўшиқларинг... яхши... Жуда маъқул...  
Ва бошмалдоқларини юқорига кўтаргандилар.

## **Ойбегимиз, Ойбегимиз**

*Сўз богидан мева терди Ойбегимиз,  
«Йўлчи» каби дўлвор эрди Ойбегимиз.  
Ёшлигинда гижинглаган той бегимиз,  
Ойбегамиз, Ойбегимиз.  
Соддаликда афандидан қолишмаган,  
Эзилса-да, пастлар билан олишмаган,  
Ўртанса-да, демаган ҳеч «вой» бегимиз,  
Ойбегимиз, Ойбегимиз.  
«Онегин»нинг ўзбекона таржимаси,  
Унда кўрдим она тилим жимжимасин.  
«Навоий»дек фикри жўшқин бой бегимиз –  
Ойбегимиз, Ойбегимиз.  
Ғаламислар Мусо тилин чўқишди-ей,  
Охиринда ўзлари тиз чўқишди-ей...  
Дердик: бунча чидамлисиз, ҳой бегимиз?  
Ойбегимиз, Ойбегимиз.*

*Учрашганда Мўминлардай эҳтиром-ла  
Таъзим бажо айлаб дердик: Ойбек домла.  
Китобларга фазилатга бой бегимиз –  
Ойбегимиз, Ойбегамиз, Ойбегимиз!*

## **Қирс-қирс қилмоқда...**

Эллигинчи йилларнинг иккинчи ярмидан сал ошганда устоз Абдулла Қаҳҳор Ёзувчилар уюшмасига раис бўлгандилар. Ўшанда Миртемир, Шухрат акалар адабий маслаҳатчи бўлиб ишлардилар. Камина ҳам уларнинг ёнида болалар адабиёти бўйича маслаҳатчи эдим.

Нима бўлди-ю, Абдулла ака Ҳиндистон сафаридан келишлари билан зудликда барча адабий маслаҳатчиларни ҳузурларига чақириб қолдилар. Одатлари бўйича барчамиздан ҳол-аҳвол сўраб бўлиб, бироз жим қолдилар. Кўпчилик раҳбарлар ходимларига иш топширишдан олдин уларнинг ҳол-аҳволи билан қизиқиб, кайфиятларини сўраб, сўнг топшириқ беришларини пайқаганман. Кейин оҳиста гап бошладилар:

– Аслида, сизлар уюшмада фақат адабий маслаҳатчигина эмассизлар, менга ҳам маслаҳатчисизлар, бугундан бошлаб ҳаммамиз энг шимариб, янада жипслашиб, яхшироқ ишлашимиз керак!

Абдулла аканинг гаплари тагида ҳамиша яширин маъно бўларди. У зот Ҳиндистонга кетганларида бўлиб ўтган Коммунистик партия аъзолари йиғилишида бир киши раисимизни қаттиқ танқид қилганди. Назаримда, шу ҳолатга шама қилаётган эдилар.

– Хуллас, ҳеч қандай камчиликларга йўл қўйманг. Ҳар бир ишни жиддий ва бор кучингиз ва жаҳд билан олиб боринг, аммо белингиз қирсиллаб қолмасин! – дедилар устоз. Сўнг жилмайиб қўшиб қўйдилар: – Лекин менинг амал курсим «қирс-қирс» қилмоқда...

Ва барчамизга иш йўналишимиз бўйича аниқ топшириқлар бердилар.

### **Тегмагани яхши**

Устоз Абдулла Қаҳҳор Ёзувчилар уюшмасига раислик қилаётган даврлар эди. Биномиз йўлагиди бир тўда ёш ёзувчилар ўзаро гурунглашиб турардик. Абдулла ака кириб келдилар. Дарҳол салом бердик. Одатда, сўрашишганимиздан сўнг бизлар устозга гап қотмасдик, у зотнинг теша тегмаган, кутилмаган гап айтишларини интиқлик билан кутардик. Ёзувчи ва шоирларнинг фазилати янги гап айтишдадир дейишади кўплар.

Шу пайт ташқи эшик очилиб, бир ёши улуғ ёзувчи ҳам инқиллаб-синқиллаб кириб келди. Абдулла ака ундан ҳол-аҳвол сўрай бошладилар. Бир йил аввал унинг хотини вафот этиб, бева қолганди. Шунинг учун умумий гаплардан кейин Абдулла ака сўрадилар:

– Ҳа, тақсир, уйландиларми?

Ёши улуғ ёзувчи жилмайди.

– Ҳеч ким тегмаяпти каминага, чидамайди, шекилли, – деди-да, мункиллаб ўз ишлари билан бир хонага кириб кетди.

Абдулла ака оҳиста қаҳҳорона киноя қилди:

– Унга ҳеч кимнинг тегмагани маъқул, анча ҳоли йўқ бечоранинг, сал «тегса», йиқилиб кетиши ҳеч гапмас...

Бизлар кулишни ҳам, кулмасликни ҳам билмай, хижолатомуз туриб қолдик.

## **Рус тилини ўзи чиқаргандай...**

Устоз Абдулла Қаҳҳор сўзни чертиб айтадиганлардан, айниқса, лутфга моҳир, топқир эдилар. Одамларга, ҳолатларга баҳо беришда устаси фаранглардан ҳисобланардилар.

Тил софлигини, сўз аниқлигини ёқтирардилар.

Бир куни Ёзувчилар уюшмасида бир ёзувчи Коммунистик партия аъзолари йиғилишини рус тилида олиб бора бошлади. Анжуманларни шу забонда ўтказиш русум эди ўша пайтда. Мажлис олиб борувчи рус тилига унча уқуви йўқроқ эди. Қоидаларини чалачулпа биларди. Шундай бўлса-да, бемалол, пинагини бузмай, пала-партиш, келишикларга риоя қилмай, ўзи билганча бетўхтов гапирардики, кўпчиликнинг бундан энсаси қотарди.

Мен ўша йиғилишда устоз билан ёнма-ён ўтирардим. Абдулла аканинг янграётган саводсизларча гапларга ғаш келди.

– Оббо, хумпар-эй, ўрис тилини ўзи чиқаргандай гапиради-я!.. – дея киноя қилди.

Бу топқирлик одилона баҳо эди. Абдулла акадан ўзга ижодкор бундай ибора топа олмасди ўша дамларда, назаримда.

## **Меҳри бор, қаҳри бор Абдулла Қаҳҳор**

*Танитди элига унинг «Сароб»и,  
Қўлма-қўл бўларди ҳар бир китоби,  
Бошига қўярди дўсту аҳбоби,  
Яшига меҳри бор  
Абдулла Қаҳҳор.*

*Қаламин тутарди қўл ювиб, артиб,  
Ҳалоллик – ул учун асосий тартиб,  
Ҳар сўзни қирқ бора кўрарди чертиб.  
Ноёбий иқтидор  
Абдулла Қаҳҳор.*

*«Қўшчинор чирози» ёритди йўлин,  
Ғанимлар буради адибнинг қўлин,  
Гоҳида атайлаб буздилар кўнглин,  
Ёмонга қаҳри бор  
Абдулла Қаҳҳор.*

*Бардош бероларди чўнг машаққатга,  
Янги гап айтарди аҳли суҳбатга,  
Умид боғлаганди Сайид Аҳмадга,  
Ижодда бетакрор  
Абдулла Қаҳҳор.*

*Иқтидорли ёшининг бошин силаган,  
Барига соғлиғу омад тилаган,  
Ғўра қаламкашни роса элаган,  
Энг одил, энг ҳушёр  
Абдулла Қаҳҳор.*



*Не улуг зотлар-да чекдилар фарёд,  
Адабиётда ҳам учраркан жаллод,  
Аларнинг қилмишин айлади исбот  
Энг биринчи бор  
Абдулла Қаҳҳор.*

*Унга ҳайкал бўлди митти «Синчалак»,  
Асло унутмагай ҳозир, келажак.  
Улуг адиб эрди, танти-довюрак,  
Ҳамиша сафда бор  
Абдулла Қаҳҳор.*

### **Ўрик гуллаганда**

Мендан баъзида: «Ҳамид Олимжон билан учрашганмисиз?» – деб сўрашади. Учрашганман дейман-у, ижодий жараён бўлмагани учун айтишга тортинаман. Шундай бўлса ҳам, юрагимдаги гапимни айтаман.

Ўттиз саккизинчи йили, баҳорда қўғирчоқ театрида биз – мактаб ўқувчилари учун Ҳамид Олимжон, Адҳам Раҳмат ва устозим Қуддус Муҳаммадийлар билан учрашув ўтказилганди. Бу тадбир ҳамон кўз ўнгимда туради. Ўшанда Адҳам ака Маршакнинг «Мистер Твистер» достони таржимасини, Қуддус ака ўзининг «Ҳой савақуш, савақуш, Кел, менинг ёнимга туш» шеърини завқ билан ёддан айтишганди. Ҳамид Олимжон эса шоирона виқору салобат билан «Деразамнинг олдида бир туп ўрик оппоқ бўлиб гуллади» шеърини баланд овозда ўқиб берганди. Айниқса, у «оппоқ» сўзини «аппоқ» дейиши ўзига хос ва ёқимли туюлганди.

Кейинги эсдалигим бошқачароқ. Мен педагогика институтида таҳсил олар эканман, ҳар куни эрталаб Ўрдадаги Қаймоқ бозорда тўрт хурмача қатиқни сотиб, кейин ўқишга борардим. Ҳар куни қаймоқ бозорга Ишчилар шаҳарчасига яқин Известия маҳалласидан ўтардим.

Бир куни ўша маҳалладаги кўча оғзига етганимда рўпарамдан Ҳамид ака чиқиб қолди.

– Ҳой йигитча! Бир хурмача қатиқ сотиб кетинг! – деди-да, мени уйига бошлаб борди. Нархни сўраб, пулни берди ва ишига кетди. Хурмачадаги қатиқни ҳовлида куймаланиб юрган бир нуруний онахон бўшатиб, идишни ювиб берди ва: «Яхши ивителиган экан!» – деб мақтаб қўйди. Шу пайт ичкаридан Зулфия опа чиқиб қолдилар. Дарҳол салом бердим. Алик эшитгач, чиқиб кетдим. Сўнг ич-ичимдан севиниб, ғурурландим. Институтга боргач, курсдошларимга: «Мен Ҳамид Олимжондай машҳур шоирга қатиқ сотдим!» – деб роса мақтандим.

Умуман олганда, Ҳамид Олимжон менга маънавий устоз бўлган. Мен унинг шеърларини кўп ва хўб ўқиб, улардан анча маҳорат сирларини ўрганганман.

## Устознинг оқ фотиҳаси

1941 – 1945 йилларда кечган уруш йиллари педагогика институтида таҳсил олардим. Адабиётдан Мақсуд Шайхзода дарс берарди. У, одатда, аудиторияга киргач, аввало талабалардан ҳол-аҳволларини суриштирар, ота-оналарининг соғлиғини сўраб, барчанинг кўнглини кўтарарди. Шундан сўнггина дарс бошларди. Бу ўта олижаноблик эди.

Ҳозир академиклик даражасига етишган Шоназар Шоабдураҳмонов билан бир курсда эдик. Иккаламиз шеърятга, тилга қизиқардик. Ўша кезларда факультетимиз деворий газетасини иккаламиз чиқарар эдик. Уруш тугаб қолган эди – зафар яқинлашган пайтлар. Деворий газетани ўз шеърларимиз билан безардик. Бир гал газетамизда Шоназарнинг устозлар ҳақидаги, менинг эса «Зафар шуъласи» шеърим босилганди. Бу шеърларни Шайх ака (кўпчилик у зотни шундай чақирар эди) ўқиб қолибдилар. Дарс чоғида устоз бизга деворий газетадаги шеърларни кўчириб беришимизни тайинладилар. Ийманиброқ кўчириб бердик. Орадан тўрт-беш ой чамаси ўтар ўтмас, не кўз билан кўрайликки, ўша шеърларимиз «Армуғон» альманахида чиқибди. Устоздан миннатдор бўлдик. Ул зот бир куни дарс пайтида Шоназар билан менга:

– Энди сизларга оқ фотиҳа бераман, шеърларингизни газета-журналларга олиб бораверинглар, мен кўпларига тайинлаб қўйдим, – дедилар.

Бу устозлик меҳрибонлиги эди, албатта.

Мақсуд Шайхзода менга оқ йўл тилаган биринчи муаллим сифатида ёдимда қолган.

## Болаларни мақташ яхши

(Қуддус ога таълимотидан)

Яқинда бир танишим: «Қуддус Муҳаммадий домла тетикмилар ҳали?» – деб сўраб қолди. Қаранг, ул зот «ўтганлари»га бир неча йил бўлса-да, устоз, одамлар наздида, ҳаёт эканлар. Ўша танишимга устознинг ўзга дунёга рихлат қилганларига бир неча йил бўлганини айтсам, ишонқирамади. «Ростданми?» – деб ажабланди. У ёшлигидан Қуддус оғанинг шеърлари ихлосманди экан.

Ҳақиқатан, Қуддус Муҳаммадий, менинг ҳам наздимда, ҳаётда мавжуддеклар. Устоз билан кўпинча мактаблардаги учрашувларга бирга борардик. Чарчмай деярли бир соат болаларга ёддан шеър ўқиберардилар. «Бунақада ҳориб қолмайсизми?» – десам, «Йўқ, мен ёшлардан куч оламан», – деб жилмаярдилар.

Агарда учрашув чўзилиб кетгудай бўлса, қизиқ шеърлардан ўқиб, болаларни кулдириб, чарчоқларини босарди Қуддус ога. Шунингдек, ўқувчиларнинг ота-оналарини, муаллимларини мақтардилар. Улар бундан хушнуд бўлишарди. Бу усул менга таълим ҳам бўлганди. Учрашувларга борганимда, болалар зерикиб қолишса устоз, усулларини қўллардим, муаллимлар шодланишарди.

Мен ҳам бир китобимнинг номини «Мақташгани яхши бўлди» деб атадим. Ёмон ҳулқли бир болани бувиси унинг яхши томонини кўрсатавериб яхши болага айлантирганини айтганман.

*Мақтов кимга ёқмайди,  
Мақтовга ким оғмайди.*

Бу устозимга ҳам шеър бағишлаганман:

### **Қуддус Муҳаммадий**

*Қуддус Муҳаммадий  
Дейилган чоғда,  
Шеър айтиб тургандай  
Мактабда, боғда.*

*Болалар ўлтирар  
Атроф тўлдириб,  
Шоир шеър ўқийдир  
Роса кулдириб.*

*Болалар чаманда  
Жонли чечаклар,  
Қушларни учирар  
Олқиш чапаклар*

*Шеърин ўқийверар  
Завқин ошириб,  
Тамшанар болалар  
Оғзи очилиб.*

*Шоир борган сари  
Жўшиб айтадир,  
Болалар номини  
Қўшиб айтадир.*

*Тўдадаги болага  
Ўхшайдир шоир.  
Барча ёзганлари  
Болага доир.*

*Болалар-бол дейди  
Ҳар бир сўзида,  
Шоирлик нури бор  
Теран кўзида.*

*Болалар шоири  
Бўлиб тугилган,  
Қалбига болалик  
Меҳри йўғрилган.*

*Шоир шеърин ўқир  
Баралла ёддан,  
Мазмуни олинган  
Ушбу ҳаётдан.*

*Гўдаклар тикишар  
Шоирга кўзин,  
Шеърларда болалар  
Кўришар ўзин.*

*Маним назаримда,  
Бу Муҳаммадий  
Шеър ўқиб тургандай  
Мангу-абადий.*

*Шеърда барҳаёт  
Шоири мумтоз,  
Болалар ёнида  
Шеър ўқир устоз.*

## Ёмонни ҳам ёмон демас эдилар

Устоз Миртемир ҳам менга таълим берганлар. Ул зотнинг ёзгани ҳам, қиёфаси ҳам, меҳрибонлиги ҳам ибрат эди мен учун.

1948 йилда, мен ёш шоирман, «Алла билан Жалла» деган эртак ёзиб домлага кўрсатдим. Унда «Эчкича» деган сўз бор эди. Менга ётиғи билан эсдан чиқмайдиган қилиб бундан кейин «эчкича» деган сўзни ишлатманг, халқимизда уни «улоқ» дейишади деб уқтирганлари ҳамон қулоғимда.

У зот барча ёшларга меҳрибонлик қилардилар. Кўпчилик қатори менга ҳам беҳад меҳр берганлар. Мисол учун, уйларида мени меҳмон қилар эканлар, «Гул ва пиёз» қитъалар китобимга ажойиб сўзбоши ёзиб берганлари ҳеч эсимдан чиқмайди. Мен эса ўз вақтида устозимга етарли жавоб бера олмаганимдан ҳамон хижолатдаман.

Миртемир ака жуда кўп йиллар радиокомитетда қўшиқбоп шеърларни саралашга бош-қош бўлганлар. Ҳар йиғилишга эринмай такси буюриб, келиб кетардилар. Илинадиган шеърлар бўлса, қалам урардилар, яхшиларидан севиначилар. Ҳозирги даврда радиотўлқинларда ва бошқа электрон қурилмалардан янграётган ўша давр қўшиқларида устознинг ҳам катта улушлари борлигига гувоҳман.

Устознинг ибратомуз, бетакрор фазилатларидан бири шу эдики, ёмон одамни ҳеч қачон ёмон демасдилар, баъзан у ҳақда сўраб қолгудай бўлсам, «Ҳа, бир кун тузалиб қолар», – деб қўя қолардилар.

У зотга атаб бир шеър ёзганман:

## **Мулойим Миртемир эрдилар**

*Шеъриятда жўшқин дарёи Сир эрдилар,  
Халқи учун заҳматга шай-ҳозир эрдилар.  
Сўзга жило берардилар зару маънодан,  
Рост ёзишга, соз ёзишга қодир эрдилар.  
Ва сермева дарахт эрдилар тўртта фаслда,  
Талай ёшга танги устоз ва «пир» эрдилар.  
Қўшиқнавис эрдилар зукко, иқтидорли,  
Сўз денгиздан жавоҳирлар топқир эрдилар.  
Таржимани шундоққина қийиб кўярдилар,  
Элатларга қардош, жондош-томир эрдилар.  
Ёмонни ҳам ёмон демасдилар тузалар деб,  
Яшабдики, қалби тўла меҳр эрдилар.  
Устоз роса Мўмин эрдилар, камтарин зот,  
Ижодда алп, мулойим Миртемир эрдилар.*

## **Ижод-фанда Иззат топган Султон**

Олим ва драматург Иззат Султон билан жуда яқин эдик. Оиламиз орасида борди-келди ҳамиша бўлиб келган. У зотнинг рафиқалари Замирахон опа, ёзувчи Шухратнинг жуфти ҳалоллари Турсунхон опа ва менинг аёлим бир-бирлари яқин дугоналардек бўлиб қолишганди. Сабаби, 50-йиллар охирида Ёзувчилар уюшмаси аъзоларига Чилонзордаги бир «дом»дан тураржойлар берилганди ва у ерга кўчиб борган барча ижодкорлар бир-бири дўстлашиб, яқинлашиб кетишганди.

Иззат Султон катта обрўга эга бўлиб, ўз пайтида Фитратдек олимдан таълим олган ижодкор эди. Бу зот бутун Иттифоққа маълум ва машҳур «Алишер



Навоий» драмасининг муаллифи сифатида ҳам ҳур-  
мат қозонганди. Бу асар наинки қатор ўн йилликлар  
давомида «Ҳамза» театри саҳнасидан тушмай келди,  
унинг асосида кино ҳам олинганди.

Бундан ташқари, у ботир ижодкор ҳам эди. 50 –  
60-йилларда динга қарши аёвсиз кураш авжга чиқ-  
қан пайтда динга оид иборани ўзининг янги пьеса-  
драмаси сарлавҳасига қўйганди. У барчага, партия  
раҳбарларига ҳам тушунтиргандики, «иймон» сўзи  
диний эмас, унинг асл маъноси асосан одамийлик-  
дир, шунинг учун бу иборадан чўчиш жуда нотўғри!  
Ва барчани бу ғояга ишонтира олганди. Натижада  
«Иймон» номли драма «Ҳамза» театрида қўйилган-  
ди. Унинг радиоспектакли ҳам бор эди.

Мен 60-йилларнинг бошидан болалар учун пье-  
салар ёза бошладим. Улар Ёш томошабинлар ва Му-  
қимий номли театрларда анча йиллар мобайнида  
қўйилди. Уларни кўрган Иззат ака яхши баҳо бер-  
дилар, ютуқ ва камчиликларини айтдилар. Кейин-  
ги ижодимда у зотнинг ўғитларини ҳисобга олдим.  
80-йилларда менга бир таклиф бердилар: «Пўлатхў-  
жа, сизнинг савдо ходимлари орасида анча-мунча  
таниш-билишларингиз бор. Уларнинг феъл-атворла-  
рини яхши биласиз. Келинг, биргаликда савдо аҳли  
тўғрисида бир пьеса ёзайлик!» Мен розилик билдир-  
дим. Бироқ бу ишни бошлашнинг ҳеч мавриди кел-  
мади. Бундай асар ёзилмай қолиб кетди. Аммо кадр-  
донлигимиз то умрларининг охиригача давом этди.  
Қуйида Иззат Султоннинг 90 ёшига атаб ёзган муваш-  
шахимни келтираман:

## Иззат Султон

*И. Ижод-фанда Иззат тоған Султонсиз,  
З. Замирахон паноҳида омонсиз,  
З. Замин-замон китобини битгансиз,  
А. Алломасиз, кўп илгари кетгансиз.  
Т. Толеингиз заҳмат ила келгандир,  
С. Салоҳият сизда сочиб турар нур,  
У. Умидингиз жуда баланд, узмайсиз,  
Л. Лабзингизни Мўминлардай бузмайсиз.  
Т. Талъатингиз, қиёфангиз энг содда,  
О. Оқилона иш тутгайсиз ижодда,  
Н. Натижа шул: Юздан ошинг ҳаётда.*

## Темирнинг Пўлатга пўписаси

Болалар газетасида ишлаган кезларим эди. Шу вақтнинг ўзида Ёзувчилар уюшмасида ёшлар билан ишлаш комиссиясида котиблик вазифасини ҳам ба-  
жарардим.

Ўтказиладиган ҳар бир кенгаш йиғилиши баённо-  
масини уюшма котибиятига топширишим лозим эди.  
Ўша даврда шоир Темур Фаттоҳ уюшма котиби эди.  
Унинг обрўси баланд, айтгани айтган, дегани деган  
вақтлар эди. Сабаби, у Ўзбекистон гимни шеърининг  
муаллифи сифатида донг қозонганди.

Бир куни таҳририятда ўтирсам, қўнғироқ бўлиб  
қолди. Гўшакни кўтарган эдим, симнинг нариги  
томондаги бир нотаниш товушли одам менга дўқ  
қилди. Танимадим.

– Нега йиғилиш протоколини топширмадинг ўз  
вақтида? Эртадан қолмасин!

Аввалига бир оз гангиб қолдим, сўнг ўзимга келиб, жавоб қилдим:

– Аввало, ассалому алайкум! Кечирасиз, ким бўласиз? Таний олмадим.

– Мен Темурман, – деб яна пўписа қилди баланд овозда.

Унинг пўписаси менга эриш туюлди, хиёл нафсониятимга теккандай ҳам бўлди. Мен ҳам овозимни баланд қилиб жавоб бердим:

– Кечирасиз, сиз Темир бўлсангиз, мен Пўлатман!

Бирдан гўшакдан кулги эшитилди. Ва Темур Фаттоҳ мулойимлашиб, кейинги суҳбатни одоб доирасида давом эттирди. Бу мулоқотни ёнимда турган дўстим Эркин Жабборов эшитиб турган эди, сўнг роса кулишдик. Эркинжон билан суҳбатлашиб қолсак, гоҳо-гоҳо ўша Темур билан Пўлат мулоқотини эсга оламиз.

Темур Фаттоҳ билан эса ўша воқеадан сўнг яқинлашиб кетдик. У зот ҳам менга анча таълим берганлар.

## **Раҳмат акага «раҳмат» деб юраман**

Илгари замонларда Ёзувчилар уюшмасига аъзо бўлиш икки босқичдан иборат эди. Аввал аъзоликка номзод қилиб олинарди, сўнг бир неча йил ўтгач, ижоди равон кетаётган бўлса, ҳақиқий аъзоликка қабул қилинарди. Мен ҳам шу икки босқичдан ўтганман. Ва бунинг аламини ҳам тортганман.

Бир минг тўққиз юз қирқ саккизинчи йилда Ёзувчилар уюшмаси аъзолигига номзод сифатида қабул қилингандим. Икки йил ўтгач ҳақиқий аъзоликка ўтишга жазм этдим. Лекин бу қарорим нотўғри бўлиб чиқди.

Ўша давр алғов-далғов йиллар эди. Талай ёзувчилар ҳибсга олинган. Институтда таълим берган устозим Мақсуд Шайхзода, Сайид Аҳмад, Шухрат, Шукрулло ва бошқа яна бир қанча адиблар қамоқда азоб чекишарди. Буюк ёзувчи Ойбек эса ижоддан четлатилганди. Бу кунларда тасаввур қилиш қийин, ҳатто боласини бешикка белаган ёзувчи ҳам, бир тўйда чопон кийган шоир ҳам душман ва гуноҳкор эди. Халқ орасида ижодкорлик хавфли касб сифатида баҳолана бошлаганди. Шунинг учун уйланмоқчи бўлган шоир-ёзувчиларга қиз бермай ҳам қўйишганди. Ҳозирги пайтда бу гаплар кулгили туюлиши мумкин.

Аризам котибият йиғилишида муҳокама этиладиган бўлди. Мен ҳам унга чақирилдим. Мажлисни ўша пайтдаги уюшма раиси ўринбосари бошқарарди. Номзодликка ўтишимда менга тавсияномаларни устозлардан Ойбек, Шайхзода ва Миртемир беришгани тўғрисидаги ҳужжат ўртага тушиб қолганини сездим. Бу маълумотни эшитган раҳбарият бир-бирига қараб қўйишди. Ижобий натижадан умуман умид йўқ эди. Чунки бирор кимса ўрнидан туриб, «Пўлат Мўмин қамалган одамларнинг думи, унинг ҳам чорасини кўриш керак!» – деб қолса, тамом эдим. Раҳбариятнинг ўзаро шивир-шивирдан сездимки, ҳеч ким менинг томоним эмас, аризамга яхши жавоб бўлмайди. Ўшанда ёнимда менинг ҳолатимни кузатиб, ачиниб ўтирган қадрдоним Раҳмат Файзий ҳушёрлик қилиб, секингина: «Пўлатжон, аризангни қайтариб ол!» – деди ҳеч кимга эшиттирмай.

Мен дарҳол ўрнимдан туриб, раҳбариятга сўз қотдим:

– Кечирасизлар, ўйлаб кўрсам, ҳали ҳақиқий аъзоликка ўтишга лойиқ эмас эканман. Аризамни кў-

риб чиқмаслигингизни илтимос қиламан. Уни қайтариб оламан.

Бу мурожаатимга раҳбарият аъзолари аввалига нима дейишни билмай қолишди, кейин ноилож рози бўлишди. Менинг эса елкамдан тоғ ағдарилгандек бўлди.

Ўша мажлисни эслаганимда яхшилик қиладиган ва устозликни қизғанмайдиган одамлар борлигидан мамнун бўламан. Ўз вақтида менга устозона қимматли маслаҳат берган Раҳмат акага доимо қалбимда раҳмат айтиб юраман.

## Шуҳратнинг шуҳрати

Ижодкорлар баъзан ўзларига адабий таҳаллус танлашарди. Яхши ният билан, албатта. Кўпларига ярашгандан ярашади, узукка кўз солгандай. Гоҳо ижодига мос ва хос бўлиб қоладикки, мухлислар ҳам уларга ихлос қўйишади.

Бўлажак шоир ва ёзувчи Ғуломжон ака ҳам яхши ният билан ўзига Шуҳрат деб таҳаллус танлагани бежиз эмас. Қаранг, ўша ўттизинчи йиллардаёқ яхши таҳаллуснинг шарофати билан у шуҳрат қозона бошлаганди. Ҳазрат Навоий ҳам яхши исмнинг фазилатларига кўп эътибор берганлар, шу боисдан бўлса керак, наво фарзанди бўлиб қолганлар нафосат оламида.

Шуҳрат ака наинки ўзига яхши таҳаллус танлаган, ўз фарзандларини ҳам Фикрат, Зебо, Бобур, Хондамир, Ҳумоюн каби муборак номлар билан шарафлаганлар. Буларда, албатта, бир ҳикмат борга ўхшайди.

Шуҳрат номини шеърда ўқий бошлаганлар, ўша пайтдан бери ўз фарзандларига олий ният билан Шуҳрат қўя бошлаганларини сезиб келаман.

Мен Шуҳрат ака билан қирқинчи йилларнинг ўрталарида болалар газетасида ишлаган кезларимда танишганман. Ундан олдин эса, уруш тугаши олди-дан, институтда ҳарбий формадаги келишган йигитни шу Шуҳрат деб кўрсатишган эди дўстларим.

Болалар газетасига тез-тез келиб турардилар, ҳар сафар келганларида янги-янги балладалар келтирардилар. Баъзи пайтларда ўз машқларимни кўрсатардим ийманиброқ. Яхши маслаҳатлар бериш билан чекланиб қолмай, айрим жойларини бир зумда тузатиб қўярдилар.

Кейинчалик Ёзувчилар уюшмасида Абдулла Қаҳҳор раис бўлганида Шуҳрат ака ҳам адабий маслаҳатчи эди, мен ҳам болалар адабиёти бўйича маслаҳатчи эдим, кейинчалик билсам, бу вазифага мени Шуҳрат ака тавсия қилган эканлар.

Ўшанда Шуҳрат ака олдига жуда кўп умидли ёшлар келарди, уларнинг барига эринмай маслаҳатларини берардилар. Айниқса, шоир Хайриддин Салоҳдан умидлари катта эди. Бу йигит яхши шоир бўлиб етишганда увол кетди раҳматли, халқ ибораси билан айтганда, етай деганда «йиқилди»...

Шуҳрат аканинг мадад истаганларни қўллаб-қувватлаш фазилатларидан мен ҳам баҳраманд бўлганман. Кўп йиллар «Шарқ юлдузи» журналида котиб бўлдилар. Мен олтмишинчи йиллар бошида болалар учун «Қовоқвой билан Чаноқвой» номли шеърый пьеса ёзгандим. Уни болалар театри саҳнасида кўриб, журналга олиб келишимни тайинладилар, олиб бордим. Одатда, адабий ходим таҳрир қилиб, сўнг

котибга топширарди. Қарасам, ходим пьесамни роса «бўяпти». Мен рози бўлмай, қайтиб олиб кетмоқчилигимни эшитиб, ҳалиги ходимга ётиғи билан тушунтирдилар ва охир-оқибатда пьесам Шухрат ака кўмагида нашр этилди.

Кўпинча ижодий сафарларга бирга борардик. Одамнинг қандайлиги, яъни поклиги, меҳрибонлиги ёки ғаламислиги сафарда билинади дейишади, Шухрат ака жараёнларда ўзларини бошқалардан юсак қўймасдилар. Бу у зот учун одатий ҳол эдики, бундай камтарлик ва олижаноблик кам учрайди.

Бир йили Наманганда, Чортоқ шифохонасида шеърят кечаси бўлганди. Учрашув бошқарувчиси ҳар биримизни навбат билан таништира бошлади. Шухрат акани таништириш асносида одамлар орасида «Ёзувчи Шухрат шуми, вуй!» деган овозлар пайдо бўлдики, улар гўё тирик мўъжизани кўргандай бўлишганди ўшанда. Бу ҳолат шоир Шухратни чинакам эъзозлаш эди. У шеър ўқиди, одамлар жон қулоғи-ла тинглаб, англаб маза қилишди. Шеърлари тингловчиларнинг дардини оларди гўё, завқ улашарди.

Шоир Шухрат, устоз Миртемир таъбири билан айтганда, ижодий ҳаракатдаги шоирлардан бири эди. Унинг қиёфаси ҳам шоирона эди. Ҳар шеърида албатта янги фикр, янги мазмун бўлардики, ҳавас қилгулик эди. Лирик шеърлар устаси, айниқса, қисқа шеърларни қуйиб қўярди. Уларнинг ҳар бири хулосали, якунли эди. Юракка тегадиган бир гап учун ёзарди, эшитганлар «яшавор» дерди гоҳ ичида, гоҳ ташида. Бир даврлар Шухратнинг «Кавказ дафтари» шеърий туркуми ҳам китобхонларга, ҳам ижод аҳлига манзур бўлганди. Пушкин ва Лермонтовлар ҳам ўз замонларида Кавказни ёзишган. Бизнинг даврга ке-

либ Шухрат ака ҳам Кавказ халқининг ўқтамлигини, ўзига хослигини, бетакрор табиатини ўзбек ўқувчиларига намойиш эта олган шоирларимиздан бири бўлди.

Шухратнинг балладасида, романларида, драмаларида шоирлиги сезилиб турарди шундоққина. У ўз иқтидорини барча соҳада кўрсата оладиган ижодкор эди. У нима ёзса топиб ёзарди, янги гап айтарди, албатта. Айниқса, романларида қаҳрамонлар тилидан айтилган, ихтиро қилинган гапларни китобхон ўқиб адибнинг топқирлигига қойил қолар, тамшаниб қўярди. Бу фазилатни «Олтин зангламас»ни ўқиганимда сезганман, ундаги қодирёна ифодаларга тан берганман. Шухрат асарлари ўзбек тилнинг миллий оҳори, унинг аслигини кўз-кўз қила оларди. Шоирлик, аслида, топқирликдан иборат эмасми?

Ул зотнинг самимий маслаҳатгўйлик фазилати унга жило берарди. Қайси бир йили лирик хонанда Фахриддин Умаровнинг уч шоир – Шухрат, Ёнғин Мирзо ва камина шеърлари асосида концерти уюштирилди. У Билимлар уйи биносида бўлиб ўтди. Ўшанда навбат билан аввал шеърлар ўқилди, сўнг қўшиқ куйланди. Биринчи бўлиб Шухрат ака минбарга чиқди. Унга томошабинлар роса шеър ўқитишди, сўнг қўшиқлардан баҳраманд бўлишди. Кейин навбат ҳассос шоир Ёнғин Мирзога келди. У ўзининг талай ғазалларидан ўқиди ва улар қўшиққа айланиб ижро этилди. Ушбу дамда одамлар қўшиққа ҳам, шеърга ҳам тўйгандай бўлишганди. Ўшанда томошабинлар орасида қайним Бахтиёрхон ҳам бор экан. У одамлар чарчаган, энди Пўлатхўжа поччам нима қилар экан деб ўйлабди. Чиндан ҳам, мен ноқулай ҳолатда эдим-да. Шунда Шухрат ака менга:



– Пўлатхўжа, сен энди қизикроқ, кулгили ва танқидий шеърларингдан ўқигин, – дедилар.

Маслаҳатларини бажо қилгандим, тингловчиларда янгидан жонланиш пайдо бўлди ва ноқулай ша-роитдан яхши чиқиб олдим.

Шуҳрат ака бошқалар ютуғига ҳавас билан қарарди, омадлар тиларди, кўпинча дўстларига берган дастхатларида. Бошқа яхши фазилатларидан бири шуки, у ҳамкасблари асарларини қолдирмай ўқирди, яхши чиққанларининг муаллифларини табрикларди.

Тақдир тақозоси билан каминага ҳам «Халқ ёзувчиси» унвони берилгани ҳақидаги фармонни эшит-гач, ўша куни тонгда чопон кўтарган ҳолда ташриф буюргандилар. Ҳеч кутмагандим. Чунки бу вақтда инсульт касалига учраб, асосан уйларида ўтирарди-лар. Бетобликларига қарамай, келганларига ҳайрат-га тушгандим.

Ўшанда болаларча қувониб табриклаганлари ҳо-зиргидек кўз олдимда.

– Пўлатхўжа, бу сенинг ижодда тан олинганинг, – деб севингандан севинган эдилар.

Атоқли адиб, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Шуҳрат ака ўз ижоди, одамийлиги, самимийлиги билан, дар-ҳақиқат, шуҳрат қозонган Шуҳрат эдилар.

Ўйлаб қарасам, ул зот ҳам ўзбек адабиётимиз ал-ломалари Абдулла Қодирий, Ғафур Ғулом, Ойбек, Ҳа-мид Олимжон, Абдулла Қаҳҳор, Миртемир, Шайхзо-далар каби халқона ижод соҳиби эдилар.

Машҳур «Олтин зангламас» китобининг муаллифи бўлмиш Шуҳрат ижоди, яратган асарлари олтиндай зангламагай ҳеч қачон.

Шуҳратнинг ижодий шуҳрати доимий барҳаётдир, мангудир.

## Оз ва саз ёзар эди у

Болалар шоири Қудрат Ҳикмат чин маънодаги болалар шоири эди.

Эсимда, бир минг тўққиз юз ўттизинчи йилларда Пионерлар (кашшофлар) саройидаги адабиёт тўғрагига қатнашар эдим. Атоқли устозимиз Қуддус Муҳаммадий тўгаракка раҳбарлик қилардилар. Бу тўгаракка Қудрат ҳам келарди. У ўзининг ўйноқи, равон, қизиқ шеърлари билан ҳаммамизнинг ҳавасимизни келтирарди. Устоз ҳам унга меҳр бериб, чинакам отадек тарбиялардилар.

Қудрат, шунингдек, буюк адиб Ойбекнинг ҳам меҳрига сазовор бўлган эди. Ул зот Қудратнинг иқтидорлилиги учун бўлса керак, ҳам маънавий, ҳам моддий яхшиликлар қилганлар. Ғафур Ғулом ҳам Қудратнинг ёзган шеърларини тинглаб, ундан маслаҳатларини аямаганлар, ҳамиша дуолар қилганлар.

Хуллас, Қудрат Ҳикмат турли устозлардан дарс олган шоир эди. У дўстларига жуда ғамхўр ва жуда ҳақгўй умр кечирган. Ноҳақлик билан асло келишолмасди. Унинг бу хислати, айниқса, нашриётда ишлаганида билинганди. У иқтидорсизларни, нопокларни ёқтирмас эди. Кўпинча қўл силтаб, ўз одатича «бўлмайдиди-бўлмайдиди» деб кетаверарди.

Юқорида таъкидлаганимдек, Қудрат қисқа, якуни бор шеърлар устаси эди. Унинг ёзганларида бўш, чиқитга чиқадиған сатрлар бўлмасди. Мен кўп бошловчи шоирларга Қудратнинг шеърларидан ўрнак ва ибрат олишни маслаҳат бериб келганман, ҳозир ҳам шу фикрдаман.

Қудрат Ҳикмат оз ва соз ёзарди. Барча ёзганлари шу кеча-кундузда ёзилгандай. Ўқиган саринг ўқигинг келади. Мағзи тўқ. Тезда ёдда қолади. Кўнгилдан жой олади. Унинг сатрлари ҳам кўп ижодкорларни, хусусан, мени ҳам нималаргадир ўргатган.

Унинг ажойиб фазилатлари эсимда. Шеърини қоғоз ва қаламни исроф қилмай ёзарди. Мени учратиб қолса, ҳол-аҳвол сўрашгач, дарҳол: «Бир шеър ёздим, эшитиб кўринг-чи!» – деб ёддан ўқиб берарди.

Ҳар гал уни эслаганимда менга қараб: «Пўлат ака, янги шеър ёздим, ўқиб берайми?» – деб турганга ўхшайди. Исми жисмига мос – шеърлари ҳам қудратли, ҳам ҳикматли эди. У ҳамон болалар адабиётимиз кошонасида ва кўнглимиз тўридадир.

## **Ота дуосининг мустажоби**

Жамолиддин акани, яъни Алп Жамол тахаллуси билан ном қозонган ижодкорни ёшлигимдан танийман. У зот Кайковус ариғи бўйидаги Қумлоқ маҳалласида яшардилар. Жуда одамохун эди, барчага баробар. Шоиртабиат, ўзини босиб олган, одобу тавозели. Ҳаётда баъзи зотлар бўладики, у билан гаплашиб маза қиласан, баъзи бирларидан тезроқ қутулгинг келади.

Жамолиддин аканинг жамолидан илиқлик, меҳр ёғилиб тургандай бўларди. Халқимиз суҳбати ширин, маъноли бўлса ҳам «палончи хўп шоир одам-да» дейди, шеър ёзмаса-да. Жамолиддин ака айнан шу хилдаги инсон эди.

Ҳар сафар учрашиб қолсам, самимийликдан ташқари янги гапу шеърлар эшитардим.

Мени ёшлигимдан кўпчилик «Пўлатжон» деб чакирарди, Жамолиддин ака эса, «Пўлатхўжа» деб муурожаат қиларди, бу ҳолат ва одат ўзгани ва ўзини эъзозлагандай эди.

Урушдан кейин тақдир тақозоси билан Жамолиддин ака билан Ўзбекистон Фанлар академияси Тил ва адабиёт институтида мен аспирантурада, у киши илмий ходим бўлиб бақамти ишлаганмиз.

Ўша давр жуда мураккаб муносабатлар замони эди. Ҳақиқатни гапирганлар кўпинча жазо оларди. Эслаб, жуда ажабланаман. Ўшанда Жамолиддин акани ўз илмий ишларида Ҳазрат Навоийни улуғлагани учун айбдор топишиб, ишдан қувишган эди...

У зот, кузатишимча, ҳаётнинг кўп аччиқ-чучукларини бошдан кечирганлардан бири эди. Олдинлари Жамолиддин аканинг ижодини яхши биламан деб юрардим, кейинчалик «Танланган асарлар»ини мутолаа қилсам, ўз вақтида баракали ижод қилган эканлар, ҳавас қиларли даражада. Мен бу ўринда саҳна асарларини, айниқса, миниатюра-ҳангомаларини ўқиб серқирра ижод соҳиби эканликларига ишондим, қувондим ҳам. Очиғини айтсам, бу асарларнинг тилига қойил қолдим, Жамолиддин ака сўзлатган одамлар чинакам ўзбекона иборада сўзлашадики, сабоқ олса арзийди.

Етмишинчи – саксонинчи йилларда телеминиатюраларни мароқ билан кўрардиг-у, аммо уларни ким ёзганига кам эътибор қилар эканмиз, мевасини еб, боғини суриштирмаган эканмиз. Ўша асарларни китобда ўқиб ҳайрон қолдим, топқирликларидан, ҳаётнинг икир-чикирларигача билишларидан ҳайратландим чинакамига. Шунча нарсалар ёзиб, камтарона юрар экан Жамолиддин ака.

Камтарликни халқимиз яхши фазилат деб билади, лекин камтарликни ҳамма жойда ва ҳар ким ҳар хил тушунар экан, сезишимча. Бу ҳолат ва одатнинг яхшилигини ҳам, ғурбатини мен ҳам ўз бошимдан кечирганман, аслида. Камтар бўлсанг, баъзилар қўрқоқ, билмайди дер экан...

Жамолиддин ака асарлари ҳаётдан олинганининг гувоҳи бўлган ошноларим ҳам бор. «Ошнинг хоми» ёзилишига бир яқин улфатим, шу билан бирга, Жамолиддин аканинг қариндоши сабаб бўлганлигини аниқ биламан.

Бунга ўхшаган кўп хангомалари қисқа, кулгили, ибратли қиссадан ҳиссаси бор асарлар эдики, ана шулардай ёзиш барчанинг ҳам қўлидан келавермайди.

Мен Жамолиддин аканинг – Алп Жамолнинг «Танланган асарлар»и тўртинчи томига «Сўзбоши» ёзиб кўп нарса ўргандим. Айниқса, тилга моҳирлигини сездим. Топқирлигига қойил қолдим. Ўрганса арзийдиган жиҳатлари талайгина. Ундаги шеърлар, ғазаллар, масаллар, қисқа-қисқа шеърий эртақлар равон ва осон ёзилган. Одатда, осон ёзилган асар эгасига осон етиб боради дейишади устозлар.

Нима учундир баъзи асарлар ўз вақтида китобхонга етмаганидан ачиндим ҳам. Шуниси ҳам борки, ижод доимо бир хил жараёнда кечмайди, гоҳ ундоғ, гоҳ, бундоғ бўлади. Асарлар ичида ўша давр талаби билан ёзилган, кўпчиликка хос нуқсонлар кўзимга ҳам чалинди, ахир гуруч курмаксиз бўлмайди-ку. Умуман олганда, унинг тўлиқ асарлари чоп этилиши ҳаётни тарк этган қаламкашларнинг ижодини янги ўқувчиларга таништиради. Бу, албат-

та, ижобий ҳодисадир. Ижод аҳлидан элу юртга китоб қолади, яхши тарбияланган фарзандлар қолади. Шу аснода яқинда ёзган бир байту фардим эсимга келди:

*Оталар фарзандни қилинглар дуо,  
Бу дуо сизга ҳам, фарзандга даво.*

Жамолиддин ака баракали ижодларидан ташқари етук фарзандлар қолдиргани, ота дуосининг мустажоб бўлганини сездим. Улар отасининг асарларини элга етказиб, элнинг дуосини олишга муяссар бўлаётганларига ишонч ҳосил қилдим.

### **Отанга раҳмат дердилар отам**

Мен ўз падари бузрукворимни ҳам устозларим қаторига қўшаман. Сабаби, ёшлигимдан адабиётга меҳр уйғотганлар. Масалан, қўлимга пул тутқазиб, бозордан рўзғор учун маҳсулотлар олиб келишни буюрганларида маблағни тежаб-тергаб китоб олиб келсам, асло уришмасдилар. Мийиғида кулиб қўярдилар. «Болам, сен наинки ўқигин, балки уққин ҳам!» – дердилар. У зот кўп ҳазилкаш инсон эдилар. Билмайман, нима учундир кўпчилик дадамларни Мўминхўжа почча дейишарди. Кейинчалик, вафотларидан сўнг, ул зотни билганлардан сўрасам, ҳурмат юзасидан шундай чақирардик деб айтишди. Яна бир фазилатлари бор эди: ҳеч ким, хоҳ катта, хоҳ кичик одам, улардан олдин салом беролмас экан, аҳд қилганлар ҳам кечикар экан.

Айтганимдек, менга – ўғилларига ҳам ҳазиломуз иборалардан сўзлардилар. Педагогика институтида ўқишим даврида Теша Салимов деган устозимиз бизга эски араб алифбоси дарсидан таълим берди. Натижада эски қўлёзмаларни бемалол ўқийдиган бўлиб қолдик. Биз, айниқса, Ҳазрат Навоий ғазалларини шариллатиб ўқишни севардик.

Бир куни бирга боғда хомток қилаётгандик. Аниқроғи, дадам керакмас новдаларни кесардилар, мен уларни йиғиб турардим. Шу дамда эски араб алифбосида ўқишни ўрганганим ҳақида гапириб мақтандим. Падари бузрукворим мени тезгина синаб кўрдилар. Уйдан «Чордевон» китобини олиб чиқиб, «Қани, ўқи!» – дедилар. Мен шартта ўқидим:

*«Ашрақат мин акси шамсил каси анворул худо,  
Ери аксин майда кўр деб жомдин чиқди садо».*

Отам раҳматли севиндилар.

– Ҳа, энди одам бўлибсиз, ўғлим, – дедилар ва савол бердилар: – Хўш, бу сатрларда нима дейилмоқда?

– Гўзалга бўлган ишқ-муҳаббат ҳақида гапирилмоқда-да, – жавоб бердим мен.

– Йўқ, бу ерда илоҳий ишқ назарда тугилган. Бунни яхшилаб англашинг керак! – уқтиргандилар ўшанда дадам.

Кейинчалик билсам, падари бузрукворим ҳақ эканлар, Ҳазрат Навоий чиндан ҳам илоҳий муҳаббат куйчиси экан.

Ўшанда хомток ишини тугатганимиздан сўнг миннатдорлик билдирдилар.

– Баракалла, ўғлим, мана, ишни тугатдик. Отангизга раҳмат!

Шундан сўнг бирор топшириқларини ўринлатсам, шундай дейдиган бўлдилар. Ўйлаб қарасам, бу «раҳмат» ўзларига экан. Мен ҳам бунга жавоб топиб қўйгандим. «Отангга раҳмат!» – десалар, «Бола-чақангиз омон бўлсин!» – деб жавоб қилардим. Дадам эса:

– Бу жавобингиз учун ҳам отангизга раҳмат, – деб эркалардилар жилмайиб.

Бундай мулоқотлар ҳамон кўз ўнгимда.



## ХУЛОСА

Мен дадамларнинг эсдаликларини ушбу кичик рисолага киритар эканман, адабиётимиз тарихида ўтган машъум шабадаларни ва давр нафасини озроқ бўлса-да ҳис этдим. Ўзимни гўё буюк адиблар билан ҳамвақт бўлгандек ҳис қилдим. Ғафур Ғулом билан бирга ўтиргандек, бозор айлангандек, Абдулла Қаҳҳорнинг меҳрли ва кинояли гапларини эшитгандек бўлдим. Мақсуд Шайхзоданинг бағрикенг ус-тозлигига чапак чалдим. Миртемир билан ҳамнафас юргандек туйдим ўзимни. Ойбекнинг соддалигини ҳам яхши ҳис этдим. Ваҳоланки, мен улар билан ҳеч қачон мулоқотда бўлмаганман. Аммо бир нарсани яхши биламан, буни менга онам айтгандилар: ушбу зотлар вафот этган кунлари дадамлар кечаси ухлолмай, йиғлаб чиққан эканлар.

Менга, айниқса, ижодкордан келган совчиларни уйларига йўлатмай қўйган оилаларнинг хафвсираши таъсир қилди. Дадамлар ёзадилар: «Халқ орасида ижодкорлик хавfli касб сифатида баҳолана бошлаганди». Шунинг учун ўшандай шароитда умрларини хатарга қўйиб ижод қилган, қалблари буюрган ишларни амалга оширган, отилиб кетишдан омон қолган адабиётимиз дарғаларига фақат тасаннолар айтишдан ўзга илож йўқ. Ахир, қанча буюк шоир ва ёзувчиларимиз қурбон бўлганлар, қанчалари қамоқ азобини чекканлар. Ҳайратга соладиган ҳол – улар озодликка чиққач, яна ўша «хавfli касб» билан шуғулланаверишгани.

Устозлик осон эмас. Айниқса, бағрикенг устоз бўлиш мушкул. Лекин буюклар шогирдлари ўзидан ўзиб кетишларидан хавфсирамайдилар. Улар адабиёт равнақи учун хизмат қиладилар. Ҳар бир улуғ ижодкор ўз халқи адабиёти қанча юксалса, миллий юксалиш ҳам шундай бўлишини қалбан ҳис этади.

Ушбу рисола шу гаплар билан тугатаман. Назаримда, ҳозирги давримизда яшаб ижод қилаётган қалам аҳли Оллоҳга чексиз шукрлар қилиб, буюк асарлар яратишга интилиши керак. Бунинг учун етарли шароит мавжуд.

## МУНДАРИЖА

<i>Худойберди Тўхтабоев. Ўзбек болалар адабиётида ўз мактабини яратган ижодкор</i> .....	3
<i>Ҳайдар Муҳаммад. Ўзбек қўшиқ шеърляти султони</i> .....	9
<i>Надим Норхўжаев. Сатрларидан куй чиқувчи шоир</i> .....	12
<i>Анвар Обиджон. Тарбия муаллими</i> .....	16
<i>Хайрулла Лутфуллаев. Юксак маҳоратли шоир</i> .....	20
<i>Темур Убайдулло. Мўмину беозор инсон</i> .....	27
<i>Нуриддин Аминжонов. Меҳрибонларим</i> .....	43
<i>Абдулла Шер. Пўлат Мўмин айтган йўл</i> .....	50
<i>Ашурали Жўраев. Шеърлятимизнинг ҳам Пўлат, ҳам Мўмин шоири</i> .....	53
<i>Шукур Дадаш. Тахаллус хосияти</i> .....	56
<i>Берди Раҳмат. Халқ меҳри – буюк куч</i> .....	60
<i>Умида Абдуазимова. Мўминликка етказсин</i> .....	65
<i>Янгибой Қўчқоров. Етук шоир ўз халқига умрбод хизмат қилади</i> .....	71
<i>Мамасоли Жумабоев. Одоб ва офтоб куйчиси</i> .....	75
<i>Мирвосил Одилов. Эл севган шоир</i> .....	81
<i>Муҳаббат Ҳамидова. Отамиздек меҳрибон эди</i> .....	83
<i>Набижон Солиев. Эътиқоди мустақкам инсон</i> .....	89
<i>Табассум Мўминова. Дунёдан ҳеч кимса кетмасин беном</i> .....	96
<i>Озод Мўмин Хўжа. Чин Мўмин эдингиз</i> .....	120

<i>Озод Мўъмин Хўжа. Пўлат Мўминнинг айрим</i>	
машҳур қўшиқлари яратилиш тарихи .....	144
Индамади .....	144
Розиман .....	147
Эй Муҳаббат .....	148
Устозлар .....	150
Шифокорлар .....	151
Ибо билан келибди .....	152
Ўйлатдимми-ей.....	154
Мен севаман, сен севасанму .....	155
Урмасин .....	156
<i>Пўлат Мўмин: Бир вақтлар ижодкорлик</i>	
хавфли касб эди. Атоқли шоир ўз	
устозлари ҳақида .....	158
<i>Пўлат Мўмин эсдаликлари.</i>	
Асосий қисм .....	165
Болаларга ёзганим- ёзган .....	166
Мутлақо Ғафур Ғулом .....	170
«Союз»дан ташқарида уришсин .....	171
Ойбегимиз, Ойбегимиз.....	172
Қирс-қирс қилмоқда .....	173
Тегмагани яхши. ....	174
Рус тилини ўзи чиқаргандай.....	175
Меҳри бор, қаҳри бор Абдулла Қаҳҳор .....	176
Ўрик гуллаганда .....	177
Устознинг оқ фотиҳаси.....	178
Болаларни мақташ яхши .....	180
Қуддус Муҳаммадий.....	181
Ёмонни ҳам ёмон демас эрдилар .....	183
Мулойим Миртемир эдилар .....	184
Ижод-фанда Иззат топган Султон .....	184

Иззат Султон .....	186
Темирнинг Пўлатга пўписаси.....	186
Раҳмат акага «раҳмат»деб юраман.....	187
Шуҳратнинг шуҳрати.....	189
Оз ва соз ёзар эди у.....	194
Ота дуосининг мустажоби .....	195
Отанга раҳмат дердилар отам .....	198
Хулоса .....	201

*Изоҳ ва қайдлар учун*

*Адабий-бадий нашр*

**ЎЗБЕК**  
**ҚЎШИҚ ШЕЪРИЯТИ**  
**СУЛТОНИ**  
**ПЎЛАТ МЎМИН**  
**ЗАМОНДОШЛАРИ ХОТИРАСИДА**

**эсдаликлар, хотиралар, воқеалар**

**Муҳаррир:** Абдулла ШАРОПОВ  
**Бадий муҳаррир:** Баҳриддин БОЗОРОВ  
**Техник муҳаррир:** Дилшод НАЗАРОВ  
**Саҳифаловчи:** Сухроб ИБОДОВ  
**Мусахҳиҳ:** Адолат АБДУЛЛАЕВА

9939



Теришга берилди: 15.05.2022 й.  
Босишга рухсат этилди: 18.07.2022 й.  
Офсет қоғози. Қоғоз бичими: 84x108 <sup>1</sup>/<sub>32</sub>.  
Офсет босма. Ҳисоб-нашриёт т.: 7,62. Шартли б.т.: 10,9.  
Адади: 500 нусха.  
Буюртма № 59

«AKADEMNASHR» нашриётида тайёрланди ва чоп этилди.  
Тошкент шаҳри, Сўғалли ота, 42-уй.

Tel.: (+99899) 433-16-77  
e-mail: [info@akademnashr.uz](mailto:info@akademnashr.uz)  
web: [www.akademnashr.uz](http://www.akademnashr.uz)